

**T.C.
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği
Koordinasyon Dairesi Başkanlığı**

AB Uzmanlık Tezi

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİNDE
ÇEVRE ODAKLI KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI**

**Elif Pınar BAŞARIR
AB Uzman Yardımcısı**

**ANKARA
2008**

Her Hakkı Saklıdır

ÖZET

Uzmanlık Tezi

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE UYUM SÜRECİNDE ÇEVRE ODAKLI KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

Elif Pınar BAŞARIR

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

AB Uzman Yardımcısı

İlerleyen yıllarla birlikte daha önemli hale gelen çevre sorunları ile kalkınma olgusu yakın ve sıkı bağlarla birbirlerine bağlıdır. Kalkınma yani gelişmeye devam eden ekonomi ya da artan ekonomik faaliyetler çevre sorunlarına neden olurken, çevre sorunları da ekonomik gelişme ve ekonomik yapı üzerinde etkili olmaktadır. 1972’de Stockholm Konferansı ile uluslararası örgütlerin gündemine gelen çevresel konular, Türkiye’de özellikle tarım ve kırsal kalkınmaya bağlı olarak ancak 1990’lardan bu yana istikrarlı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Katılım öncesi dönem bu eğilimi daha da sürdürülebilir kılacak ve yönlendirecektir. “Müktesebatın” kabulü çevresel endişelerin ve toprak yönetiminde iyi uygulamaların birleştirilmesi üzerinde durmaktadır. Bu husus 2003 yılındaki Ortak Tarım Politikası reformuyla güçlendirilmiş olup geleceğin kilit strateji hedeflerinden biri olarak belirmektedir. Bu kapsamda, ülkemizin kırsal kalkınma politikalarının tarihçesinin öncelikli olarak ele alındığı bu çalışmada, çevre odaklı kırsal kalkınma yaklaşımı çerçevesindeki uygulama alanları ve bu bağlamda, Türkiye’nin AB’ye uyum sürecinde gerçekleştirdiği çalışmalar açıklanmaya çalışılmıştır.

2008, 191 sayfa.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre sorunları, kırsal kalkınma, Türkiye’nin AB’ye uyum süreci, OTP, OTP reformu.

ABSTRACT

Expertise Thesis

ENVIRONMENTALLY FOCUSED RURAL DEVELOPMENT POLICIES OF TURKEY IN THE EUROPEAN UNION HARMONISATION PROCESS

Elif Pınar BAŞARIR

Ministry of Agriculture and Rural Affairs

Assistant EU Expert

Environmental issues which have become more and more important with years and the development phenomenon are interdependent with tight and close bonds. Development in other words developing economy or increased economic activities cause environmental problems whereas environmental problems are effective on economical structure. Environmental issues which have been come up to the agenda of the international organizations with Stockholm Conference at 1972 have been addressed consistently by Turkish policies only since the 90s, especially in relation to agriculture and rural development. The process of pre-accession will further sustain and orient this trend. The adoption of “Acquis Communautaire” emphasizes the integration of environmental concerns and good practices in land management, an orientation that has been reinforced in the 2003 reform of the Common Agricultural Policy, and emerges as one of the key future strategic objectives. Within this context, first of all, the brief history of the rural development policies of our country is handled in this study and also the field of application within the framework of environmentally focused rural development approach and within this scope the actions realized in the process of harmonisation of Turkey to EU are tried to be clarified.

2008, 191 pages.

Key words: Environment, environmental concerns, rural development, the harmonization process of Turkey to EU, CAP, CAP reform.

TEŞEKKÜR

Öncelikle hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmam sırasında da benden manevi desteklerini esirgemeyen sevgili aileme,

Bu çalışmam süresince maddi manevi katkılarını esirgemeyen ve her zaman yanımda olduklarını hissettiren değerli dostlarım, Esra DAĞLIOĞLU, Semiha AKIN, Betül ULUCAN ve Fatma ATEŞ'e,

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan sevgili dostum Pınar DOĞU GÜRSU'ya,

Literatür araştırmam esnasında yardımlarını esirgemeyen mesai arkadaşlarım Seher MUĞLA ve İlknur DEDE'ye,

Çalışmam sırasında değerli görüşleriyle katkıda bulunan Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Şube Müdürü Sayın Dr. Selma AYTÜRE ve Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanı Sayın Dr. Mustafa İMİR'e

Ve çalışmam süresince bana sonsuz anlayış gösteren Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Başkanı, Sayın Başkanım Mevlüt ÖZEN'e, tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABGS	Avrupa birliği Genel Sekreterliği
AÇA	Avrupa Çevre Ajansı
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ARIP	Agricultural Reform Implementation Project (Tarım Reformu Uygulama Projesi)
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CARDS	Community Assistance to Reconstruction Development and Stability (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Birlik Yardımı)
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması
ÇEP	Çevre Eylem Planı
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAFG	European Agriculture Fund for Guarantee (Avrupa Tarımsal Garanti Fonu)
EAFRD	European Agricultural Fund for Rural Development (Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarımsal Fonu)
EC	European Community (Avrupa Topluluğu)
FAO	Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Teşkilatı)

FEOGA	Fonds Europeen d'Orientation et de Garantie Agricole (Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması)
GEF	Global Environmental Facility (Küresel Çevre Fonu)
HABITAT	Birleşmiş Milletler Yerleşmeler Örgütü
HC	Health Check
IFAD	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
ILO	Milletlerarası Teşkilat
IPA	Instrument for Pre-Accession (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı)
IPARD	Instrument for Pre-Accession for Rural Development (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni)
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı)
IT	Information Technologies (Bilgi Sistemleri)
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale (AB Kırsal Kalkınma Girişimi)
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MIFF	Multi-annual Indicative Financial Framework (Çok Yıllık Gösterge Finansman Çerçevesi)
MIPD	Multi-annual Indicative Planning Document (Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)

OP	Operasyonel Program
OTP	Ortak Tarım Politikası
PHARE	Coordinated Support for the Reconstructing of Economics of Poland and Hungary (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı)
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı)
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
UKKS	Ulusal kırsal Kalkınma Stratejisi
UNDP	United Nations Development Program (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNEP	United Nations Environment Program (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNESCO	United Nations Education, Science and Culture Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WEHAB	Water, Energy, Health, Agriculture, Bio-Diversity (Su, Enerji, Sağlık, Tarım, Biyolojik çeşitlilik)
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1.	Maastricht Antlaşması ile tanımlanan üç sütun.....	21
Şekil 5.1.	IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri.....	82
Şekil 5.2.	IPA.....	87
Şekil 6.1.	AB Mali Yardımlarının Kullanım Alanları.....	109
Şekil 6.2.	AB Mali Yardımlarının Sektörel Dağılımı.....	109

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1.	BM Binyıl Kalkınma Hedefleri.....	39
Çizelge 3.2.	AB çevre politikasının yıllara göre gelişim süreci.....	46
Çizelge 5.1.	2000-2006 dönemi kırsal kalkınma tedbirleri ve tahsis edilen destek miktarı.....	76
Çizelge 5.2.	IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri ve Tedbirler.....	83
Çizelge 6.1.	UKKS'nin stratejik amaç ve öncelikleri.....	107
Çizelge 6.2.	IPA çerçevesinde 2007-2010 yıllarını kapsayan süreçte bileşen bazında Türkiye için öngörülen yardım miktarları.....	110
Çizelge 6.3.	OP hazırlık çalışmalarından sorumlu kurumlar.....	111
Çizelge 6.4.	ÇOP kapsamında seçilen öncelikler ve önlemler.....	114
Çizelge 6.5.	2007-2009 dönemine ilişkin IPARD Programı'nda belirtilen tedbirler.....	118
Çizelge 6.6.	2010-2013 dönemine ilişkin IPARD Programı'nda belirtilen tedbirler.....	119

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	ix
1 GİRİŞ.....	4
2 KAVRAMSAL TEMELLER.....	7
2.1 Çevre.....	7
2.1.1 Çevre politikaları.....	9
2.1.2 Çevre koruma yolları.....	9
2.2 Sürdürülebilir Kalkınma.....	10
2.3 Kırsal Alan.....	11
2.4 Kırsal Kalkınma.....	13
2.5 Avrupa Birliği.....	15
2.6 Avrupa Birliği'nin Yasal Çerçevesi.....	18
2.6.1 Paris Antlaşması.....	18
2.6.2 Roma Antlaşması.....	19
2.6.3 Füzyon Antlaşması.....	19
2.6.4 Avrupa Tek Senedi.....	20
2.6.5 Maastricht Antlaşması.....	20
2.6.6 Amsterdam Antlaşması.....	22
2.6.7 Nice Antlaşması.....	23
2.6.8 AB Anayasası.....	23
2.6.9 Lizbon Antlaşması.....	24
2.7 Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri.....	24
3 ÇEVRE SORUNLARI VE ULUSLARARASI BOYUTU.....	29
3.1 Çevre Sorunları.....	29
3.2 Çevrenin ve Çevre Sorunlarının Uluslararası Nitelik Kazanması.....	31
3.3 Uluslararası Örgütler.....	32
3.3.1 Birleşmiş Milletler.....	33
3.3.1.1 BM İnsan Çevresi Konferansı – 1972.....	35
3.3.1.2 Habitat- I Toplantısı – 1976.....	36
3.3.1.3 Brundtland Raporu: Ortak Geleceğimiz – 1987.....	36
3.3.1.4 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı – 1992 Rio Dünya Zirvesi.....	36
3.3.1.5 Habitat-II: BM İnsan Yerleşimleri Konferansı – 1996.....	38
3.3.1.6 BM Liderler Zirvesi – 2000.....	38
3.3.1.7 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi: Rio+10 – 2002.....	39
3.3.2 Avrupa Birliği.....	40
3.3.2.1 AB Çevre Eylem Programları.....	42
3.3.2.2 Birinci Çevre Eylem Programı.....	43
3.3.2.3 İkinci Çevre Eylem Programı.....	43
3.3.2.4 Üçüncü Çevre Eylem Programı.....	44
3.3.2.5 Dördüncü Çevre Eylem Programı.....	45
3.3.2.6 Beşinci Çevre Eylem Programı.....	45

3.3.2.7	Altıncı Çevre Eylem Programı	45
3.3.2.8	Avrupa Çevre Ajansı	50
3.2.3	Dünya Bankası	51
3.2.4	Dünya Ticaret Örgütü.....	53
3.2.5	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	53
4	AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI.....	55
4.1	AB Çevre Politikasının Hedefleri ve Temel İlkeleri	55
4.1.1	Hedefler	55
4.1.2	İlkeler	55
4.2	AB Çevre Politikasının Temel Uygulama Alanları.....	57
4.3	AB Çevre Mevzuatının Uygulanması	60
4.4	Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Araçları	61
5	KIRSAL KALKINMADA YENİ YAKLAŞIMLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KIRSAL KALKINMA.....	62
5.1	Dünya Bankası Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi.....	62
5.2	BM Milenyum Kalkınma Hedefleri	63
5.3	Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2003) ve WEHAB	64
5.4	Dünya Ticaret Örgütü.....	64
5.5	Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikası	65
5.5.1	AB Ortak Tarım Politikası (OTP)	65
5.5.1.1	OTP'nin ilkeleri ve amaçları	67
5.5.1.2	OTP'nin uygulama araçları	68
5.5.2	OTP reformları	69
5.5.2.1	1992 Mac Sharry reformu	70
5.5.2.2	Gündem 2000 reformları.....	71
5.5.2.3	2003 reformları.....	72
5.5.3	OTP, OTP reformları ve çevre	74
5.5.4	2000–2006 döneminde Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma.....	75
5.5.4.1	AB kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulama araçları	77
5.5.4.2	2000-2006 dönemi mali yardımlar	77
5.5.5	2007–2013 döneminde Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma.....	80
5.5.1	LEADER.....	85
5.5.2	2007–2013 dönemi mali yardımlar.....	86
5.5.3	IPA – Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı	87
5.5.4	IPA'nın Bileşenleri	88
5.5.5	IPA uygulama süreci.....	90
6	TÜRKİYE'NİN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI.....	93
6.1	Tarihçe	93
6.2	Kırsal Kalkınma Projeleri	97
6.3	Bölgesel kalkınma projeleri	100
6.4	Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları.....	103
6.5	Kırsal Kalkınma Politika Belgeleri	105
6.5.1	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	105
6.5.2	Tarım Stratejisi (2006-2010).....	106
6.5.3	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi- UKKS	106

6.6	2007-2013 Döneminde Türkiye'nin IPA kapsamında AB'ye uyum çalışmaları	110
6.6.1	IPA Bölgesel Kalkınma Bileşeni altında – Çevre Operasyonel Programı (2007-2009)	112
6.6.1.1	Çevre Operasyonel Programının Amacı	113
6.6.1.2	Çevre Operasyonel Programının Öncelikleri ve Önlemleri	113
6.6.1.3	Çevre Operasyonel Programının Bütçesi	114
6.6.2	IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD)	115
6.6.2.1	IPARD programlaması	115
6.6.2.2	IPARD Uygulaması	120
7.	ÇEVRE ODAKLI KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMI	122
7.1	Organik Tarım	127
7.2	İyi Tarım Uygulamaları	130
7.2.1	İyi Tarım Uygulamaları (İTU) Yönetmeliği	131
7.2.2	Nitrat Yönetmeliği	132
7.3	Projeler	133
7.3.1	“91/676/EC Nitrat Direktifi'nin Türkiye'de Uygulanması Projesi”	133
7.3.2	Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)	135
7.3.2.1	Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programı (ÇATAK)	136
7.3.3	Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi	137
7.4	Geleceğe Yönelik Perspektifler	139
8.	SONUÇ	141
	KAYNAKLAR	145
	EKLER	149
	EK 1. İYİ TARIM UYGULAMALARINA İLİŞKİN YÖNETMELİK	149
	EK 2. TARIMSAL KAYNAKLI NİTRAT KİRLİLİĞİNE KARŞI SULARIN KORUNMASI YÖNETMELİĞİ	163
	EK 3. IPARD PROGRAMI'NDA EKSEN 2 ALTINDAKİ TASLAK HALDEKİ TEDBİR FİŞLERİ (GAYRİRESMİ TERCÜMEDİR)	170
	ÖZGEÇMİŞ	191

1 GİRİŞ

Küreselleşmenin yoğunlaştığı ve teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hız kazandığı günümüz dünyasında doğal kaynaklar artan üretim yüzünden azalırken, diğer taraftan üretim sonucu çevreye verilen çıktılar ile tüketim sonucu oluşan atıklar, çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Çevre sorunları, yaklaşık son kırk yıllık süreçte, ulusal ve uluslararası kuruluşların gündemine girmiş ve önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Bu dönemin önemli özelliklerinden biri, çevre sorunlarının doğal yaşam ve kaynaklar ile insanoğlunun sosyal ve fiziksel çevresi arasındaki karmaşık etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıktığının farkına varılmasıdır. XX. yüzyılda, dünyamızı çeşitli boyutlarıyla etkileyen insanlık faaliyet düzeyinin yükselmesi açıkça görülür hale gelmiştir. Atom bombaları, biyolojik silahlar, petrol ve gazın aktif şekilde kullanılması, tarım ve sanayinin hızlı gelişmesi, dünyadaki dev ülkelerin ekonomilerinin askerileştirilmesi (silahlandırılması), tropikal orman sahalarının daralması, toprakların çölleşmesi, plansız kentleşme, tarım arazilerinin sanayi ve konut imarına açılması, su toplama havzalarında konutlaşmaya devam edilmesi, akarsu ve derelere sanayi ve evsel atıkların boşaltılması, yerli ve yabancı gemilerin bilinçsizce bertaraf ettikleri sintine veya balast suları ile denizlerin kirlenmesi, ekosistem üzerinde geri dönüşü olmayan tahribatlara ve çevre sorunlarının küreselleşmesine yol açmaktadır.

Giderek daha önemli hale gelen çevre sorunları ile ekonomi arasında çok yakın ve karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik gelişmenin devam etmesi ya da ekonomik faaliyetlerin artması çevre sorunlarına neden olurken, çevre sorunları da ekonomik gelişme ve ekonomik yapı üzerinde etkili olmaktadır. Bu noktadan hareketle, Birleşmiş Milletler'in 1972 yılında düzenlediği Stockholm Konferansı ile hiçbir şekilde siyasi sınır tanımayan çevresel sorunlar karşısında farklı gelişmişlik düzeylerine ve kültürel yapılarına sahip ülkeler birlikte karar alma ve "çevreyi dışlamayan kalkınma" yaklaşımlarını benimseyerek, uluslararası alanda çevre konusunu ele alan ilk belge olma özelliği taşıyan Konferans'ın sonuç bildirgesini imzalamışlardır. İlerleyen yıllarda çevrenin ve doğal kaynakların korunması konusu gündemde kalmayı sürdürmüş ve Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütler

mevcut politikalarını bu kapsamda yeniden şekillendirmişler ya da yeni oluşan stratejilerde çevresel boyutu da içeren, çok genel olarak “bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetlerinden ödün vermeden karşılanması” olarak tanımlanabilecek sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını da içeren entegre bir politika anlayışını ön plana çıkarmışlardır.

Bu bağlamda, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yıkılmış ve dağılmış bir Avrupa’da ortaya çıkan yetersiz gıda üretimi ve gıda alanında dışa bağımlılık sorunlarına çözüm getirmek için ortaya çıkan Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası’nda (OTP) zaman içinde bir reform ihtiyacının ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde AB hem söz konusu politikanın giderek karmaşıklaşarak, yönetilebilir olma niteliğini kaybetmeye başlaması hem de Mayıs 2004 ve Ocak 2007’deki genişleme dalgaları nedeniyle ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara cevap verebilmesinin sağlanması için geniş kapsamlı bir OTP reformu gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede; günümüzde her toplum ve bireyi yakından ilgilendirir hale gelen tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları gibi unsurların bir problem olarak addedilmelerinin altında yatan nedenleri mümkün olan en iyi biçimde bertaraf etme gayesi ve dünyada tüm insanların mutlu ve refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır.

Buna paralel olarak son yıllarda “kırsal kalkınma” kavramı sıkça gündeme gelmektedir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Kırsal nüfusun gelir düzeyinin yükseltilerek toplumda sosyal dengenin sağlanması ve rekabet gücünün artırılması, eğitimin ve katılımcı örgütlenmenin yaygınlaştırılarak kırsal alanlarda insan kaynağının geliştirilmesi ile çevrenin, kırsal mirasın ve doğal kaynakların korunması gibi yapısal dinamiklere sahip olan kırsal kalkınma yaklaşımlarının; küresel ölçekli teknolojik yeniliklerle birlikte kültürel,

sosyal, siyasi ve ekonomik eğilimlere bağılı olarak değişmesi ve yenilenmesi önlenemez bir gerçektir.

Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi Türkiye'de de "kırsal kalkınma" konusunu gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Bundan dolayı da kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Bu süreçte sadece Avrupa Birliği koşullarına uymak için değil, ülkenin gereksinimlerini ve önceliklerini dikkate alan bir "ulusal kırsal kalkınma stratejisi" çerçevesinde politikalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde müktesebatın üstlenilmesine ilişkin yükümlülükleri çerçevesinde, kırsal kalkınma politikalarının ve tedbirlerinin AB Ortak Tarım Politikaları ile uyumlaştırılması özel bir önem arz etmektedir. OTP ve kırsal kalkınma alanlarındaki reform süreci ile öne çıkan rekabet edebilirlik ve çevre gibi yeni odak noktaları dikkate alındığında, AB'nin 'hareketli bir hedef' olduğu ve üyelik perspektifi doğrultusunda Türkiye'nin bu gerçekten hareketle, Birliğin gelişen ve değişen yapısını dikkate alarak politikalarını şekillendirmesi zorunludur.

Bu çerçevede, hazırlanan bu çalışma ile Avrupa Birliği, çevre ve kırsal kalkınma konularında önem teşkil eden temel kavramlar öncelikle açıklanmış daha sonra çevresel sorunların ortaya çıkışı ve uluslararası arenada ve AB perspektifiyle ele alınması ayrıntılı olarak belirtilmiş; dünyada kırsal kalkınma alanında yaşanan değişimler AB boyutu ağırlıklandırılarak anlatılmış ve bu süreçte Türkiye'nin kırsal kalkınma politikaları özellikle çevresel boyutları ön planda tutularak ele alınmış ve Türkiye için ideal ve kalıcı bir kırsal kalkınma politikasının temelinde çevrenin ve doğal kaynakların korunmasının vazgeçilemez ve olmazsa olmaz bir unsur olduğunun altı çizilmeye çalışılmıştır.

2 KAVRAMSAL TEMELLER

2.1 Çevre

Çevre kavramı ilk bakışta ne kadar açık ve kolay anlaşılabilir görünmekteyse de, incelendikçe ve ilgi alanı belirlenmeye çalışıldıkça, kavramın o denli karmaşık ve sınırlarının çizilmesinin güç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Genel bir tanımla çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca bir süre içinde dolaylı dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle bir açıdan bakılırsa çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmamaktadır.

Çevre sözcüğü 1970’li yıllara gelene dek, hem Türkçe’de hem de başlıca Batı dillerinde “ortam”, “dolaylarında”, “bulunulan yerin çevresi” gibi anlamlara gelirken, 1970’li yıllar boyunca sözcüğün içeriğinin zenginleştirilmesine tanık olunmuştur. Çevre kaba bir tanımlamayla bile, insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümü anlamına gelmeye başlamıştır.

Bazı kuruluşlar ise, çevre kavramının kendi faaliyetleri açısından ne anlama geleceğini açıklamaya çalışmışlardır. Örneğin Avrupa toplulukları için çevre, ilişkilerin karmaşıklığı içinde, insan yaşamının çerçevesini, ortamını ve koşullarını olduğu gibi ya da duyulduğu gibi oluşturan öğelerin tümüdür.

Bir başka tanıma göre, çevre evrensel değerler bütünüdür. Bitki ve hayvan toplulukları, cansız varlıklar, insanın tarih boyunca yarattığı uygarlık ve bunun ürünleri tüm insanların ortak varlığıdır (Keleş ve Hamamcı 2005).

Kavramlaştırma çabaları her ne kadar karmaşık görünse de- çünkü çevrenin sayılamayacak kadar çok tanımı yapılmıştır- ana öğeleri kapsayan bütüncül bir yaklaşımla, çevre kavramı için fonksiyonel bir tanımlama yapılabilir: “Çevre”, *en kısa anlatımıyla, biyotik (canlı) ve abiyotik (cansız) varlıklar ve bunların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür.*

Tanımlama çok genel gibi görünse de, çevre olgusunu tüm yönleriyle kavrayan bir niteliğe sahiptir, çünkü bu kavramsallaştırma tüm unsurlar ve bunların ilişkileri ile bu ilişkileri etkileyen ve belirleyen etmenler kapsamaktadır. İnsan, diğer canlı varlıklar (hayvan ve bitki türleri, mikroorganizmalar) ve cansız varlıklar (su, hava, toprak, iklim) çevre olgusunun öğeleridir. Sözü edilen bu öğeler birbirleriyle etkileşim içindedirler. Canlılar cansız varlıkları, cansızlar canlı varlıkları etkilemektedirler ve bu çift yönlü ilişki, aynı zamanda bu iki ana grubun alt sistemlerinde ve gruplarında da yaşanmaktadır.

Çevre kavramını bir başka açıdan; canlıların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğü şeklinde tanımlamakta olanaklıdır. Yaşam üzerindeki temel etmenleri önceleyen bu tanıma göre çevre, bir organizma veya organizmalar topluluğunu/toplumunun yaşamı üzerinde etkili olan tüm faktörlerin bütünüdür ifade eden bir terimdir (Marın ve Yıldırım 2004).

Tanım daha da açılarak yinelenecek olursa, “çevre”,

- İnsanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini,
- İnsanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla, yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini,
- İnsanın canlılar dünyası dışında kalan, ama canlıların yaşamlarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla, yani hava, su, toprak, yer altı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesindeki etkileşimini içerir.

Türk Çevre Mevzuatı'nın temelini oluşturan Çevre Yasası'nda, çevreye verilen anlam da sıralanan tanımlara paralellik göstermektedir. Yasaya göre çevre, bütün vatandaşların ortak varlığı olup hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginlikleri içermektedir (Keleş ve Hamamcı 2005).

2.1.1 Çevre politikaları

Genel olarak çevre politikası, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerinin belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Çevre politikası geniş anlamıyla çevre sorunlarının çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür.

Çevre politikaları, küresel çevreyi güvence altına almak, çevresel değerleri sürdürülebilir, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldırmak için hedefleri belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği yükün (maliyetlerin) nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. Çevre politikaları doğrudan çevreyi korumaya yönelik tek bir alan olmayıp, hukuk, maliye, şehircilik, sanayi politikaları ile yakından ilgilidir ve bu alanlarda düzenlemeler yapılırken çevre politikaları ile uyum sağlanması gerekmektedir.

(www.sosyalbilimler.sdu.edu.tr, 2008)

2.1.2 Çevre koruma yolları

- **Onarımcı yol (curative model)**

Denetleme, eski haline getirme, tazminat ödettirme vb sonuçlar ortaya çıktıktan sonra, bu sonuçların ya da etkilerinin giderilmesini amaçlayan politika seçeneğidir. Bu politikada, kirleten öder ilkesine uygun uygulama araçlarına başvurulur. Çevrenin eski haline getirilmesi için gereken masrafların karşılanması ya da tazminat ödetme en çok bilinen örneklerdir. Çevreye zarar verene bu zarar ödettirilmektedir. Üretimde girdileri

değil (çevreye dost üretim) çıktıları ve onların sonuçlarını kontrol alma esasına dayanır (filtreler vb).

- **Koruyucu/engelleyici yol (preventive model)**

Çevreye zarar vermeden ve gelecekteki gelişmeler hesaba katılarak üretim yapılmasını amaçlayan politikadır. Temel uygulama aracı bir üretime başlamadan önce çevre etki değerlendirmesi yapılması ve hazırlanacak rapor doğrultusunda hareket edilmesidir. Bu politikanın diğer bir uygulama aracı da çevreye dost teknoloji ve yenilik geliştirilmesidir (Akdur 2005).

2.2 Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı iki kısımda ele alınabilir. Birinci kısımda ‘ihtiyaçlar’, ikinci kısımda ise çevrenin günümüzde ve gelecekteki talepleri karşılayabilme gücüne teknolojidenden kaynaklanan ‘sınırlamalar’ bulunmaktadır. Diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınma, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların akılcı bir şekilde yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak yaklaşımıdır. Böyle bir yaklaşım kalkınmanın her aşamasında küresel anlamda ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma; toplum için düşünüldüğünde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan, doğal kaynaklar kapsamında düşünüldüğünde ise ekolojik açıdan önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir topluma ilişkin ilkeler aşağıda verilmiştir:

Sürdürülebilir Toplumun İlkeleri

- Yaşama saygı duymak
- İnsanoğlunun yaşam kalitesini artırmak
- Yeryüzündeki yaşamın çeşitliliğini korumak
- Yenilenemeyen kaynakların tüketimini en aza indirmek

- Yeryüzünün taşıma kapasitesinin üzerine çıkmamak
- Alışkanlıklarımızı değiştirmek
- Herkesin kendi yöresine sahip çıkmasına olanak tanımak
- Kalkınma ve çevreyi bütüncül politikalar çerçevesinde ele almak

gibi ilkeler sürdürülebilir toplum yaklaşımına esas teşkil etmektedir.

2.3 Kırsal Alan

Kırsal alanın tanımı bir bakıma kırsal kalkınma faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği mekânları belirlemektir. Ülkemizde tek ve genel geçer bir kırsal alan tanımı yerine farklı sektörler ve çalışmalar için çeşitli fiziki ve sosyolojik tanımlar da yapılmaktadır. Örneğin, “*Kentsel alanların dışında kendine özgü doğal coğrafi kaynaklara sahip, nüfusun kırsal yerleşmelerde toplandığı, yerleşme dokusunun seyrek, nüfus yoğunluğunun düşük olduğu alanlar*” ya da “belediye mücavir alan sınırları dışındaki mekanlar” veya “doğal coğrafi çevre” kırsal alan olarak tanımlanmaktadır. (DPT 2006.)

Avrupa Birliği’nde de, kırsal alanın herkes tarafından kabul edilebilir ortak bir tanımı yoktur. AB’de her üye devlet kendine göre bir kırsal alan tanımı benimsemiştir. Bunlar genelde sosyo-ekonomik kriterler temeline oturan tanımlamalardır ve birbirinden çok farklıdır. Bu tanımlamalarda kırsal alanlar arazi parçası olarak ele alınıp, tarımsal desen, arazi kullanımı, kentlere yakınlık gibi kıstaslar göz önüne alınabilmekte ya da sosyo-kültürel özelliklere bağlı olarak bir ayırım yapılmaktadır.

OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) ise, kırsal alanları nüfus yoğunluğu kriterine göre tanımlamıştır. Bu değerlendirmede; nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında olan yerler kırsal alan sayılmakta ve bölgeler üç gruba ayrılmaktadır. Bu ayırımda;

- (a) Nüfusunun %50'den fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, “kırsallığı baskın bölgeler”,
- (b) Nüfusunun %15–50 arasının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler, “önemli ölçüde kırsal bölgeler”,
- (c) Nüfusunun %15'inden azının kırsal alanlarda yaşadığı bölgeler ise, “kentselliği baskın bölgeler” olarak sınıflandırılmaktadır.

Türkiye’de genel olarak üretim ilişkileri açısından kırsal alanlar, il ve ilçe merkezleri dışındaki üretime kaynak oluşturan alanlar olarak kabul edilmektedir. Buna göre, istatistiki verilere göre Türkiye nüfusunun %35’i kırsal alanlarda yaşamaktadır (TKB 2003). Ancak bu tanım da çok sağlıklı bir sonuç vermemektedir; çünkü Türkiye’de kent statüsünde değerlendirilen, istihdam ve ekonomik ağırlıklı olarak tarıma dayandığı, kırsal yaşam biçimlerinin yaygın olduğu bazı il ve ilçe yerleşim birimleri kırsal alan niteliğindedir. Diğer yandan, kırsal alan statüsünde değerlendirilen bazı yerleşim birimleri de sanayi ve turizm alanında gelişmiş kentsel alan niteliği sergilemektedir. (Gülçubuk 2006). Bu değerlendirmeler ışığında; kentsel alanlarla kırsal alanların karşılıklı etkileşimi çerçevesinde, tarım ve gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, gıda kalitesi, tüketicinin korunması ve sağlığına yönelik kontrol yapılarının güçlendirilmesi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi önceliklerinde olduğu gibi kırsal kalkınmaya doğrudan katkı sağlayan bazı tedbir ve faaliyetlerin, kentsel yerleşmelerde gerçekleştirilmesi ya da kentsel yerleşmeler de dikkate alınarak tasarlanması kaçınılmaz olmaktadır.

Kırsal alanın temel niteliklerini yansıtan ve nitel-nicel açılardan tanımlanabilecek tek bir kırsal alan tanımı bulunmamakla birlikte; genel nüfus sayımı, hane halkı işgücü anketi, hane halkı bütçe anketleri ve genel tarım istatistikleri gibi farklı çalışmalar farklı kırsal alan yaklaşımını dikkate almaktadır. Örneğin, nüfus sayımında il ve ilçe merkezleri dışında kalan yerler, hane halkı anketlerinde 20 bin’den daha az nüfusu olan yerler, tarım istatistiklerinde ise tüm köyler ve 5.000’den az nüfusu olan ilçe merkezleri kırsal alan olarak değerlendirilmektedir (DPT 2006).

Bu çalışmada, Sekizinci Kalkınma Planı'nda (2001-2005) ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde¹ (UKKS) kabul edilmiş ve daha sonra hazırlanan programlama dokümanlarına temel teşkil etmiş olan; “kırsal alanlar, 20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar”dır tanımı dikkate alınacaktır.

2.4 Kırsal Kalkınma

Kırsal alanların, varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlere, genel olarak kırsal kalkınma adı verilmektedir (TKB 2003). İçerik itibarıyla, kırsal kalkınma; kırsal alanda pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi, yeni istihdam ve alternatif iş alanlarının yaratılması gibi konuları kapsayan ve aynı zamanda kalkınma çabalarını mekansal boyutta ele alan ve çoğu zaman tarımsal kalkınma ile de arasında yakın bağlar kuran önemli bir politika alanıdır. Bu yönüyle de, özünde sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım, yerleşme, haberleşme, bölgesel gelişme, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) gibi politika alanları ile entegre bir yaklaşımla yorumlanması gereken ve bir bakıma da mozaik niteliği taşıyan çok boyutlu bir kavramdır (Akın 2008).

Genel olarak kırsal kesimde yaşayanlar, doğa ile iç içe ve çevre ile uyumlu bir şekilde hayatlarını sürdürmektedirler. Bu bakımdan buldukları çevrenin doğal kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımın sağlanması, kırsal kesimde yaşayan insanların hayatlarını ve ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmeleri için çok önemli bir olgudur. Ancak, kırsal kesimde hayatı sürdürmenin zorluğu ve ekonomik olarak yaşanan olumsuzluklar, buralardaki insanları doğayı tahrip etmeye ve doğal kaynakları aşırı kullanmaya yöneltebilmektedir.

¹ UKKS, 25/1/2006 tarihli ve 2006/1 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile kabul edilmiş ve 4/2/2006 tarihli ve 26070 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bir yandan kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmeye, bir yandan da kırsal alanlarla doğrudan bağlantılı olan çevrenin ve doğal kaynakların korunmaya çalışılması, zaman içerisinde her iki kavramın birleştirilmesine ve dolayısıyla da sürdürülebilir kırsal kalkınma olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak kırsal kalkınmanın tanımı tekrar yapılacak olursa, kırsal kalkınma; kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla, hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın artırılması, bu bölgeler/yörelere/havzalar ile diğer bölgeler/yörelere/havzalar arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, tarımsal yapının iyileştirilmesi, tarımsal üretimde nitelik ve niceliğin artırılması, her ölçekten işleme sanayinin kurulması, en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi, gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması, sağlıksız bir göçün önlenmesi gibi amaçlarla, tarımsal örgütlenme, barınma ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları gibi sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki mevcut yapılarda ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi ve belirlenen hususlarda yetersizliklerin giderilmesi-iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir (TKB 2003).

Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünce yapılan tanıma göre ise kırsal kalkınma; “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir” (Gülçubuk 2006).

AB boyutunda kırsal kalkınma kavramının uzun yıllar tarım odaklı olarak algılandığı görülmektedir. Özellikle Gündem 2000 sonrasında ivme kazanan AB'nin Ortak Tarım Politikası reformları kapsamında, kırsal kalkınma vurgusunun giderek belirginlik kazandığı görülmektedir. Gündem 2000 ile, kırsal kalkınma destekleri ile çevre ve hijyen standardı ilişkisi kurulmuştur. 2007-2013 dönemi AB mali perspektifinde, kırsal

kalkınma artık tek bir OTP kalemi altında değil, ayrı fon tahsisatı yapılarak bütçelendirilmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Dıraor 2008).

Türkiye için kırsal kalkınma kavramı, 9. Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporuna göre, “kırsal yerleşimlerde yaşayanların, insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, gelirlerinin artması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireyin hayatına yansması süreci” olarak tanımlanmıştır (DPT 2008).

2.5 Avrupa Birliği

Birleşmiş Avrupa fikri, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp Avrupa Topluluğu (AT) üyesi ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden önce, sadece filozofların ve ileri görüşlülerin düşlerinde yer alıyordu. Victor Hugo, insancıl ideallerden esinlenen barışçıl bir “Avrupa Birleşik Devletleri”ni hayal etmişti. Bu hayal, İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıntılarından sonra Avrupa Kıtası için yeni bir umut oldu.

Avrupa yüzyıllarca yaşanan kanlı savaflara sahne oldu. Bu savaflarda, birçok insan yaşamını kaybetti. Bu felaketler üzerine bazı Avrupa ülkelerinin liderleri, barışın sürdürülebilmesinin tek yolunun, ülkelerinin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşmesi olduğu fikrine vardılar. Avrupa’da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek bir örgütlenmenin kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaştan direniş hareketlerinden kaynaklandı (www.abgs.gov.tr, 2008). Avrupa bütünleşmesine giden yolun başındaki üç temel neden; Doğu’dan yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden alınan siyasi ve askeri tehdit, Amerika Birleşik Devletleri’nden alınan ekonomik tehdit ve Batı Avrupa’da tarih boyunca yaşanan geleneksel Alman-Fransız gerginliğidir. Avrupa Birliği yolundaki girişimler, bu üç temel olguya karşı bir “reaksiyon” olarak oluşmuştur (Akın 2008).

Avrupa'da bütünleşme sürecine ivme kazandıranlar, İtalyan Altiero Spinelli ile 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasına yol açan Schuman Planı'nın ilham kaynağı Jean Monnet'dir. Sonuçta, günümüzde Avrupa Birliği (AB) adını alan ve tarihin kaydettiği en büyük bütünleşme hareketinin ilk hareket noktası olan, 18 Nisan 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile AKÇT Belçika, Batı Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile kuruldu. Böylece, bir zamanlar birbiriyle savaşan ülkelerde kömür ve çelik üretimi için yetki paylaşımı kapsamında bir havuz oluşturuldu. Pratik fakat aynı zamanda oldukça sembolik bir şekilde, savaşın ham maddeleri uzlaşa ve barışın araçlarına dönüştü. Bu ülkelerdeki kömür ve çelik sanayii ile ilgili alınan kararlar, bağımsız ve devletlerüstü bir kuruma (Yüksek Otorite) devredildi. Söz konusu kurumun ilk başkanı ise Jean Monnet oldu.

Topluluğun çalışmaları, başlangıçta altı kurucu üyesi (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg) arasında bir kömür ve çelik ortak pazarı kurulmasıyla sınırlıydı. Savaş ertesindeki o günlerde savaşın galip ve mağluplarını, eşit olarak işbirliğinde bulunabilecekleri bir kurumsal yapı içinde bir araya getiren Topluluk, temelde barışı güvence altına almanın bir aracı olarak algılanıyordu (www.abgs.gov.tr, 2008). Ancak yaşanan gelişmeler, ekonomik entegrasyonu sağlamadan, siyasi ve askeri entegrasyonun sağlanamayacağını göstermiştir. Bu çerçevede, ekonominin tüm sektörlerini kapsayacak bir entegrasyon oluşturma yönünde çalışmalar başlamış ve işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurma amacıyla 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET-EURATOM) oluşturularak “ortak pazar” hedefi ortaya konmuştur. Bu hedefe istinaden, “Altılar”² arasında gümrük vergileri 1 Temmuz 1968’de tamamen kaldırılmış ve 1960’larda özellikle ticaret ve tarımda ortak politikalar da oluşturulmuştur (Dedelioglu 1996).

² AKÇT'nin altı kurucu üyesi: Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg

Paris ve Roma Antlaşmaları ile kurulan AKÇT, AET ve EURATOM'un adları, 1 Temmuz 1967'den geçerli olmak ve her üç topluluğu birden ifade etmek üzere Avrupa Toplulukları olarak değiştirilmiştir (Ülger 2003).

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1970 başlarında doların konvertibilitesini askıya almasıyla ekonomik yakınlaşma ve parasal birlik gereksinimi açıkça kendini gösterdi. 1973 ve 1979'daki iki petrol kriziyle dünya çapında parasal istikrarsızlık daha da ağırlaştı. 1979 yılında Avrupa Para Sistemi'nin işlerlik kazanması döviz kurlarının sabitleşmesine yardımcı oldu ve Üye Devletlerin kararlı ekonomik politikalar izleyerek açık bir ekonomik alanın dayattığı disiplinden yararlanmalarını ve birbirlerine karşılıklı destek vermelerini sağladı.

1970'li ve 1980'li yıllar AT'nin genişleme yılları olmuştur. Başlangıçta altı olan üye sayısı, ilk olarak 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın kabulüyle dokuza çıkmıştır. Üye devlet sayısını altıdan dokuza yükselten ilk genişleme ile birlikte, Birlik sosyal, bölgesel ve çevresel konularda üstlendiği sorumluluklarla yeni bir derinlik kazanmıştır. Ardından 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da da İspanya ve Portekiz'in dahil olmasıyla Birliğe üye ülke sayısı on ikiye çıkmıştır.

Topluluk, Dünyanın en büyük ticaret gücü olmasına karşın, diplomatik etkinliğini arttıracak yapıları geliştirmekte ağır davranmıştır. Avrupa siyasi işbirliğinin amacı, dışişleri ve güvenlik politikası alanlarında hükümetler arasında daha derinlemesine bir eşgüdümün sağlanmasıdır. Dünyadaki durgunluk ve mali yükün paylaşımı konusundaki iç çekişmeler 1980 başlarında bir "Avrupa karamsarlığı" havasının doğmasına neden oldu. Ama 1984'ten sonra bunun yerini Topluluğun canlandırılması konusunda daha umutlu beklentiler aldı. Jacques Delors başkanlığındaki Komisyonun 1984'te hazırladığı Beyaz Kitaba dayanarak Topluluk 1 Ocak 1993'e kadar tek pazar oluşturmayı kendisine hedef edindi. Avrupa Tek Senedi Şubat 1986'da imzalandı ve bu iddialı hedefle ilgili mevzuatın kabulü konusunda yeni usuller geliştirdi. Tek Senet 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe girdi. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından 3 Kasım 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi, Aralık 1991'de de Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Merkezi

ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) Sovyet denetiminden kurtulmaları ve demokratikleşmeleri, Avrupa'nın siyasi yapısını baştan aşağı değiştirdi. Üye Devletler bağlarını güçlendirme kararlılığıyla, temel özellikleri 9-10 Aralık 1991'de Maastricht'te toplanan Avrupa Zirvesi'nde kararlaştırılan, 1992 Maastricht Antlaşması ile Topluluk kurumları güçlendirildi ve böylece Avrupa Birliği (AB) doğdu. Yeni Avrupa dinamizmi ve kıtanın değişen jeopolitiği nedeniyle AB'ye katılmaya karar veren Avusturya, Finlandiya ve İsveç, 1 Ocak 1995'te Birliğe katıldı (www.abgs.gov.tr, 2008).

Daha sonra 1 Mayıs 2004 tarihinde AB tarihindeki en büyük genişleme gerçekleşmiş ve Estonya, Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovak Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Malta ve Güney Kıbrıs birlik üyesi olmuştur. Altıncı ve son genişleme 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın üye olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gün AB, 27 üyeli 487 milyon nüfuslu, çok büyük ve kalabalık bir birliktir (Acar 2005).

Günümüzde AB, 13.4 trilyon dolar Gayrisafi Milli Hasılası ve 3.990-76.040 dolar kişi başına düşen Gayrisafi Milli Hasılası ile parasal birlik aşamasını tamamlayıp, ekonomik birlik aşamasına geçmeyi hedefleyen ve bu çerçevede ekonomik ve siyasal hedefleri olan bir bölgesel bütünleşme projesidir (www.abgs.gov.tr, 2008).

2.6 Avrupa Birliği'nin Yasal Çerçevesi

2.6.1 Paris Antlaşması

25 Mart 1951 tarihinde Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından imzalanan AKÇT'nin kurucu antlaşmasıdır. Paris Antlaşmasıyla üye ülkeler arasında kömür ve çelik için ortak pazar kurulması ve bunun yönetiminin Yüksek Otoriteye bırakılması öngörülmüştür. Paris Antlaşmasının kimi hükümleri daha sonra Füzyon Antlaşması, Tek Avrupa Senedi, Maastricht ve Amsterdam Antlaşması ile

değiştirilmiştir. 50 yıl süreli imzalanan antlaşma 2002 Temmuz ayında sona ermiş, antlaşmadan kaynaklanan hak ve yükümlülükler Avrupa Topluluklarına devredilmiştir (Ülger 2003).

2.6.2 Roma Antlaşması

AET'yi kuran antlaşmadır. 25 Mart 1957'de imzalanan antlaşma, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşmasının orijinal metninde temel entegrasyon modeli olarak ortak pazar öngörülmektedir. Bu çerçevede malların serbest dolaşımının sağlanması, miktar kısıtlamaları ve gümrük tarifelerinin kaldırılması, üye ülkeler arasında ticari kısıtlayıcı diğer tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması öngörülmüş, böylece gümrük birliğinin tesis edilmesi hedeflenmiştir. Roma Antlaşmasında malların dışında kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, üye ülkelerin bu konulara ilişkin mevzuatlarının ve politikalarının uyumlu hale getirilmesi hükmü de yer almıştır. Aynı zamanda, antlaşmada ortak tarım politikası başta olmak üzere Topluluk düzeyinde ele alınacak politikalar da belirlenmiştir. Topluluğun temel organları olan Komisyon, Bakanlar Konseyi, Parlamento ve Adalet Divanının fonksiyonları ve karar alma mekanizması da Roma Antlaşmasında tanımlanmıştır. Roma Antlaşması, kurucu antlaşma karakteri taşımaktadır. Antlaşmanın metni, zaman içerisinde Avrupa Tek Senedi, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla revize edilmiştir (Ülger 2003).

2.6.3 Füzyon Antlaşması

1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşmasının resmi adı Avrupa Topluluklarında Tek Komisyon ve Tek Konsey Kuran Antlaşmadır. Füzyon Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin ardından AKÇT, AET ve EURATOM'un yürütme organları birleştirilmiştir. Her Toplulukta ayrı ayrı bulunan Konsey ve Komisyonların sayısı bire indirilmiş ve bunların her üç Topluluk için de hizmet vermesi kabul edilmiştir (Ülger 2003).

2.6.4 Avrupa Tek Senedi

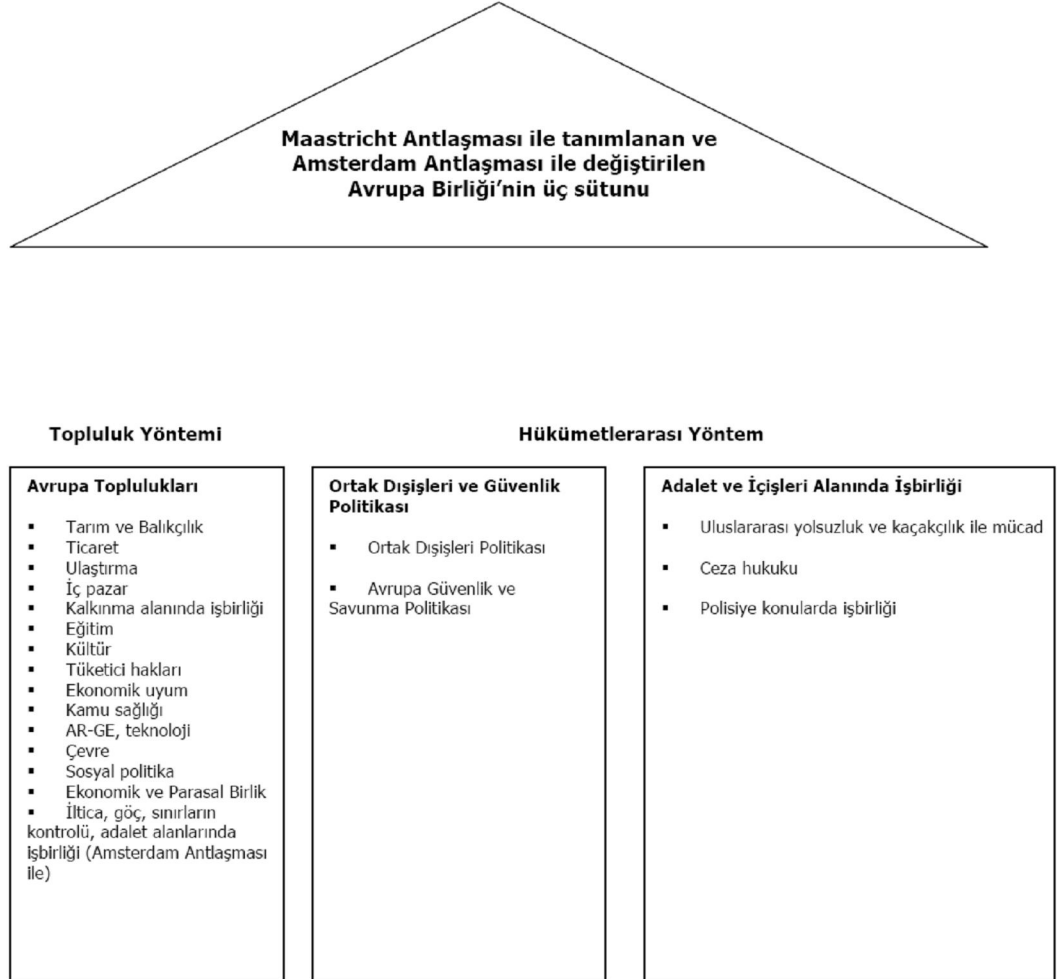
Roma Antlaşması'nın uygulamaya başlamasıyla tek pazar oluşturma yönünde atılan ilk önemli adım; 1968 yılında, üye ülkeler arasında ticarete gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasıyla oluşturulan gümrük birliğidir. Ancak 1973 yılı petrol krizi sonucunda üye ülkelerde yaşanan ekonomik kriz ve 1980'lerde üye ülkelerdeki farklı standartların sanayici açısından bürokratik zorluklar getirmesi nedeniyle iç pazarın oluşturulması gündeme gelmiştir. İç Pazar'ın oluşturulmasıyla ilgili en önemli belge 1986 yılında imzalanan ve Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi'dir. Avrupa Tek Senedi'nde Ortak Pazar hedefi yeniden tanımlanmış ve bu konuya ilişkin bir takvim öngörmüştür. Söz konusu Senette, Ortak Pazar'ın aşamalı olarak 31 Aralık 1992 tarihine kadar gerçekleştirilmesi hedefi konmuştur. Ortak Pazar'la üye ülkeler arasında politik, ekonomik ve sosyal bütünleşme, ekonomik ve parasal birlik, teknolojik araştırma ve geliştirme, çevre politikası ve dış politika alanında işbirliği gibi yeni Topluluk politikaları belirlenmiştir. Avrupa Tek Senedi'nde ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri artırılmış ve nitelikli oy çokluğu ile karar alma mekanizması getirilmiştir (www.avrupa.info.tr, 2008).

2.6.5 Maastricht Antlaşması

Avrupa Birliği Antlaşması olarak da adlandırılan Maastricht Antlaşması, 7 Şubat 1992'de Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, Avrupa bütünleşmesinde önemli bir dönüm noktasını simgelemektedir. Avrupa Tek Senedi'nin ardından Kurucu Antlaşmalarda en geniş revizyon yaratan Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluklarının örgüt yapısını radikal biçimde değiştirmiştir. Günümüzde Avrupa Birliği kavramı, Avrupa bütünleşmesinin 1993 sonrasında aldığı örgüt yapısının genel adı olarak kullanılmaktadır.

Maastricht Antlaşmasına göre Avrupa Birliği üç sütundan (three pillars of the European Union) oluşmaktadır. Bunlardan ilki ulusüstü (supranational) nitelikteki topluluklar sütunudur. Diğer iki sütun ise uluslararası (intergovernmental) niteliktedir. Bunlardan

birincisi Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, ikincisi ise Adalet ve İçişlerinde işbirliğidir. Söz konusu üç sütun Şekil 1.1’de verilmiştir (Ülger 2003).

Şekil 1.1 Maastricht Antlaşması ile tanımlanan üç sütun (www.ikv.org.tr, 2008)

Maastricht Antlaşmasıyla oluşturulan Birliğin amaçları:

- Sınırsız bir pazar yaratmak, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak, tek parayı kapsayacak bir ekonomik ve parasal birlik oluşturmak,

- Ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulamak ve uzun vadede ortak bir savunma politikası oluşturmak,
- Avrupa vatandaşlığı kavramını oluşturmak,
- Hukuk ve içişleri alanında daha sıkı işbirliği sağlamaktır.

Bunların içinde en önemlilerinden birisi AB vatandaşlığıdır. Buna göre, Topluluğa üye ülke vatandaşı olan herkes Birlik vatandaşıdır ve antlaşmalardan doğan hak ve sorumluluklara sahiptirler. Birlik vatandaşları, Topluluğa üye ülkelerde serbestçe dolaşma ve ikamet etme hakkına sahiptirler. Üye ülkelerde ikamet eden 'Birlik Vatandaşı', o ülkenin uyuşunda olmasa bile o ülkenin belediye seçimlerinde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aday olma ve oy kullanma ve diplomatik koruma haklarından yararlanabilmektedir (www.avrupa.info.tr, 2008).

Ayrıca Maastricht Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini bazı alanlarda genişleten ve Bakanlar konseyi ile birlikte karar alma mekanizmasına etkin katılımını mümkün kılan ortak karar alma (co-desicion precedure) adı verilen yeni bir prosedür çerçevesinde bazı konularda veto etme ve gensoru verme yetkisi verilmiştir ve kararların vatandaşa en yakın düzeyle alınmasını öngören yetki ikamesini (subsidiarite) getirilmiştir. Üye sayısının yeniden düzenlenmesi ve dış politika konularında nitelikli çoğunlukla karar alması da kabul edilmiştir (Ülger 2003).

2.6.6 Amsterdam Antlaşması

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile Avrupa vatandaşlığı olgusu tekrar vurgulanmıştır. Ayrıca karar alma mekanizmasında Avrupa Parlamentosu, yasama prosedürü ve ortak karar alma prosedüründe getirilen değişikliklerle daha güçlü hale gelmiştir. Antlaşma ile üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin(İrlanda ve İngiltere'nin sınır kontrol hakkı saklı kalmak üzere) kaldırılması amacıyla Schengen Anlaşması Topluluk hukukunun bir parçası haline gelmiştir.

Amsterdam Antlaşması'yla alınan önemli kararlardan birisi de 1.1.1999 tarihi itibarıyla tek para birimine geçişin teyit edilmesidir. Ayrıca Maastricht Antlaşması ile 'Her Avrupa Devleti Birliğe üyelik için başvurabilir' ibaresi değiştirilerek, AB'nin temellerini oluşturan özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygı ilkelerine bağlı her Avrupa Devleti'nin üyelik için başvurabileceği belirtilmiştir (www.avrupa.info.tr, 2008).

2.6.7 Nice Antlaşması

Avrupa Birliği'nin son genişleme süreciyle ulaşacağı üye sayısı ve bunun getireceği kurumsal büyüklük ve bürokrasi düşünülerek kurumsal reformlar yapılması öngörülmüştür. Bu kapsamda, 14 Şubat 2000'de başlayan Hükümetler arası Konferans Aralık 2000'de gerçekleştirilen Nice Zirvesi'yle sonuçlandırılmıştır. 26 Şubat 2001'de imzalanan Nice Antlaşması Şubat 2003'te yürürlüğe girmiştir.

Nice Antlaşması'yla Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu'ndaki üye ülkelerin oy dağılımları ve Avrupa Komisyonu üye sayıları yeni katılacak ülkeleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca nitelikli çoğunlukla karar alınan alanların ve ortak karar prosedürünün kapsamı genişletilmiştir (www.avrupa.info.tr, 2008).

2.6.8 AB Anayasası

AB'nin tüm uygulamaları güçlerini Üye Ülkelerin kendi istekleriyle ve demokratik olarak kabul ettikleri antlaşmalardan almaktadır. Daha önceden imzalanan antlaşmalar ise toplumda meydana gelen değişimler doğrultusunda değiştirilerek güncellenmiştir.

Brüksel'de Haziran 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş ve 29 Ekim 2004 tarihinde imzalanmış olan AB Anayasası'nın her bir Üye Ülke tarafından onaylanması gerekmektedir. Ancak, söz konusu Anayasa, Fransa ve Hollanda'da

düzenlenen referandumlarla reddedilmiştir. Bu boşluğu doldurmak ve kurumsal bir krizi önlemek amacıyla Lizbon Anlaşması hazırlanmıştır (www.avrupa.info.tr, 2008).

2.6.9 Lizbon Antlaşması

14 Aralık 2007'de Portekiz'in başkenti Lizbon'da toplanan AB devlet ve hükümet başkanları Lizbon Anlaşması'nı imzalamıştır. Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarla reddedilen AB Anayasası'nın boşluğunu doldurmak ve kurumsal bir krizi önlemek amacıyla hazırlanan Lizbon Anlaşması'nın, 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe konulması hedeflenmektedir. Liderler tarafından imzalanan bu anlaşmanın Üye Ülkelerin parlamentoları tarafından mı, yoksa halk oylaması ile mi onaylanacağına ise her bir Üye Ülke kendisi karar verecek.

AB'de 6 aylık dönüşümlü başkanlık sistemini kaldıran yeni anayasada 2.5 yıllık süre için Üye Ülkelerin oy birliğiyle atayacakları AB Konseyi Başkanı'nın yılda 4 kez toplanacak AB zirvelerine de başkanlık etmesi öngörülmektedir. Antlaşmaya göre, dış politikada tek seslilik için atanan AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ise dışişleri bakanlarını buluşturan Dış İlişkiler Konseyi toplantılarına başkanlık edecektir. Ayrıca Antlaşma ile AB bütçesi ve vergi gibi konularda karar alınabilmesi için ise Üye Ülkelerin oy birliği gerekecektir (www.avrupa.info.tr, 2008).

2.7 Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri

Cumhuriyetimizin kurulmasından bu yana, hatta daha öncesinden beri, batılılaşma ile modernleşmenin eş tutulması, özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra Avrupa kıtasında veya onu merkez alarak kurulan siyasi ve güvenlik oluşumlarının tümüne katılmaya ülkemizi yöneltmiştir. Bu suretle Türkiye, Avrupa Konseyi, OECD ve NATO'ya girmiştir. Aynı neden, Türkiye'yi Avrupa'nın bu en iddialı entegrasyon hareketine karşı kayıtsız kalmamaya sevk etmiştir. Türkiye, Avrupa Ekonomik

Topluluğunun 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Temmuz 1959'da Topluluğa tam üye olmak için başvurmuştur (www.abgs.gov.tr, 2008). AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye-AB ortaklık ilişkisi başlamıştır (www.ikv.gov.tr, 2008).

Anlaşma, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç devre öngörmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise gümrük birliğinin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolde geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir.

Ancak Türkiye'deki gerek ekonomik sorunlar gerekse siyasi düzensizlikler, Avrupa'daki ekonomik krizler ve dünya konjonktüründeki dramatik değişiklikler gibi faktörler nedeniyle Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.

1983 yılında sivil iradenin yeniden kurulması ve dışa açılma sürecinin yeniden başlamasıyla Türkiye – AB arasındaki ilişkiler yeniden canlanmıştır. Türkiye bir taraftan 14 Nisan 1987'de AB'ne tam üyelik müracaatında bulunmuş, diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren hızlandırılmış bir şekilde yeniden yürürlüğe koymuştur.

AB Komisyonu tam üyelik müracaatımıza 1989 yılında verdiği yanıtta, Türkiye'nin AB'ye üyelik konusundaki ehliyetini kabul etmekle birlikte, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecini tamamlanmasına ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesini ve bu arada Türkiye ile gümrük birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir (www.abgs.gov.tr,2008).

Türkiye, bunun üzerine, üyelik süreci açısından önemli bir adım oluşturacağı gerçeğinden hareketle, öncelikle Gümrük Birliği'ni tamamlamayı hedeflemiş ve bunun için gerekli çalışmalara hız vermiştir. Bu çerçevede, 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği tamamlanmış ve Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi'nin "Son Dönem"ine geçilmiştir. Zira Gümrük Birliği Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır.

Bu dönemde AB Komisyonu tarafından, AB'nin genişleme sürecini değerlendiren "Gündem 2000" Raporu hazırlanmış ve 16 Temmuz 1997 tarihinde açıklanmıştır. Rapor'da Türkiye'nin siyasi ve ekonomik sorunları nedeniyle genişleme sürecine dahil edilmeyeceği ifade edilmiştir. Bunu takiben, 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen ve Ekonomik ve Parasal Birlik ile Genişleme konularının değerlendirildiği Zirve'de, Türkiye'nin adaylığı resmen teyit edilmemiş, ancak bir "strateji" önerilmiştir. Konsey'in bu yaklaşımı üzerine Türkiye, üyelik başvurusunu geri çekmeyeceğini, Gümrük Birliği uygulamasını devam ettireceğini, ancak AB ile siyasi diyalogunu askıya alacağını açıklamıştır. Ayrıca, Zirve sonuçlarının Türkiye'nin beklentilerini karşılamaması nedeniyle askıya alınan siyasi ilişkilerin, ancak AB'nin ayrımcı tutumunun sona ermesi ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi halinde normalleşeceği de ifade edilmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün teyit edilmesi ve Türkiye'nin AB'nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme, diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacağına ilişkin karar olmuştur. Helsinki Zirvesi'ni takiben başlayan adaylık sürecinde, diğer aday ülkeler için olduğu gibi Türkiye için de İlerleme Raporları hazırlanmıştır. 1999 yılında açıklanan İlerleme Raporu'nda yer alan değerlendirmeler, İlk Katılım Ortaklığı Belgesi'nin de temelini oluşturmaktadır.

AB Komisyonu'nun, genişleme politikası çerçevesinde oluşturduğu sistemin en önemli aracı olan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyumu ve

Topluluk mevzuatını üstlenmesi için gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştır. AB, Türkiye için hazırladığı ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'ni 8 Mart 2001 tarihli kararı ile kabul etmiştir. Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday ülkelerin üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta, ancak adayların gösterdiği ilerlemelere göre, gerektiği takdirde, Komisyon tarafından yenilenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin kaydettiği ilerlemeler ve oluşan yeni gereklilikler ışığında revize edilen Katılım Ortaklığı Belgesi 19 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye tarafından hazırlanan ve ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan önceliklerin hangi somut önlemlerle ve hangi takvim çerçevesinde gerçekleştirileceğini gösteren ilk Ulusal Program 24 Mart 2001, revize edilmiş Ulusal Program ise 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ağustos 2008 tarihinde hazırlanan taslak Ulusal Program ise dört yıllık zaman zarfında yaklaşık 131 yasa değişikliği öngörmektedir.

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde diğer bir önemli dönüm noktası 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'dir. Zirve'de 10 aday ülkenin katılım müzakerelerinin tamamlandığı ilan edilmiş ve Türkiye ile ilgili olarak, 2004 yılı İlerleme Raporu ve tavsiyesi doğrultusunda, Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli ölçüde karşılandığının belirlenmesi halinde gecikmeksizin katılım müzakerelerine başlanacağı ifade edilmiştir (www.ikv.gov.tr, 2008).

17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag Zirvelerinde alınan kararlar teyit edilmiş, Türkiye'nin reform sürecinde atmış olduğu kararlı adımların memnuniyetle karşılandığı belirtilerek, ülkemizle üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır.

Katılım müzakerelerimizin ilk aşamasını oluşturan tarama süreci 20 Ekim 2005 tarihinde başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde tamamlanmıştır. Bu süreçte 66 heyetimiz Brüksel'de AB Komisyonu yetkilileriyle tanıtıcı ve ayrıntılı tarama toplantılarında bir araya gelmiştir. Tanıtıcı tarama toplantılarında AB Komisyonu her fasıldaki AB

müktesebatı hakkında bilgi vermiş, ayrıntılı tarama toplantılarında ise ülkemizin ilgili fasıldaki müktesebata uyum durumu heyetlerimizce izah edilmiştir. Böylece, AB müktesebatı ile ülkemiz mevzuatı karşılaştırılarak, ülkemizin bahse konu müktesebatı kabul etme, yürürlüğe koyma ve etkili bir şekilde uygulama bakımından ne aşamada olduğu tespit edilmiştir (www.mfa.gov.tr, 2008).

Bu çerçevede, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kriterlere uyum sağlanması ve 35 fasıl altında toplanan AB müktesebatına ilişkin müzakerelerin sonuçlandırılarak katılım sürecinin tamamlanması amaçlanmaktadır.

3 ÇEVRE SORUNLARI VE ULUSLARARASI BOYUTU

3.1 Çevre Sorunları

Çevre, insanı etkileyen ve ondan etkilenen her şey olarak tanımlanırsa, çevre sorunlarının kökleri tarihin ilk çağlarına kadar uzanır (Marın ve Yıldırım 2004). Çevre sorunları birdenbire ortaya çıkmamış, zaman içinde birikerek varlığını duyurmuştur. Çevrenin kirlenmesi ya da bozulması, çevreyi oluşturan öğelerin bu süreç içinde giderek niteliğinin değişmesi, değerinin yitmesidir. İnsan faaliyetleri sonucunda çevreye verilen zararlar, doğanın kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde başlangıçta fark edilmemiş, hatta çevrenin zamanla bu kirliliği yok edeceği kanısı yaygınlaşmıştır. Ancak zaman içinde, sanılanın tersine, çevreye bırakılan kirliliğin nicel ve nitel olarak artması, çevrenin kendini yenileyebilme yeteneğinin çok üstüne çıkmış, çevre hızla bozulmaya başlamıştır. Yaşam ortamını oluşturan çevre öğelerinin kirlenmesi gözle görülür ve tehlikeli bir düzeye erişince ayırımına varılmıştır. Bu tehlikeli düzey ise, genelde bazı toplumsal yıkım olaylarının sonuçları ile belirlenmiştir. Hava ya da su kirlenmesi sonucunda karşılaşılan kitlesel ölümler, toplumları çevreden kaynaklanan bu sorunlara karşı önlem almaya yöneltmiştir. 1952 yılı Aralık ayında Londra'da kirli hava nedeniyle bir hafta içinde yaklaşık 4000 kişinin yaşamını yitirmesi, çevre sorunlarının niteliğini toplumlara tanıtan ilk örneklerden biri olmuştur. Kirli sulardan elde edilen su ürünleriyle beslenenlerin kitlesel ölümleri ise, insanlığın dikkatini çevreye çeken bir diğer yıkım olayıdır.

Hava, su, toprak kirlenmesiyle başlayıp bitki örtüsünün ve hayvan topluluklarının yok olmasına kadar uzanan çevre sorunları, en azından sorunlarla karşılaşanlarda belli bir gelecek kaygısı uyandırmıştır. Çünkü nedeni ve sorumlusu kim olursa olsun, çevre sorunlarının en önemli boyutu bütün insanlığı etkilemesi gerçeğidir.

Doğal kaynakların sınırlılığının anlaşılması ve bunların yalnızca zengin ülkelerin tekelinde olmadığı düşüncesinin gelişmesi bir dizi tartışmaya da yol açmıştır. Ancak kaynak kıtlığı, enerji kaynaklarının sınırlılığı sorununu da gündeme getirmiştir.

Dünya besin maddeleri üretiminin adaletsiz bölüşümü, dünyanın belli bölgelerinde sürekli açlığa neden olmaktadır. Hatta hızlı nüfus artışı sonucunda, besin maddeleri üretiminin dünya nüfusunu besleyemez düzeyde kalması da olasıdır.

20.yüzyılda toplumların büyük ölçüde kentli toplum olmaları, yani kırdan kente olan göçün hız kazanması ve kentte oturan nüfusun artması, kentlerde geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde kirlenmeye neden olmuştur. Sanayileşmenin yaygınlaşması, endüstriyel üretim sırasında ortaya çıkan kirlenmenin de yaygınlık kazanmasıyla sonuçlanmıştır.

Toplumsal açıdan bakınca, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının kıtlığı, hızlı nüfus artışı, dünyadaki toplam besin üretiminin artan nüfusu beslemeye yetmeyeceği varsayımı, kentleşme ve endüstrileşme ile kirliliğin artması temel çevre sorunları olarak ortaya çıkmıştır (Keleş ve Hamamcı 2005).

Çevre sorunları bugün, gelişmiş-i azgelişmiş, doğulusu-batılısı, güneylisi-kuzeylisi ile bütün dünyayı tehdit eder bir nitelik kazanmıştır. Bu gerçek son yıllarda iyice anlaşılmaya başlandığı için, artık konu, ortak çareler ve çözüm çabalarının yoğunlaştığı bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Çevre sorunları, kümülatif niteliğiyle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi-idari pek çok parametre ile yakından ilgilidir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızlanan sanayileşme-kentleşme sürekliliği bağlamında ortaya çıkan anlayış ve yapılanmalar bugün, ideolojik ayrımların ötesinde önümüze birçok sorun getirmiştir. Çevre sorunları bunların en önemlilerinden birisi ve en global nitelikte olanıdır denilebilir. Konu, bu global niteliğine paralel olarak aynı zamanda global çözümler de beklemektedir.

Sözü edilen parametreler ile olan yakın ilişkisinin yanında, sınır ötesi ve uluslararası niteliğiyle gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkeleri olduğu gibi son tahlilde bütün insanlığı ilgilendirir hale gelen çevre sorunları, politika kavramıyla da yakından ilgilidir. Çevre ile politika arasındaki sözü edilen yakın ilişki, dar anlamdaki siyasanın (policy) ötesinde, belli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütününe içine alan geniş anlamdaki politika (politics) kavramını içerdiği gibi, toplumsal sistemin alt sistemleri olan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve idari sistemin çevre ile olan etkileşimin de kapsamaktadır. Bu anlamda, bireyler, sivil toplum kuruluşları, devletler ve uluslararası örgütlerin çevre sorunları ile ilgili olarak koruma ve sorunu çözmeye yönelik çabalarının bütünü ya da doğal ve yapay çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacıyla hükümetlerce alınan geleceğe dönük önlemleri kapsayan çevre politikaları, çevre-politika ilişkisinin odağında yer almaktadır (Marın ve Yıldırım 2004).

3.2 Çevrenin ve Çevre Sorunlarının Uluslararası Nitelik Kazanması

Çevre, özyapısı gereği uluslararasıdır. Çevreyi belirleyen temel etkenler sıralanacak olursa, bu nitelik açıkça ortaya çıkar. Çevre, fiziksel etkenler açısından değerlendirilirse, su ve hava gibi çevrebilimsel öğelerin herhangi bir ülkenin sınırlarına bağlı olmaksızın nitelik değiştirdikleri kolayca gözlenir. Ayrıca bu ortamlarda yaşayan kuşlar, balıklar, memeliler gibi hayvan topluluğunu oluşturan tüm canlı türleri, bilindiği gibi insanların çizdiği siyasal sınırlardan habersizdir.

Toplumların örgütlenmesiyle yakından ilgili olan toplumsal ve ekonomik bilimlerin açısından soruna yaklaşırsa, ekonomik etkenlerin de uluslararası boyutu oluşturan iki temelden biri olduğu ortaya çıkar. Çevreye yönelik olarak alınacak her karar, ekonomi üzerindeki ağırlığı göz önünde tutularak alınır. Bu bağlamda ülkelerin uluslararası rekabet pazarında kayba uğramamak için uluslararası düzeyde uyum sağlayacak çözümlerden yana oldukları yeterince açıktır.

Çevrebilimsel duyarlılığın son yıllar boyunca belirgin bir biçimde yayıldığına tanık olunmaktadır. En çok yirmi yıl önce yalnızca ekonomik büyümeye odaklı ileri endüstri ülkelerini ilgilendiren çevreyi koruma olgusu insanlığın ortak varlığını korumaya dönüşmüş, evrensel değerler bütünü olarak anılan çevre, insanlığın ortak geleceği olmuştur.

Çevre sorunlarının artması, çevrebilimsel dengenin hızla bozulması, yerel eylem ve sorunları kolayca uluslararası topluluğu ilgilendirecek, etkileyecek boyuta ulaştırmıştır. Bu gelişme ise, çevrenin uluslararası politikanın ve örgütlerin gündemine girmesiyle sonuçlanmıştır (Keleş ve Hamamcı 2005).

3.3 Uluslararası Örgütler

Daha önce sadece bir ya da birkaç devlet arasında ihtilafa neden olan bölgesel³ nitelikli çevresel kirlenmeler, artık küresel⁴ bir karakter göstermeye ve tüm dünya insanların, gelecek kuşakları da etkileyecek şekilde, zengin-yoksul ayırımı da yapmaksızın aynı ortak kaderi paylaşmalarına neden olmaktadır. Bu sorunlar, 20.yüzyılın sonlarında dile getirilmeye başlanmış ve yaşadığımız 21.yüzyılda çevrenin korunması alanında küresel işbirliğinin önemine açıkça atıfta bulunan ve küresel ortaklıklar kurmanın formüllerini arayan çalışmalara girişilmiştir.

Dünyada kapsamlı çevre koruma çalışmalarını başlatan başlıca iki örgüt vardır. Bunlar, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'dir. Bu iki örgütün yanında; Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi örgütler de çevre koruma alanında faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu örgütlerin ortaya çıkan çevresel sorunlara

³ Asit yağmurları, sınır aşan sulardan kaynaklanan kirlenmeler ile uzun menzilli hava kirliliği bu tür kirlenmelere örnektir.

⁴ Ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma ve sera etkisi, buzulların erime tehlikesi, küresel kuraklık ve çölleşme tehlikesi, olağandışı yağmurlar ve sel baskınları, biyolojik çeşitliliğin azalması, tropik ormanların tahribi ve içilebilir nitelikte suyun kıt hale gelmesi gibi sorunlar artık küresel meseleler olarak adlandırılmaktadır.

karşılık oluşturdukları çevre koruma politikaları ve faaliyetleri ile değişen şartlara bağlı olarak gelişen yeni yaklaşımlar aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1 Birleşmiş Milletler

Uluslararası düzeyde en önemli gelişme, konunun BM tarafından ele alınmasıdır. Bu aşamaya gelinceye kadar çevrenin küresel düzeyde korunması gereğinden söz eden pek çok çalışma yapılmış ve milletlerarası anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak bunlardan hiç biri BM'nin başlattığı çalışmalar gibi uluslararası alanda istenilen etkiyi oluşturmamış ve istenilen yararı (ki burada kastedilen hem ulusal hem de uluslararası çevre koruma bilincinin uyarılması, uluslararası çevre hukukunun doğuşu ve uluslararası çevre koruma fonlarının tesis edilmesi başarısıdır) sağlayamamıştır (Marın ve Yıldırım 2004).

BM'nin kurulma amaçları doğrultusunda çevreye sahip çıkması kaçınılmazdır. Bu amaçlar:

- Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve sürdürmek;
- Uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek;
- Ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda uluslararası işbirliğini sağlamak;
- Üyelerin dış politikaları arasında uyum sağlayan bir merkez olmak ana başlıklarında toplanabilir.

Bu bağlamda çevre, Birleşmiş Milletlerin amacına ulaşmak için çözüme kavuşturması gereken temel sorun olmaktadır (Keleş ve Hamamcı 2005).

Kuruluşundan hemen sonra kentleşme, yerleşme, çevre sorunlarıyla ilgili faaliyetler de yürütmeye başlayan kuruluşun ilk ve en önemli faaliyeti 1972 yılında gerçekleştirilen Çevre Konferansı'dır. Bunun dışında BM'ye bağlı pek çok kuruluş çevre sorunları alanında bir dizi faaliyet gerçekleştirmektedir. Örneğin; Birleşmiş Milletler Kalkınma

Programı (UNDP) az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri pek çok konuda olduğu gibi çevresel eğitim ve teknoloji konusunda da desteklemektedir. Aynı şekilde UNDP, Birleşmiş Milletler Yerleşmeler Örgütü (HABITAT), Milletlerarası Teşkilatı (ILO), Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) da çevre sorunları alanında faaliyet gösteren ve çevre alanında milletlerarası işbirliğini sağlayan kuruluşlardandır.

Diğer taraftan hem kamuoyu oluşturan hem de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri çevre projeleri açısından destekleyen bir program olan, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1973 yılında 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Çevre Konferansının bir sonucu olarak Kenya'nın başkenti Nairobi'de kurulmuştur (Görmez 2007).

Oluşturulduğu yıllarda Programın temel işlevi, koordine edici ve katalitik bir rol oynamak ve BM sistemi içerisinde gerçekleşecek çevresel faaliyetler bakımından bir toplanma noktası olarak hizmet vermektir. Ayrıca UNEP, uluslararası çevre koruma çabalarında eşgüdüm sağlayacak küresel çevre sorunlarının izlenmesi, ortaya çıkan sorunların kontrol altına alınmaya çalışılması ve bunun yaparken de çözümün uluslararası düzeyde aranması görevlerini yerine getirecektir. UNEP, BM sistemi içerisinde hareket eden diğer örgütlerle de işbirliği geliştirecek ve ilgili örgütlerin her birinin tek başına geliştirdiği çevresel politikalar arasında koordinasyon sağlayacaktır. İlave olarak UNEP üyesi ülkelerde çevre koruma çabalarına ilişkin deneyimlerin paylaşılmasına çalışılacak, gelişmekte olan ülkelere çevre danışmanlığı yapacak ve onların BM ile işbirliği geliştirmelerine aracılık edecektir.

UNEP'in görev alanı yeni bir takım çevresel sorunların açığa çıkması ile birlikte genişlemektedir. Günümüzde UNEP'in çalışma sahası; biyolojik çeşitlilik, kentsel meseleler, sürdürülebilir tüketim, sivil toplum, iş dünyası ve sanayi sektörü ile ilişkiler, uluslararası çevre sözleşmelerinin hazırlanması, çevrenin korunmasında yönetim mekanizmalarının oluşturulması ve yönetimde kapasite artırımı için devletler ile

işbirliği çalışmaları gibi konuları da içerecek şekilde genişlemiştir (Marın ve Yıldırım 2004).

3.3.1.1 BM İnsan Çevresi Konferansı – 1972

5 – 16 Haziran 1972 tarihleri arasında, İsveç'in Stockholm kentinde, 113 ülkenin katıldığı “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı” yapılmıştır. Bu konferansa katılan tüm ülkeler, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesi için çevreye karşı sorumluluğun tüm dünya ülkelerince paylaşılması gerektiğini savunmuştur. Konferans sonucunda ise, gelişmekte olan ülkeleri, kalkınırken çevre sorunlarının ortaya çıkmasını önlemeye yöneltmenin, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki ayrımlar giderilmedikçe çevre koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir ilerleme kaydedilemeyeceğinin ve kalkınmanın çevreyi korumakla çelişen bir tarafının olmadığına önemine varılmıştır (<http://bursayg21.org>, 2008). Konferansın üç önemli çıktısı olmuştur. Birincisi bir deklarasyon şeklinde olmuş ve çevrenin korunmasında uluslararası alanda genel kabul gören ilkeler tespit edilmiştir; ikincisi 5 Haziran gününü “Dünya Çevre Günü” ilan eden ve çevre fonunun kurulmasını öneren bir eylem planı kabul edilmiştir ve Birleşmiş Milletler çatısı altında çevresel sorunlardan sorumlu organizasyonel bir yapı (UNEP) inşa edilmiştir (Marın ve Yıldırım 2004).

Stockholm Deklarasyonu, yedi başlık altında toplanan bir ön açıklama ve 26 ilkeden oluşan bir metindir. Çevrenin “taşıma kapasitesi”ne dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözeten, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, “sürdürülebilir kalkınma” kavramının temel dayanaklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu Deklarasyon, yasal açıdan bağlayıcı olmamakla birlikte hukukî bir öneme sahiptir (<http://bursayg21.org>, 2008).

3.3.1.2 Habitat- I Toplantısı – 1976

Sürdürülebilir kalkınma yolunda, insan yerleşmelerinin çevre ile bağlantısının kurulmasını amaç edinen ilk HABİTAT toplantısı 1976 yılında Kanada Vancouver’da gerçekleşmiştir. Toplantı yerleşme sorunlarının önemini dünyanın gündemine getirmekte çok etkili bir işlev görmüştür (Marın ve Yıldırım 2004).

3.3.1.3 Brundtland Raporu: Ortak Geleceğimiz – 1987

1987 yılında yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” - Brundtland Raporu’nda; giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin “sürdürülebilir” olması ele alınmıştır.

Rapor, çevre ile kalkınmanın uyumsuzluğu ve çevrenin kalkınma uğruna feda edilmesi kaygısını taşımaktadır. Kalkınmanın sürdürülebilirliği çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlı olarak; sürdürülebilir kalkınmanın amacı; “Bugünün ihtiyaçlarını ve beklentilerini, gelecek kuşakların kendi ihtiyaç ve beklentilerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılamaktır” olarak tanımlanmıştır (<http://bursayg21.org/page.php?ID=276>, 2008).

3.3.1.4 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı – 1992 Rio Dünya Zirvesi

Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da yapılan ve “Yeryüzü Zirvesi” olarak adlandırılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), geçmişte örneği olmayan bir toplantı olmuştur ve o güne kadar yapılan toplantılar arasında en fazla devlet başkanını bir araya getiren bir zirve olma özelliği taşımaktadır. Bu zirve dünyanın dikkatini, küresel olarak yüz yüze kalınan en kritik konulara etkili bir şekilde çekip, toplumun bütün kesimlerini konu üzerinde düşünmeye ve karar vermeye yöneltmiştir.

Stockholm ile Rio arasında ortaya çıkan en önemli fark, Stockholm’de “sorun kaynaklı” bir yaklaşım dikkati çekerken, Rio’da sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynaklarının geliştirilmesini benimseyen entegre bir yaklaşım benimsenmiştir. Konferansın sonunda, dünya çapında sürdürülebilir kalkınma üzerine iki uluslararası anlaşma, iki bildiri ve bir ana eylem gündeminden oluşan beş belge ortaya çıkmıştır:

1. **Çevre ve kalkınma üzerine Rio deklarasyonu:** Buradaki 27 prensip insani kalkınma ve refah için yapılan çalışmalarda ülkelerin hak ve sorumluluklarını tanımlamaktadır (<http://bursayg21.org/page.php?ID=276>, 2008).
2. **Gündem 21 (Agenda 21):** Kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel yönden nasıl sürdürülebilir olabileceği üzerine bir plandır. Bir başka deyişle, Gündem 21; gelecek yüzyılda çevre ve kalkınmayı etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, tüm bağımsız sektörlerin rollerini tanımlayan, hükümetler tarafından kabul edilen aynı zamanda kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen sürdürülebilir kalkınmanın yaşama geçirilmesine yönelik, küresel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan küresel bir eylem planıdır (Marın ve Yıldırım 2004).
3. **Orman ilkeleri:** Ekonomik kalkınma ve bütün canlıların hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli olan bütün ormanların yönetimine, korunmasına ve sürdürülebilirliğine yönelik hukuki bakımdan bağlayıcı olmayan bir rehberlik bildirisi (<http://bursayg21.org/page.php?ID=276>, 2008).
4. **BM iklim değişikliği çerçeve anlaşması:** Anlaşmanın amacı, küresel iklim değişikliğine neden olan Karbondioksit (CO₂) ve diğer “sera gazı” emisyonlarının belirli bir düzeyde tutulması ve az gelişmiş ülkelere gereken önlemler için mali yardım sağlanmasıdır (Marın ve Yıldırım 2004).
5. **Biyolojik Çeşitlilik Anlaşması:** Anlaşma; ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde biyolojik kaynakların korunmasını, bu kaynaklara yönelik tehditlerin önlenmesini, biyolojik ve genetik kaynakların izinsiz kullanımın önleyici yönde önlemler getirilmesini, bu amaçla alınacak önlemler için gelişme yolundaki ülkelere yeni ve ek finansman kaynağı temin edilmesini ve teknolojik transferin sağlanmasını hedeflemiştir (Marın ve Yıldırım 2004).

3.3.1.5 Habitat-II: BM İnsan Yerleşimleri Konferansı – 1996

3–14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul’da “Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II)”, gerçekleştirilmiştir. Bu konferans; insan yerleşimleri ve konut sorunlarını küresel ölçekte sorgulayan ve ülkelerin bu sorunlarla baş edebilmesi için gerekli olan kurumsal, hukuki, toplumsal, ekonomik ve yönetsel çözümlere işaret eden 21. yüzyılın en kapsamlı konferanslarından biri olması itibariyle önem arz etmektedir (<http://bursayg21.org/>, 2008). Konferans’ta, Yerel Gündem–21⁵ (YG–21) uygulamalarından elde edilen tecrübelerle, kamu, sivil toplum ve özel sektör ortaklığı zenginleştirilmiştir (Marın ve Yıldırım 2004).

3.3.1.6 BM Liderler Zirvesi – 2000

6–8 Eylül 2000 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler’in New York’taki Genel Merkezi’nde, Türkiye dahil 189 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımıyla, “Liderler Zirvesi” gerçekleştirilmiştir. Zirvede, günümüzün en güçlü ve öncelikli küresel taahhüt belgelerinden biri olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Binyıl (Millennium) Bildirgesi imzalanmıştır.

Bildirge’de, 2015 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere, kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik “*Binyıl Kalkınma Hedefleri*” belirlenmiştir. Bu hedefler Çizelge 3.1’de verilmiştir.

⁵ Küresel bir sürdürülebilir kalkınma eylem planı olan Gündem 21’i imzalayan devletlerin taahhütleri arasında; kendi ülkelerinde çok katımlı toplantılarla YG – 21’leri oluşturmak, daha sonra yerel toplantılardan çıkan sonuçları dikkate alarak Ulusal gündem 21’leri şekillendirmek ve hazırlamak yer almaktadır. Bu anlamda, YG – 21 ortak bir gelecek vizyonuna yönelik yerel eylem planlaması sürecidir.

Çizelge 3.1 BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (<http://bursayg21.org/>, 2008)

Hedef 1	Aşırı yoksulluğun ve açlığın azaltılması
Hedef 2	Evrensel temel eğitimin sağlanması
Hedef 3	Cinsler arası eşitliğin sağlanması ve kadınların yapabilir kılınması
Hedef 4	Bebek ölümlerinin azaltılması
Hedef 5	Ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi
Hedef 6	HIV / AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi
Hedef 7	Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması
Hedef 8	Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi

3.3.1.7 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi: Rio+10 – 2002

26 Ağustos–4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu zirve, 21. yüzyılın ilk küresel konferansı olma özelliği taşımaktadır. 10 yıl önce gerçekleştirilen 1992 Rio Zirvesi sonrasındaki gelişmelerin ve uygulamaların değerlendirmesi bu konferansta yapılmıştır.

Johannesburg Zirvesi'nde, "sürdürülebilir kalkınma" konusundaki taahhütler yinelenmiş ve uygulama mekanizmalarının işlerliği göz önüne alınmıştır. Zirve esnasında hükümetler beş öncelikli alanda yapılması gerekenler üzerine tartışmışlardır. Bunlar su, enerji, sağlık, tarım ve biyolojik çeşitlilik konularıdır. Bu konular kısaca WEHAB (Water, Energy, Health, Agriculture, Biodiversity = Su, Enerji, Sağlık, Tarım, Biyolojik çeşitlilik) olarak belirlenmiştir. Zirve'nin iki temel çıktısı olarak, "Uygulama Planı" ile "Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi" benimsenmiştir.

Zirve'ye katılan tüm hükümetlerin imzaladığı “Uygulama Planı”, Rio’da kabul edilen temel konuların yaşama geçirilmesini kolaylaştıracak bir eylem çerçevesi sunmakta ve yoksulluğun azaltılması başta olmak üzere, tüketim, doğal kaynaklar, sağlık, uygulama araçları ve kurumsal çerçeve gibi konuları kapsamaktadır.

“Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Bildirgesi”nde ise; Rio’dan Johannesburg’a uzanan süreç özetlenirken, karşılaşılan sıkıntılara ve darboğazlara dikkat çekilmekte, “sürdürülebilir kalkınma” hedefine yönelik küresel taahhüt yinelenmekte, ortaklıkların önemi dile getirilmekte ve uygulamanın güçlendirilmesi gereği vurgulanmaktadır (<http://bursayg21.org/>, 2008).

3.3.2 Avrupa Birliği

1950’li yıllarda Avrupa kıtasında yaşanan bir dizi çevre felaketi, AB’nin çevre politikalarının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Barışı korumak için ekonomik ve sosyal dayanışma temelinde kurulan Birlik, zaman içinde ekonomik gelişim ve ticaretin sürekli ön plana çıkarıldığı ve çevresel değerlerin arka plana itildiği eleştirilerini dikkate almıştır. Yaşanan her genişleme dalgasında yeni katılan üyelerin diğer ülkelerdeki çevre ve yaşam kalitesi düzeyine erişebilmesine yönelik çalışmalara ek olarak mevcut düzeyin daha da geliştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılmasıyla, Avrupa çapında ortak bir çevre politikası geliştirildi (www.avrupa.info.tr, 2008).

Avrupa bütünleşmesinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması, çevre alanında da ortak girişimleri ve ortak bir politikayı zorunlu kılmıştır. Üye ülkelerde farklı çevre politikaları uygulanması, özellikle farklı çevresel ölçütlerin belirlenmesi, ürünlerin maliyetlerinin değişik olmasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde, bazı üye ülkelerdeki kalite standartları, diğer üye ülkelerde üretilen bazı ürünlerin o ülkelere girmesine engel teşkil edebilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin bazılarında hava ve su kirliliğini önlemek amacıyla gerekli görülen yatırımlar, ürünlerin maliyetini önemli ölçüde artırmaktadır.

Bu ve benzeri hususlar nedeniyle de üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımının ve serbest rekabetin tam olarak sağlanamaması gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekli görülmüştür.

Ortak bir çevre politikası oluşturulmasına neden olan bir diğer önemli gelişme de üye ülkelerde erişilmiş bulunan yaşam kalitesinin daha da yükseltilebilmesi için doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde devam ettirilmesinin ve geliştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması olmuştur. Üye ülke toplumlarının bütünüyle daha iyi, kaliteli ve refah içinde yaşamasını sağlamaya yönelik bir proje olan Avrupa bütünleşmesinin, insan yaşamının sağlıklı bir biçimde devamı ve kalitesinin artırılması açısından öncelikli öneme sahip çevre ve doğal kaynakların korunması alanına yabancı kalması elbette ki düşünülemezdi.

Avrupa Birliği'nin kendine özgü bir çevre politikası geliştirmesinin diğer bir nedeni siyasidir. Aynı ekonomik düzenin parçası olan ülkelerde çevre politikalarındaki farklılıklar nedeniyle, yaşam koşullarının farklı şekillerde ve düzeylerde olması üye ülkelerce, siyasi bakımdan da, arzu edilmeyen bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Ortak politikanın oluşumundaki en temel sebeplerden biri ise çevre kirlenmesinin siyasal sınırları tanımaması olgusudur. Çevre kirliliğinin bir ülkeden diğerine kolaylıkla yayılması, Avrupa Birliği'ne üye ülkeleri, ellerindeki imkânları bu konuda da ortaklaşa ve dayanışma içinde kullanmaya itmiştir. Ayrıca, çevre kirlenmesi ile mücadelenin kapsamlı araştırmalar, kirlenmenin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasının da kapsamlı çabalar gerektirmesi, bu alanda gerekli harcamaları paylaşma, işbirliğine ve işbölümüne gitme ihtiyacını artırmıştır.

Avrupa bütünleşmesini çevre sorunları ile ilgilenmeye yönlendiren bir başka etken ise, Birlik dışından kaynaklanmıştır. 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de yapılan

Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı bu alanda Birliğin de harekete geçmesine zemin hazırlayıcı nitelikte olmuştur (www.ikv.gov.tr, 2008).

3.3.2.1 AB Çevre Eylem Programları

Stockholm Konferansı'ndan sonra 19–20.10.1972 tarihinde Paris'te bir araya gelen Topluluk üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları çevre koruma konusunda ilk defa bir açıklama yaparak ilgili organlardan 31.07.1973 tarihine kadar; ekonomik büyümenin tek başına bir amaç olamayacağı, bu büyümenin çevre ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amaçlarıyla bir arada ele alınmasının gerekli olacağının göz önünde bulundurulmasıyla, bir “Çevre Eylem Programı” (ÇEP) hazırlamalarını istemişlerdir. Komisyon'un hazırladığı program, yani “Birinci Çevre Eylem Programı” Konsey tarafından 22.11.1973 tarihinde onaylanıp üye ülkelerin hükümet temsilcilerince de kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Bunu 1977'de başlatılan ikinci, 1983'de yürürlüğe giren Üçüncü ve 1987–1992 dönemini kapsayan Dördüncü Eylem Programları izlemiştir. Avrupa Birliğinin Beşinci Çevre Eylem Programı 1993–2000 yıllarında uygulanmış olup halen, 2001–2010 yıllarını içeren Altıncı Eylem Programı gündemdedir.

Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası'nın kavramlaşması için 1973 yılından bu yana çıkarılan altı Çevre Eylem Programı, Topluluk çevre politikası bakımından, yönlendirici çerçeve olarak hizmet etmiştir. Topluluk çevre eylem programları, Topluluk organlarının hukuki bakımdan bağlayıcı olmayan, ancak politik bakımdan belirli niyetlerini ortaya koyan çalışmalar olarak değerlendirilmiştir. Programlar genel beklentileri göstermekte, yeni fikirler vermekte ve daha sonraki çalışmalar için bir çerçeve ve hukuki temel inşa etmektedir. Çevre koruma alanında Avrupa Birliği'nin Çevre Eylem Programları, kendini ne sadece sınır ötesi çevre zararları ile sınırlamakta, ne de yalnız başına çevre kirliliklerini denetleme ve mücadele etme ile yetinmektedir. Programlar, Topluluk seviyesinde bütünleşmiş çevre politikasının öncülüğünü yapmakla birlikte, Konsey veya Komisyon tarafından doğrudan çıkarılmadıkları için Avrupa Adalet Divanı'nın yargısal denetimine tabi tutulamamaktadır.

Topluluğun ilk iki Çevre Eylem Programı, kirlilik sonucu ortaya çıkmış ciddi sorunlara ivedi çözümler getirme amacına yönelik eylemleri kapsamaktadır. Onarımcı politikalar olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşıma, Üçüncü Program'da da yer verilmiş ancak, buna ek olarak önleyici politikaların da programa alındığı görülmüştür. Dördüncü Program çevrenin korunmasına daha gelişmiş bir bakış açısı getirerek sorunu, sosyal ve ekonomik kalkınmanın temel bir bileşeni olarak ele almıştır. Beşinci Program, sorumluluğun toplumun tüm sektörleri tarafından paylaşılması konusuna ağırlık vermiştir. Yürürlükte olan Altıncı Çevre Eylem Programı ise, Beşinci Programın devamı niteliğindedir (Akdur 2005).

3.3.2.2 Birinci Çevre Eylem Programı

AT çevre politikasının amaç ve ilkelerini tanımlayan, 1973–1976 yıllarını kapsayan temel metinlerden birisidir. Özellikle sektörlerde yapılması gereken eylemleri belirler. Birinci Çevre Eylem Programı iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, topluluğun çevre politikasının amacı, Topluluk içerisindeki halkların yaşam şartlarının ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak tarif edilmiştir. Programın birinci bölümünde ayrıca üç ana eyleme yer verilmiştir. Bunlar; “çevreye olan baskıların önlenmesi eylemi”, “çevrenin iyileştirilmesi eylemi”, “uluslararası örgütlerle Topluluğun ve üye ülkelerin ortak işbirliği eylemi”dir. Programın ikinci bölümünde eylemlerin ve hedeflerin ayrıntılı tanımları yapılmıştır (Akdur 2005).

3.3.2.3 İkinci Çevre Eylem Programı

Birinci Çevre Eylem Programı'nın Topluluk üyesi ülkelerde ilgi ile karşılanmasından ve Program çerçevesinde de birçok yasal önlemlerin alınmasından sonra Konsey, Birinci Programın devamı niteliğinde olan ve 1977–1981 dönemini kapsayan İkinci Çevre Eylem Programı'nı oluşturmuştur. Program beş ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm: Topluluk çevre politikasının amaç ve ilkeleri bölümüdür ve Birinci Program'daki amaç ve ilkeler aynen benimsenmiştir. İkinci Bölüm: Çevreye olan baskıların önlenmesi ile ilgili kısımdır. Bu bölümde, insan sağlığı ve çevre için tehlike oluşturan çevresel baskıların objektif olarak değerlendirilmesi, belli endüstri ve enerji üretim sektörleri için özel önlemler alınması ve bunlarında denetim ve kontrolleri ile değerlendirilmesinin yapılması öngörülmüştür. Üçüncü Bölüm: Çevre ve doğal kaynakların korunması ve rasyonel kullanımı konusunda Program, ekolojik planlama yönteminin geliştirilmesi, flora ve fauna, su ve doğal kaynakların korunması, kırsal bölgeler ve ormancılık çalışmalarında çevreye olan olumlu ve olumsuz girişimlerin saptanmasını içermektedir. Dördüncü Bölüm: Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için gerekli eylemler bölümünde, çevreye olan baskıların saptanması ve değerlendirilmesi, bunun için belli planlamalarda çevresel etki değerlendirmesinin (ÇED) uygulanmasını sağlayacak gerekli çalışmaların yapılmasını içerir. Beşinci Bölüm: Topluluğun uluslararası düzeydeki eylemliliğinin daha da arttırılmasını, üçüncü ülkeler ve UNEP, OECD, Avrupa Konseyi, WHO, UNESCO, FAO gibi uluslararası kuruluşlarla çevre sorunlarının çözümüne yardımcı olacak konularda çalışmaların yapılmasını ele almaktadır (Akdur 2005).

3.3.2.4 Üçüncü Çevre Eylem Programı

Üçüncü ÇEP, 1982–1986 dönemini kapsar ve beş ana bölümden oluşur. Birinci bölümde, ekonomik ve sosyal gelişme ile yaşam koşullarının iyileştirilmesinde doğal kaynakların korunmasının temel politika olduğu vurgulanmıştır. İkinci bölümde; kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi ve bu amaçla çevre ile ilgili araştırmaların desteklenmesi, planlama ve karar aşamalarında çevresel verilerin mutlaka dikkate alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Üçüncü bölümde; iç suların ve denizlerin korunması, çevre kirliliğine yol açan büyük deniz kazalarında üye ülkelerin hızlı ve yeterli derecede yardımcı olmaları, hava kirliliğinin önlenmesi gibi konular ele alınmıştır. Dördüncü bölüm, çevre ve doğal kaynakların rasyonel kullanımına ayrılmıştır. Beşinci bölümde; daha önceki programlarda olduğu gibi bütün uluslararası örgütlerle ve üçüncü ülkelerle işbirliğine devam edilmesi istenmiştir (Akdur 2005).

3.3.2.5 Dördüncü Çevre Eylem Programı

1987–1992 dönemini kapsamakta ve katı çevre normlarını/standardlarını ön plana çıkarmakta ve bunların AB düzenlemelerinde yer almasına ağırlık vermektedir. Bu Program’da, daha önce yürürlüğe giren AET Antlaşması’na eklenen Avrupa Tek Senedi’nin Topluluk çevre politikasının gelişmesi ve uygulanmasını öngördüğü belirtilerek, çevre korumanın sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir gereği olduğu vurgulanmıştır (Akdur 2005).

3.3.2.6 Beşinci Çevre Eylem Programı

Avrupa Birliği’nin 5. Çevre Eylem Programı, 1993–2000 yıllarını kapsar. Bu program ile Avrupa Birliği’nin gelecek on yıllık dönemdeki gündemi ve programı ortaya koyulmuştur. Bu eylem programının temelinde sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğun paylaşılması genel kavramları yer almaktadır. (Akdur 2005).

3.3.2.7 Altıncı Çevre Eylem Programı

Avrupa Birliği’nin, ‘Çevre 2010: Geleceğimiz, Tercihimiz’ başlıklı Altıncı Çevre Eylem Programı 10 Eylül 2002 tarihli Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Program, 1 Ocak 2001–31 Aralık 2010 tarihlerini kapsamaktadır. Program’ın amacı 2010 yılına kadar Topluluk çevre politikasının hedef ve önceliklerini, Avrupa Birliği’nin sürdürülebilir gelişme stratejisinin uygulanması için alınması gereken önlemleri ortaya koymaktır (www.ikv.gov.tr, 2008).

Altıncı Çevre Eylem Programı, Birliğin organlarını, Birliğe Üye Devletleri bağlayıcıdır⁶. Bununla da sınırlı değildir. Birliğin genişleme eğilimi nedeniyle bu Program, Birliğe tam üye olma yolundaki aday ülkeleri de bağlayıcı bir niteliğe sahiptir.

⁶ Altıncı Çevre Eylem Programı, OJ Nr.L242, 10.09.2002, s.1-15, diğer eylem programlarından farklı olarak “Karar” (Decision) şeklinde AB Resmi Gazetesinin L (Legislation) serisinde yayımlanmıştır.

Söz konusu Program yenilikçi bir karakter taşımaktadır. Avrupa Komisyonu, AB çevre politikasının hedeflerine ulaşması için yenilikçi bir yaklaşım sergilemesi ve toplumun giderek daha büyük bir kısmını etkileyebilmek için yeni yollar araması gerektiği kanısındadır. Bu bağlamda, Programın getirdiği ilk yenilik, *on yıllık bir dönem* için öngörülüyor olmasıdır. Komisyon bu konuda daha uzun vadeli çalışmanın gerekli olduğu, çünkü yeni çevresel düzenlemelerin etkilerinin hissedilmesinin uzun zaman aldığı ve on yıllık sürenin bu durumda daha uygun gözüktüğü açıklamasını yapmıştır.

İkinci yenilik ise Programın üslubunda yapılan kökten değişiklik olarak görülmektedir. Önceki programlar düzenlemelerin bir listesi iken bu Program tamamen siyasi bir görünüme sahiptir. Bu görünüm kendini iki şekilde göstermektedir. İlk olarak Program, Üye Devletlerin mevzuatı tam olarak uygulamaları için üzerlerinde baskı kurmayı hedeflemekte; ikinci olarak ise, toplumun farklı kesimlerini de kapsama ve çevre alanının aktörleri olan sanayici, çiftçi ve tüketicilerin de katılımını sağlama arzusu taşımaktadır.

Üçüncü yenilik ise Programın aday ülkeleri de kapsamı olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu Programda ilgili başlık altında; aday ülkelere adaylık süreçleri ile ilgili tavsiyelerde bulunmakta ve maddi yardım alabilmeleri için gerekli koşulları belirtilmektedir (Marın ve Yıldırım 2004). Avrupa Birliği çevre politikasının yıllara göre gelişim süreci Çizelge 3.2’de verilmiştir.

Çizelge 3.2 AB çevre politikasının yıllara göre gelişim süreci (TÇV 2000, Marın ve Yıldırım 2005)

YIL	ANTLAŞMA/EYLEM PROGRAMI
1957	Roma Antlaşması Çevre Politikasının oluşturulması ve uygulanması konusu ile ilgili hüküm

	bulunmamaktadır.
1957–1972	<p>Çevreye özel bir ilgi yok.</p> <p>Yalnızca iç Pazar ile ilişkili olarak ele alınıyor.</p> <p>Çevre Politikası ile ilgili düzenlemeler Roma Antlaşması'nın rekabeti düzenleyen hükümlerine göre gerçekleştirilmektedir.</p>
1972	<p>Paris Deklarasyonu</p> <p>Çevre korumanın özellikle dikkate alındığı ekonomik gelişme yorumu vardır.</p> <p>Çevresel Eylem Programı oluşturma fikri ortaya çıkmıştır.</p>
1973–1976	<p>1. ÇEP: AT çevre politikasının prensiplerini ve hedeflerini belirlemekte ve uygulama için gerekli eylemleri tanımlamaktadır.</p>
1977–1981	<p>2. ÇEP: İlkini izlemekte, önemli bir değişiklik getirmemektedir.</p>
1982–1986	<p>3. ÇEP: Eylem önceliklerini tanımlamakta ve entegrasyon temelleri ile önleyici yaklaşım gereksinimini ortaya koymaktadır.</p>
1987	<p>Avrupa Tek Senedi</p> <p>Tek Senet ile Toplulukların yetki alanına açıkça dahil edilen alanlardan biri de çevre ve çevrenin korunmasıdır.</p> <p>Senedin 25.Maddesi Roma Antlaşması'na "Çevre" adını taşıyan bir VII. başlık (Maddeler 130r, 130s, 130t) eklenmesini</p>

	<p>öngörmektedir.</p> <p>İlk kez çevre sorunları, doğrudan kurucu antlaşmanın içine dahil edilmiş oldu.</p>
1987–1992	<p>4. ÇEP: Daha geniş bir yorumlama ve diğer politikalar ile ilgilendirme yoluyla çevre mevzuatını güçlendirmekte korumacı yaklaşımda odaklanmaktadır.</p>
1993	<p>Maastricht Antlaşması</p> <p>Hedeflerinde çevreye saygıdan söz etmektedir. (Madde 2)</p> <p>Çevre politikası ve sürdürülebilirlik ilkesini dile getirmektedir.</p>
1993–2000	<p>5. ÇEP: “Sürdürülebilirliğe doğru” ifadesi yaygınlaşmıştır. Sorumluluğun paylaşılması gibi yeni kavramları tanımlamakta ve Avrupa seviyesinde çevre korumanın geliştirilmesi için gerekli araçları belirlemektedir.</p>
1999	<p>Amsterdam Antlaşması</p> <p>Sürdürülebilir kalkınma kavramı AB antlaşmasının giriş bölümüne ve birliğin hedeflerine eklenmektedir.</p> <p>Sürdürülebilir kalkınma perspektifi açısından çevresel koruma kavramının diğer birlik politikalarının tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.</p>

2000	<p>Nice Antlaşması</p> <p>Su kaynakları yönetimi ve arazi kullanımı konularında bazı küçük değişiklikler getirmektedir.</p>
2001–2010	<p>6. ÇEP: Hedefleri;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mevcut mevzuat hükümlerinin iç hukuka aktarılması müessesinin iyileştirilmesi, • Çevre koruma hedefinin diğer politika alanlarının içine de alınmasının sağlanması, • Pazarla işbirliği yapılması, • Tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi ve vatandaşların karar almaya katılması, • Arazi kullanım planlaması ve bölge planlama kararları alınırken çevresel menfaatlerin göz önünde bulundurulmasıdır. <p>Stratejik eylem alanları ise;</p> <ul style="list-style-type: none"> - İklim değişikliklerinin önlenmesi ile sera etkisi olan gazların yoğunluğunun iklim ve doğa üzerindeki zararlı etkilerinin ortadan kaldırılması; - Toprak kirliliği ve erozyonun önlenmesi ile doğal sistemlerin işleyişini sağlamak ve biyolojik

	<p>çeşitliliğin azalmasının engellenmesi;</p> <ul style="list-style-type: none">- Hava, su kirliliği, tehlikeli kimyasallar ve gürültüye dayalı çevre problemlerinin insanda yarattığı sağlık problemlerinin ortadan kaldırılarak insan sağlığının korunması;- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetiminin geliştirilmesidir.
--	---

3.3.2.8 Avrupa Çevre Ajansı

Merkezi Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da bulunan Avrupa Çevre Ajansı (AÇA), 1990 yılında, üye ülke hükümetleri ve Topluluk organları yanında, kamuoyunun da çevre ile ilgili konularda doğru bilgiye düzenli olarak ulaşabilmesi amacıyla kurulmuştur. Ajans, çevrenin durumu hakkındaki bilgileri bir araya getirmekte, değerlendirmekte ve hazırladığı raporlarla aktarmakta, uygun ve etkili çevre politikaları oluşturmaları için üye ve aday ülkelere gerekli temel bilgiyi sağlamaktadır. Ajans'ın işlevleri şu şekilde özetlenebilir:

- Üye ülkelerle birlikte Avrupa çapında çevre konulu bir bilgi ve gözlem ağı oluşturulması
- Çevre ile ilgili verilerin kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve dağıtımı
- Çevreye ilişkin istatistiki verilerin Avrupa düzeyinde birbirleriyle karşılaştırılabilir kılınmasının sağlanması
- Çevre ile ilgili gelişmelerin önceden tahmin edilmesine yönelik tekniklerin geliştirilmesi ve uygulanması alanındaki faaliyetlere ivme kazandırılması.

Ajans tüzel kişiliğe sahip olup, Topluluk mevzuatı kapsamındaki bütün alanlarda araştırma ve incelemeler yaparak yıllık raporlar yayınlamaktadır. Ajans ayrıca, Topluluğun çevre politikasına dair çeşitli uygulamalar hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi amacıyla kitap, broşür ve bültenler yayınlamakta, internet ortamında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Birlik üyesi olmayan ülkelerin de Ajans'ın çalışmalarına katılımına izin verilmektedir. Türkiye, Bulgaristan ve Romanya Avrupa Çevre Ajansı'na üyedir (www.ikv.gov.tr, 2008)

3.2.3 Dünya Bankası

Dünya Bankası, kalkınmakta olan ülkelere belirli kalkınma stratejileri ve ekonomik politikaları desteklemek amacıyla transfer ettiği kaynaklar nedeniyle, kalkınmakta olan ülkelerin çevre ve kalkınma politikaları üzerinde en güçlü etkiye sahip uluslararası örgütler arasında kabul edilebilir. DB, bir yandan gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinin finansmanında oldukça önemli roller oynamış, dev kalkınma projelerini desteklemiş, finansmanını sağlamış; ancak, desteklediği yatırımların çevresel etkilerini göz önüne almadığı için bugün yaşadığımız pek çok çevre sorununun ortaya çıkmasına doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunmuş bir kurumdur.

Diğer yandan 1980'lerden sonra, özellikle uluslararası çevreci kuruluşların baskısı ve aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının siyasal olarak baskın bir söylem haline gelmesi sonucu, DB, çevre sorunlarının çözümünü faaliyet alanı içine almıştır. Bu süreçte kendi içinde bir çevre birimi kurarak destekleyeceği projeleri belli bazı çevre kriterleri bakımından değerlendirmeye başlamış ve çevre kriterini proje finansmanı ve kredilendirmede temel referansları arasına almıştır. DB, ilerleyen yıllarda da, bu yaklaşımını devam ettirmiştir. Banka aynı zamanda GSMH gibi varolan köklü refah göstergelerine alternatif olarak, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesiyle ilgili projelere de sponsor olmuştur. Bankanın bu alanda yaşadığı değişimin göstergesi olabilecek çevreyle ilgili çalışmalarını dört madde ile özetlemek gerekirse:

1. Üye ülkelerin sağlam bir çevre politikası geliştirmeleri sürecindeki önceliklerinin belirlenmesi, kurumların oluşturulması ve programların uygulanması aşamalarında desteklenmesi;

Bu bağlamda banka, üye ülkeleri Ulusal Çevre Eylem Planlarının geliştirilmesi, kurumsal kapasitenin artırılması konularında desteklemeyi sürdürecektir.

2. Bankanın desteklediği projelerin olumsuz çevresel etkileriyle gerektiği gibi ilgilenip ilgilenilmediğinin kontrolünün sağlanması;

Banka verdiği kredilerin, projelerinin hazırlık, tasarım ve uygulama aşamalarının her birinde çevre kaygılarını sürece dahil edilmesini sağlamaya çalışır. Bu da beraberinde bankanın hem kendi çevresel değerlendirme deneyimlerinden, hem de diğer kurumların deneyimlerinden yararlanmaya devam etmesini gerektirir.

3. Üye ülkelerin fakirliğin azaltılması ve çevre koruma arasındaki bağlantıyı kurma sürecinde desteklenmesi;

Bu girişim hızlı nüfus artışı oranlarının düşürülmesi; yoksulluğun azaltılması programlarının geliştirilmesi; daha iyi eğitim verilmesi, sağlık hizmetlerine, aile planlamasına ve iş olanaklarına erişimin sağlanması yoluyla kadının statüsünün iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel nüfusa temiz su ve sağlık tesislerinin sağlanması; temel kaynaklar üzerindeki nüfus baskısını hesaba katan, gelirlerin artmasına yardımcı olan ve kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesine vurgu yapan, bütüncül kırsal çevre politikalarının tasarlanması ve uygulanmasını içerir.

4. Küresel Çevre Fonuna katılım yoluyla, küresel evre sorunlarının çözümünün hedeflenmesi;

Rio Konferansı, Küresel Çevre Fonunu (GEF – Global Environmental Facility) kalkınmakta olan ülkelerin iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybı, uluslararası sulardaki kirlilik gibi küresel çevre sorunlarıyla ve bu sorunlara ek olarak toprak kalitesinin azalması-bozulması ve ormansızlaşma gibi

konuları ele alma sürecinde desteklenmesi için, temel bir mekanizma olarak oluşturulmuş ve onaylanmıştır (Marın ve Yıldırım 2004).

3.2.4 Dünya Ticaret Örgütü

DTÖ, üye ülkelerin yaşam standartlarını ve gelirlerini yükseltmeyi, tam istihdama ulaşmayı, üretim ve ticareti yaygınlaştırmayı ve dünya kaynaklarının en uygun kullanımını amaçlamaktadır. Örgüt, sürekli kalkınma için dünya kaynaklarının etkin kullanımının zorunlu olduğunu belirtirken, farklı ekonomik kalkınma düzeyindeki ülkelerin gereksinimlerine yanıt verecek şekilde çevrenin de korunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çevrenin korunması, sanayi kirliliği ve ticari kurallar Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) kapsamında kurumsal anlamda ilk kez 1971 tarihinde ele alınmıştır. DTÖ gündeminde ticaret ve çevre konusu, genel olarak, çok taraflı ticaret rejimi ile çevre politikaları ve ilgili önlemlerin karşılıklı etkileşimleri, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası ticaret kavramlarının birbirini destekler biçimde geliştirilmesi bağlamında ele alınmaktadır (Marın ve Yıldırım 2004).

3.2.5 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, kalkınma çabalarını yaygınlaştırmak ve kaynakları daha iyi kullanmak amacıyla genel bir ekonomi politikasının görüşülebileceği bir merkez olarak kurulmuştur. Çevre sorunlarının uluslararası ve bütüncül niceliğini vurgulayan OECD, temel çözümü uluslararası işbirliğinin gelişiminde görmektedir. Örgütün ana organı olan Konsey tarafından ikincil organlar kurulabilir. Bunlar sayıları yüzü aşkın uzmanlık komiteleridir. Çevre Komitesi'nin yanı sıra Tarım, Deniz Taşımacılığı, Endüstri, Balıkçılık, Enerji, Bilimsel ve Teknolojik Yöntemler Komiteleri de çevre konularında çalışmaktadır.

OECD Çevre Politikaları Komitesi'nin görevleri 6 başlık altında toplanabilir. Bunlar, sırasıyla,

1. Çevre yönetimine ilişkin sorunları saptamak ve çözüm önerileri geliştirmek;
2. Üye ülkelerin çevre politikaları arasında uyum sağlamak;
3. Ulusal çevre politikalarının uygulanmasında üye ülkeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermek;
4. Çevre kalitesi eğilimlerini belirlemek;
5. Üye ülkelerce uygulanan çevre politikalarını izlemek ve danışmanlık hizmeti vermek;
6. Kendi örgütünün dışında da, çevrenin geliştirilmesine ve doğal kaynak yönetimine katkıda bulunabilecek çözüm yolları aramaktır.

OECD'nin değişik tarihlerde yayımladığı bildireler ile açıkladığı temel çevre politikaları 3 ana ilke üzerine oturtulmuştur:

- a) Ekonomik büyüme, çevreyi önemsemek için gerekçe olamaz.
- b) Önleyici politikalar ile çevre sorunları ortaya çıkmadan önlenir.
- c) Ekonomik büyüme ile çevrenin geliştirilmesi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

OECD özellikle sınır ötesi kirlenme, doğal kaynakların yönetimi, kimyasallar, tehlikeli ve zararlı atıklar konularında çalışmalarını yürütmekte ve bu alanda önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Keleş ve Hamamcı 2005).

4 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI

Bir önceki bölümde gelişim süreci verilen AB Çevre Politikası genel hatlarıyla bu bölümde incelenmiştir.

4.1 AB Çevre Politikasının Hedefleri ve Temel İlkeleri

4.1.1 Hedefler

- Çevrenin korunması, kollanması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi,
- Doğanın ve doğal kaynakların, ekolojik dengeye zarar verecek şekilde işletilmelerinden sakınılması ve bunların akılcı bir şekilde yönetilmelerinin temin edilmesi,
- İnsan sağlığının korunması,
- Kalkınmaya, kalite gereksinimleriyle uyum içinde, özellikle de çalışma şartlarının ve yaşam çevresinin geliştirilmesine yön verilmesi,
- Kent planlaması ve toprak kullanımında çevresel etkilerin daha fazla dikkate alınmasının sağlanması,
- Topluluğun dışındaki devletler, özellikle de uluslararası örgütlerle küresel çevre problemlerine ortak çözümler aranmasıdır.

4.1.2 İlkeler

- **Bütünleyicilik ilkesi:** Çevrenin korunmasının Birliğin diğer politikalarının içine entegre edilmesi ilkesi, Topluluk tarafından yürütülecek faaliyetlerin temellerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 6. maddesine göre, çevre korunmasının gereklerinin sürdürülebilir gelişmenin tevsik edilebilmesi için diğer

Topluluk politika ve faaliyetlerine eklenmesi gerekmektedir. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcından itibaren bu ilkedен en çok etkilenen iki politika alanı malların serbest dolaşımı ve rekabet politikası olmuştur.

- **Yüksek seviyede koruma ilkesi:** Bu ilke yasama yetkileri dâhilinde basta Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi olmak üzere Topluluğun tüm kurumlarını bağlamaktadır. Bütün kurumlar, Topluluğun farklı bölgelerindeki çevre koşullarını da hesaba katarak yüksek seviyede çevre korumasını amaç edinmelidir.

- **İhtiyat ilkesi:** Bu ilke ilk kez Maastricht Anlaşması'na dâhil edilmiştir. Belli bir hareketin çevre açısından olumsuz ve zararlı sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa, bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemeden ve çok geç olmadan önlem alınması anlamına gelmektedir.

- **Önleme ilkesi:** Bu ilke, Antlaşmalara Tek Senet ile eklenmiştir. Önleme ilkesi, zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması gereğinin altını çizmektedir. Bu ilkeye 3. Çevre Eylem Programı'nda atıf yapılmıştır. Önleme ilkesinin uygulanabilmesi için karşılanması gereken koşullar; bilginin tüm karar vericiler için mevcut olması, gerçek durumun karar alma süreçlerinin erken bir aşamasında değerlendirilmesi ve Topluluk tarafından kabul edilmiş olan tedbirlerin üye ülke iç hukuklarına aktarılıp aktarılmadığının izlenmesidir.

- **Kaynakta önleme ilkesi:** Topluluk çevre politikası, çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Topluluk mevzuatı bu ilkeyi, özellikle emisyon standartlarının çevre kalite ölçütlerini aştığı su ve atık sektörüne uygulamaktadır. Atık sektöründe, örneğin, atık nakillerinin sınırlandırılması amacıyla, atığın mümkün olduğunca üretim yerine yakın bir yerde yok edilmesi gerekmektedir.

• **Kirleten öder ilkesi:** Bu ilke, ilk Çevre Eylem Programı'nda belirtildiği gibi Topluluk çevre politikasının temel tasıdır. Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, onları kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürün ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir. Bu ilke, kirleticilerin uyması gereken çevre standartları koyularak da uygulanabilmektedir (www.ikv.gov.tr, 2008).

4.2 AB Çevre Politikasının Temel Uygulama Alanları

Havanın Korunması: Hava kalitesinin korunması, katı kirliliklerin havayla temasının engellenmesi yanında enerji, ulaşım, turizm ve arazi imarı gibi birçok alanda önlemlerin alınması ile mümkün olabilmektedir. Bunun için de hem Birlik düzeyinde hem de ulusal ve yerel düzeyde uygulanan politikalarda önemli değişiklikler gerekmektedir. Ozon tabakasının aşınması sorunu ve iklim değişiklikleri ile küresel ısınma, Birliğin, havanın korunmasına dair baslıca uğraş alanlarını oluşturmaktadır. Her bir sorun, toplumun ve endüstrinin farklı kesimlerinden etkilenmekte olup, kendine özgü çözümler gerektirmektedir.

Yaşamın Korunması: Şehirleşme ve endüstriyel gelişme, Birlik içinde biyolojik çeşitliliği tehdit etmekte ve Avrupa ekosistemlerinin tüm türleri baskıya maruz kalmaktadır. Bu konudaki Topluluk Stratejisi, önemli habitatların içinde ve çevresinde sürdürülebilir toprak yönetim uygulamalarının teşvikini kapsar. Kırsal bölgelerin kalkındırılması yönündeki Birlik politikaları da hayata geçirilirken, bu bölgelerdeki projelerin çevresel değerlendirme gerekleri dikkate alınmaktadır. Birlik ayrıca uzun bir süredir gelişmekte olan ülkelerde de nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan türlerin korunması ve milli parkların yönetimine ilişkin programlar da dâhil olmak üzere doğayı koruma projelerini desteklemektedir.

Suyun Korunması: Birlik, 2010 yılının sonuna kadar tüm yerüstü ve kıyı sularının organik kirlilikten arındırılmasını hedeflemektedir. Günümüzde ise su kalitesinin korunmasının, temiz su kaynaklarının ve arzının yönetimi ile bütünleştirilmesi

amaçlanmakta, su kalitesi standartları ve deşarj limitlerinin ise ancak doğal nehir havzaları üzerine kurulu ve iyi oluşturulmuş bir su yönetimi sistemi çerçevesinde uygulanabileceğine vurgu yapılmaktadır. Tarım alanlarından gelen nitrat, suların kirlenmesinde önemli bir etkidir. Nitrat direktifi⁷ ile tarımdan yerüstü ve yeraltı sularına nitrat sızıntısı düzeyini düşürmek amacıyla iyi tarım uygulaması yasaları hazırlanmış, nitrat kirliliğinden etkilenen sular belirlenmiş ve tarım uygulamaları üzerinde hukuksal yaptırımları olan sınırlamalar ile organik gübre kullanımında limitler içeren eylem programları geliştirilmiştir.

Ormanların Korunması: Orman politikasının çevrenin korunmasındaki önemi, bu alanın diğer yönleriyle doğrudan bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Ormanlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan türlere yaşam alanı sağlayan, birçok ülke için önemli bir hammadde ve uluslararası ticaret kaynağı olmanın yanı sıra sera gazı CO₂ için hayati önemde bir küresel temizlik aracıdır. Birlik 1992 yılından bu yana geliştirmiş olduğu orman stratejisi ile basta Ortak Tarım Politikası olmak üzere Birlik politikalarını ormanların iyileştirilmesi amacıyla reforma tabi tutmuştur.

Atık Yönetimi: Topluluk sınırlarında her yıl 2 milyar ton dolayında atık ortaya çıkmaktadır. Bunların 40 milyondan fazlasını zararlı olarak sınıflandırılan atıklar oluşturmaktadır. Atıklar çevreye verdikleri zararın yanında, insan sağlığını ve yaşamını da tehdit etmektedir. Yetersiz atık dolum tesisleri hızla dolmakta, ağır metaller ve toksinler yeraltı sularına ve toprağa karışmaktadır. AB, atık sorunuyla ilgili olarak teknik araştırma, dönüşüm endüstrilerinin geliştirilmesi, eğitim, bilinçlendirmeye yönelik eylem programları ve iyi uygulamaların değişimi gibi konulardaki tedbirleri desteklemekte ve finanse etmektedir.

Endüstriyel Kirlilik Kontrolü ve Risk Yönetimi: Endüstriyel üretim süreçleri Avrupa'daki toplam kirlilik içinde önemli bir yere sahiptir ve bunların sürdürülebilir çevre koşulları önünde bir engel teşkil etmesinin önüne geçilmelidir. Bu başlık altındaki

⁷ 91/676/EC Nitrat Direktifi

Direktif ve Tüzüklerin kapsadığı başlıca alanlar; endüstriyel emisyonların kontrolü, önemli kazaların sebep olduğu zararların kontrolü ve çevresel muhasebe ile etiketlenmesidir.

Kimyasallar: Bu konudaki Topluluk eylemlerinin başlıca iki hedefi Topluluk içinde kimyasal ürünlerin serbest dolaşımını kolaylaştırmak ve insanlarla hayvanların sağlığını ve güvenliğini korumanın yanı sıra, çevrenin korunmasına da katkıda bulunmaktadır. Topluluğun bu alandaki iki temel önceliğinden ilki, tehlikeli maddelerin ve karışımların piyasaya sürülüşü ve kullanımında, asbest ve kansere yol açan maddeler gibi belirli ürünlerin yasaklanması ve nikel ve benzen gibi başka maddelerin de kullanımına kısıtlama getirilmesidir. Diğer bir öncelik ise, tehlikeli madde ve karışımların sınıflandırılması, paketlenmesi ve etiketlenmesini içermektedir.

Radyasyondan Korunma: Topluluk Radyasyondan Korunma Politikası, radyasyon veya radyoaktif maddelerin kullanıldığı işlemlerden, tıbbi ve endüstriyel uygulamalardan kaynaklanan radyasyonun doğurduğu tehlikelere maruz kalmış çalışanların ve halkın korunmasını amaçlamaktadır. AB’de nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularına ilişkin esas yasal zemini Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (EURATOM) oluşturmaktadır.

İklim Değişikliği Sektörü: İklim değişikliği ile mücadelede Avrupa Birliği, uluslararası topluluğun en ön saflarında yer almaktadır. 19. yüzyıldan bu yana Dünya yüzey sıcaklığı ortalama 0.3-0.6 C° derece artmıştır. Araştırmalar da karbondioksit ve sera etkisine yol açan diğer gazların emisyonuna sebep olan fosil yakıt kullanımı ve ağaçların yok edilmesi gibi, insan faaliyetlerinin olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. AB, iklimle ilgili pek çok inisiyatifin yanında elektriğin yenilenebilir enerjiden alınmasını ve yakıt ekonomisinin iyileştirilmesini teşvik etmektedir. İklim değişikliği ile ilgili olarak 1997 yılında BM’ye üye ülkeler tarafından kabul edilen Kyoto Protokolü de Birlik tarafından imzalanmıştır.

Gürültü Sektörü: Gürültü problemi, daha çok büyük yerleşim merkezlerinde görülen bir çevre problemi olup özellikle kasaba ve şehirlerde yaşayan insanları etkilemektedir. Araçların sebep olduğu gürültünün azaltılması hakkındaki Topluluk politikası, izin verilebilir emisyon seviyeleri, garanti edilen gürültü emisyon düzeyleri hakkında araç üzerine işaret koyulmasını veya gürültü testi kodlarını ortaya koyan direktiflerin kabulünü içermektedir.

4.3 AB Çevre Mevzuatının Uygulanması

AB çevre mevzuatının büyük bir bölümü üye ülkeler tarafından uygulanması ve uygulanması gereken direktifler şeklinde olduğundan Birlik yasalarının uygulanması ve yaptırımı ulusal yasalara ve idarelere bağlıdır. Bir politikanın uygulanması için gereken maliyetin, üye ülkenin karşılayabileceği orandan yüksek olması durumunda ise Birlik, geçici istisnalar verebilmekte ya da Uyum Fonu'ndan mali destek sağlayabilmektedir. Ancak bu, Ortak Çevre Politikası'nın temel ilkelerinden biri olan 'kirleten öder ilkesi'ni ihlal etmeyecek şekilde yapılmaktadır.

Üye ülkelerde çeşitli faaliyetler nedeniyle çevreye verilen zararlardan doğan sorumluluk hakkında kanunlar bulunmaktadır. Ancak bu kanun hükümleri yalnızca insan sağlığı ile mal varlığına gelen zararlar için uygulanmaktadır. Komisyon'un amacı, doğal kaynaklara verilen zararların da bu kapsamda değerlendirilmesi, en azından Topluluk mevzuatı tarafından ele alınan kaynaklar bakımından da bu sorumluluk kurumunun uygulanmasıdır. Sorumluluk prensibinin etkili olabilmesi için kirletenlerin teşhis edilebilmesi, zararın ölçülebilir ve zarar ile kirleten arasında sebep-sonuç ilişkisi olması gerekmektedir. Sorumluluk ilkesi, iklim değişiklikleri gibi yaygın ve geniş kapsamlı kirlilikler bakımından uygulanmamaktadır. Kirleten öder ilkesini işler hale getirmek için fayda-maliyet analizi yöntemi kullanılmaktadır. Buna göre kirletici, belirli bir dereceye kadar çevre kirliliğine müsaade edilmesi sonucu ortaya çıkan maliyetleri, parasal olarak telafi etmektedir. Ne var ki, uygulamada kirletene yüklenen mali yük, çevre değerlerinin eski haline getirilebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların

sağlanması hedefinden uzak bir bedel şeklinde tespit edilmektedir. AB ülkeleri çevre kirliliğini azaltmak için başlıca iki faaliyet alanı belirlemiştir. Bunlardan birincisi, daha az kirlüten ürünler, daha temiz üretim sistemleri geliştirmektir. İkincisi ise, var olan kirliliğin sorumlularının saptanması, maliyetinin de saptanan sorumlulara yansıtılmasıdır ve bu konuda da ekonomik yaptırım olan araçlar belirleyici bir işlev görmektedir (www.ikv.gov.tr).

4.4 Avrupa Birliği Çevre Politikasının Uygulama Araçları

Çevre politikasının yönetiminde AB, mali ve teknik olmak üzere iki tür araç kullanmaktadır. Bunlardan mali aracın büyük bir kısmını LIFE programı oluşturmaktadır. LIFE (Çevre için Mali Araç) sadece çevreye yönelik projelerin finansmanı için oluşturulan tek Topluluk mali aracıdır. 1992 yılında uygulamaya konan LIFE programı, AB'ye aday olan ülkeler ile Akdeniz'e kıyısı olan bazı ülkeler için mali destek sağlamaktadır. LIFE programı, Çevre, Doğa ve Üçüncü Ülkeler olmak üzere üç ayrı bileşen çerçevesinde kaynak sağlamaktadır.

LIFE Çevre bileşeni, sanayi faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasına yardımcı olan yenilikçi eylemleri desteklemekte; LIFE Doğa bileşeni, AB sınırları içindeki doğal yaşam alanları ile vahşi hayvan ve bitki örtüsünün korunmasına yönelik projelere destek olmakta ve Türkiye'nin katılımına da açık olan LIFE Üçüncü Ülkeler bileşeni ise, AB üyesi olmayan ülkelerdeki çevre yönetimine ilişkin idari yapının kurulması amacıyla üretilen projelere destek sağlamaktadır.

Çevre politikası kapsamında kullanılan teknik araçlar ise, çevre alanında yapılması öngörülen harcamaların finansmanı için kullanılan araçlardır. Bu alanda üye devletlerde kullanılan teknik araçlar; çevre vergileri, ekolojik-etiketleme, kamu ve özel sektör projelerinin çevreye etkilerini değerlendirme sistemleri, üye ülkelerde çevre teftişlerinde başvurulacak kriterler olarak sayılabilir (<http://min.avrupa.info.tr>, 2008).

5 KIRSAL KALKINMADA YENİ YAKLAŞIMLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KIRSAL KALKINMA

Başlangıç tarihi 1950'lere dayanan "kırsal kalkınma yaklaşımları", zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisiyle farklılaşmıştır. Bu farklılaşma altmışlarda "modernizasyon", yetmişlerde "devlet müdahaleleri", seksenlerde "serbest pazar" ve doksanlarda "katılım ve yetkilendirme" ile karakterize edilebilir.

5.1 Dünya Bankası Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi

DB, 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışma gerçekleştirmiştir. DB'nin bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce, dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75'i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca, ortaya çıkan olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır. Dünyada gelişen olaylar karşısında, ülkelerin ulusal ve uluslararası politika ve uygulamalarında da değişiklikler olmuştur.

Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, "Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi" belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak "yoksulluğun azaltılması" hedeflenmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için vizyon ise,

- Kırsal alanda yaşayanların da en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olduğu,

- Kırsal toplumların, yoksullar da dahil olmak üzere tüm yaşayanlarına eşit ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici olduğu,
- Kırsal alanların mevcut ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabildiği ve
- Her türlü nedenden kaynaklanan zayıflıkların azaldığı bir “DÜNYA”dır.

DB'nın bugün geldiği noktada, geçmişteki öğrenimleri ve ileride göz önünde tutulması zorunlu görülen konu sürdürülebilir kırsal kalkınmadır. Sürdürülebilir kırsal kalkınma;

- Çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımları,
- Sektöre özel bir yaklaşımı,
- Kırsal altyapının iyileştirilmesini,
- Kırsal kalkınma sorunlarına ait çözümler geliştirilirken toplum katılımını temel almalıdır (Giray vd. 2000).

5.2 BM Milenyum Kalkınma Hedefleri

Eylül 2000'de gerçekleştirilen BM Milenyum Zirvesi'nde tüm üye ülkeler tarafından imzalanan Milenyum Bildirgesi iyi yönetim ve demokrasi, insan hakları, silahlı çatışmaların önlenmesi ve barışın yapılandırılması gibi konularda küresel bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Ülkeler; yoksulluk, açlık, hastalıklar, okuma yazma bilmeyenler, çevresel bozulma ve kadınlara karşı ayrımcılık gibi evrensel konulara çözüm getirmek amacıyla bir takvime bağlanan ve ölçülebilir olan "Milenyum Kalkınma Hedefleri"ni belirlemişlerdir.

5.3 Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2003) ve WEHAB

WEHAB girişimi, 2003 yılı Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesi öncesinde başlayan hazırlık toplantıları ve zirve sırasında tartışılan konuları içermektedir. Bu beş bileşenin entegrasyonu ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması dolayısıyla fakirliğin azaltılması, insanların hayat standartlarının yükseltilmesi, çevre ile dost teknolojiler ile tarımsal verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. WEHAB, esas itibarıyla kalkınmanın belirtilen 5 ana bileşenin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu gerçeğinin kabulü ve uygulamalara yansıtılması ile kalkınma hedeflerine ulaşılabileceğini öngörmektedir.

5.4 Dünya Ticaret Örgütü

DTÖ Anlaşmaları, DTÖ'nün kuruluşu, yapısı ve işleyişine esas teşkil eden Kuruluş Anlaşmasının ekleri olarak kabul edilmektedir. Eylül 1986'da başlayıp, 15 Aralık 1993'te tamamlanan Uruguay Turu sonucunda DTÖ Kuruluş Anlaşmasına ek olarak DTÖ Tarım Anlaşması da imzalanmıştır. Bu anlaşma, dünya tarım ürünleri ticaretinde serbest piyasa mekanizması prensiplerine dayalı ve adil bir sistem oluşturmak açısından atılmış en önemli adımdır. Prensip, mal ticareti üzerine olan tüm DTÖ anlaşmaları, tarıma da uygulanır.

DTÖ Tarım anlaşması ile ülkelerin tarımsal üretimi ve tarımsal ürünler ticaretini doğrudan desteklemeleri sınırlandırılırken, kırsal kalkınmaya yönelik desteklemelere bir kısıt getirilmemektedirler. Böylece dünya ülkeleri kırsal kalkınma ve tarımın çok fonksiyonluluğu adı altında bu sınırlamalara karşın tarımı dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedir (Gülçubuk 2006).

İzleyen süreçte, 2001 yılı Kasım ayında Katar'ın Doha kentinde ve 2003 yılının Eylül ayında Meksika'nın Cancun şehrinde Bakanlar Konferansı düzenlenmiş ve "İleri Tarım

Müzakereleri” olarak adlandırılan sürecin son halkasında 2004 yılında Cenevre’de bir Çerçeve Anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma ile pazara giriş, iç destekler ve dışsıtım sübvansiyonları yeniden düzenlenmiştir. (TEMA 2005).

DTÖ’nün Doha Turu kapsamında yer alan ve Aralık 2005 tarihinde gerçekleştirilen Hong Kong görüşmeleri sonucunda, DTÖ’nün tarımsal ürün ticaretine dönük yaklaşımının, bir reform programı ile daha adil ve piyasa merkezli bir ticaret sistemi oluşturması kararlaştırılmıştır. (Kıymaz, 2008: 48).

Son yıllarda, DTÖ bünyesinde yapılan tarım konusundaki müzakereler de genel olarak dünya tarım ürünleri ticaretinde yüksek payları olan AB, ABD ve en büyük tarım ürünleri ithalatçısı olarak Japonya’nın söz sahibi olduğu görülmektedir (TEMA 2005).

Sonuç olarak, dünya ticaretinde çok küçük bir paya sahip olsa da tarım, bu konudaki bütün müzakere süreçlerini durdurabilecek kadar büyük bir öneme sahiptir. Ülkelerin çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve ortak bir noktaya ulaşma konusunda taviz vermekten çekinmeleri tartışmaları anlamsız bir şekilde uzatmakta ve uluslararası ticarete serbestleşmeyi sağlamak üzere çıkılan yolu iyice tıkamaktadır (Akın 2008).

5.5 Avrupa Birliğı Kırsal Kalkınma Politikası

5.5.1 AB Ortak Tarım Politikası (OTP)

Gerçek anlamda Avrupa Birliğı’nin ilk ortak politikası olup temelleri Roma Antlaşması ile atılan ve toplam Avrupa Birliğı bütçesinin %43’ünü kapsayan OTP’nin arkasındaki temel düşünce, Avrupa’da II. Dünya Savaşı’ndan sonra, gıda güvenliğı ve politikanın temel hedefindeki birçok alanda öz yeterliliğı sağlayabilmektir. Bu politika ilk aşamada amaçlarına ulaşmakta çok başarılı olmuş; tarımın modernleşmesi, üretimin

geliştirilmesi, Birliği global bazda ikinci büyük ihracatçı haline getiren aşırı üretim artışı gibi gelişmeler sağlanmıştır (Örnek 2007). Bu bağlamda, Birliğin ortak bir tarım politikası etrafında birleşmesinin sebepleri aşağıdakiler gibi özetlenebilir:

Gıda yetersizliklerinin önüne geçilmesi: İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında Avrupa kıtasında çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkan gıda yetersizlikleri, stratejik bir düzenleme olarak, OTP'nin oluşturulmasında önemli bir etken olmuştur. Savaş koşullarının doğurduğu sonuçlarla birlikte Avrupa kıtasında gıda arzının güvence altına alınmasının şart olduğu anlaşılmış ve bu alanda dışa bağımlılığın azaltılması gerektiğine dair bir bilinç oluşmuştur. Böylelikle, Topluluk ülkeleri, vatandaşlarının gıda ihtiyacının Topluluk içinden karşılanabilmesi için gerekli adımları atmaya başlamıştır.

Tarımda çalışan kesimin gelir düzeyinin korunması ve artırılması: 1960'lı yılların başında tarım sektöründe çalışanlar, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Böyle bir kesimin gelir düzeyinin korunması ve artırılması gerekliliği, OTP'nin hayata geçirilmesinde rol oynayan unsurlardan biri olmuştur. Tarım kesiminin olası fiyat dalgalanmalarından etkilenmesinin önüne geçilmesi, bunun için de piyasalara zaman zaman müdahale edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Etkin bir müdahalenin ise ancak ülkelerin alacağı ortak bir tavır ve politika ile mümkün olabileceği gerçeği de Topluluk üyelerini ortak bir politikaya yönlendirmiştir.

Piyasa mekanizmaları arasındaki farklılıkların giderilmesi: Ortak Tarım Politikası'nın uygulanmasından önceki dönemde Avrupa ülkelerinin ulusal tarım politikaları tarımsal yapılarına göre farklılıklar göstermekteydi. Örneğin Almanya gibi tarım sektörünün ekonomide diğer sektörlere göre daha az yer tuttuğu ülkeler, net ithalatçı konumunda oldukları için, ulusal pazarlarını ithalat vergileri ve kotalarıyla korumaktaydılar. Diğer yandan basını Fransa'nın çektiği, tarımın önemli bir faaliyet alanı olduğu net ihracatçı ülkeler ise, ihracat vergi ve kotaları yanında destekleme fiyatları ve ihracat teşvikleri ile koruma mekanizmalarını oluşturuyordu. Değişik müdahale ve koruma araçlarıyla oluşturulan piyasa mekanizmaları arasındaki farklılıkların giderilmesinin ancak ortak ve

tek bir politika etrafında birleşilmesiyle sağlanabileceğinin görülmesi de OTP'nin oluşumunu hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

Yukarıda belirtilen etmenlerin bir araya gelmesi neticesinde Avrupa'daki tarım sektörü için ortak bir politika belirlenmesi kararlaştırılmış, böylece 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ile OTP'nin yasal temeli oluşturularak amaçları belirlenmiştir. 1958 yılı Temmuz ayında Stresa Konferansı'nda ise OTP'nin dayanacağı 3 temel ilke ortaya koyulmuştur (www.ikv.org.tr).

5.5.1.1 OTP'nin ilkeleri ve amaçları

Tek Pazar İlkesi: Bu prensibin amacı Avrupa Birliğinde tarımsal alanda bir ortak pazarın tesisi ve tarımsal ürünlerin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmesinin sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu prensip Birlik içi ticarete gümrük vergilerinin, ticaretteki diğer engellerin ve rekabeti bozabilecek sübvansiyonların kaldırılmasını ifade etmektedir (www.ikv.org.tr).

Topluluk Tercih İlkesi: Bu ilke ile hedeflenen, Topluluk içi piyasalarda ve Topluluk sınırlarında, üye ülkeler tarafından üretilen tarım ürünlerine öncelikli bir rejim uygulamaktır. Böylelikle üçüncü ülkelerde üretilen ürünlere karşı Topluluk üyesi ülkelerin ürünlerine tercih tanınmakta ve Topluluk tarım sektörü korunmaktadır (Dellal ve Tan 2003).

Ortak mali Sorumluluk İlkesi: diğer iki ilke çerçevesinde uygulanacak olan ortak politika doğrultusunda yapılacak harcamaların, ortaklaşa oluşturulan bir bütçeden ve AB üyesi ülkelerin tamamının katkısı ile karşılanmasını hedeflemektedir. Bu ilke çift yönlü işlemekte ve bir yandan OTP'ye iliksin harcamalar Topluluk üyeleri tarafından

ortaklaşa üstlenilirken, diğer yandan OTP çerçevesinde alınan vergilerden sağlanan gelirler Topluluğun ortak geliri olarak kabul edilmektedir (www.ikv.org.tr).

OTP'nin Amaçları ise;

- üretim standartlarını ve tarım teknolojilerini geliştirmek,
- tarımsal üretim araçlarının etkili kullanımını sağlamak,
- Avrupa'daki tarımsal üretimin verimliliğini artırmak,
- piyasalarda istikrarı sağlamak,
- ürün arzının güvenliğini sağlamak,
- tarımdaki en önemli faktörlerden biri olan işgücünün optimum kullanımını sağlamak,
- geçimini tarım sektöründen sağlayan kesimlerin gelirini artırmak,
- tüketicilere daha gerçekçi ve uygun fiyatlar sunmak ve
- tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmektir (www.ikv.org.tr).

5.5.1.2 OTP'nin uygulama araçları

Karar Mekanizması: Birlik, Ortak Tarım Politikası söz konusu olduğunda, üye ülke yetkilileri üzerinde diğer alanlarda olduğundan daha çok söz sahibidir. Birlik, OTP'nin fiyat ve Pazar mekanizmalarının belirlenmesinde yetki sahibi iken, tarım sektörüne dair vergilendirme ve çiftçilerin sosyal güvenliği gibi konular üye ülkelerin yetkisi dahilindedir. Kararların alınması sürecinde yasa taslaklarının hazırlanması, piyasaların denetlenmesi ve gerekli olduğunda değişiklikler yapılması Avrupa Komisyonu'nun sorumluluğu altındadır.

Ortak Piyasa Düzenleri: Ortak Piyasa Düzenleri, ayrı ayrı her ürün için, o ürünün üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak belirlenen düzenlemelerdir. Tarım

ürünlerinin tümünün aynı üretim ve pazarlama şartlarına tabi olmaması nedeniyle birden fazla piyasa düzeni oluşturulmuştur. Ortak Piyasa Düzenleri yapılırken malların serbest dolaşımı ve rekabetinin güvence altına alınmasına özen gösterilmektedir. Topluluğun ilk kurulduğu yıllarda tarım ürünlerinin yarısı ortak piyasa düzenleri kapsamında yer alırken bugün Ortak Piyasa Düzenleri Topluluktaki nihai tarım ürünlerinin yaklaşık %90'ını kapsamaktadır.

Pazar ve Fiyat mekanizmaları: Tarım ürünlerinin fiyatlarının belli bir seviyenin altına düşmemesi ve üreticilerin gelir düzeyinin azalmaması amacıyla 1962 yılından bu yana bu ürünler için her yıl ortak fiyatlar belirlenmektedir. Bu ortak fiyat uygulaması, Birliğe ithal edilen düşük fiyatlı ürünlerden kaynaklanan rekabeti engellemek, AB menseli ürünlerin dış piyasaya açılmasını kolaylaştırmak ve AB'nin ortak pazar düzenini olumsuz yönde etkileyecek farklı fiyatlara yer vermemek gibi amaçlara hizmet etmektedir.

Yukarıda sıralanan fiyat politikaları dışında çiftçiler, doğrudan ödemeler ile desteklenmektedir. Bunlar; üretim desteği, işleme desteği, tüketim desteği ve depolama desteğidir (www.ikv.org.tr).

5.5.2 OTP reformları

Teknolojik gelişmelere paralel olarak tarımda verimlilik artarken, uygulanan yüksek fiyat politikaları nedeniyle zaman içinde oluşan üretim artışıyla arz-talep dengesi bozulmuş ve birçok tarım ürünüde stoklar oluşmaya başlamıştır. OTP'nin amaçları arasında yer alan tarım sektöründe çalışanların gelir düzeyinin yükseltilmesi hedefi, uzun yıllar boyunca üretimi teşvik eden uygulamalar nedeniyle, büyük ölçekli üreticileri diğer üreticilere nazaran daha avantajlı konuma getirmiştir. Pazar istikrarı ve ürün arzı güvenliği konularında istenilen hedeflere ulaşılabilmiş ancak bunların getirdiği mali yük tahminlerin üzerinde olmuştur (www.ikv.org.tr).

Bu gibi sorunların çözümü için ve OTP'nin kuruluşunda belirlenen amaçların 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki dönemin ihtiyaçları dikkate alınarak hazırlandığını ancak, zamanla değişen koşullara göre yeniden düzenlenmesi gerekliliğini göz önünde bulundurarak değişik dönemlerde çeşitli önlemler alınmıştır.

OTP'de reform tartışmaları OTP'nin oluşumuyla birlikte başlamış ve 1968 yılında Mansholt Planı olarak da bilinen Tarımın Yeniden Yapılandırılmasına ilişkin Memorandum yayımlanmıştır. Bu bildiri ile özellikle kırsal ve tarımsal altyapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi hedeflendiyse de, uygulamada, öngörülen hedeflere ulaşamamıştır. OTP ile Avrupa'daki tarımsal üretimin miktarı ve tarım sektörünün gelirleri ciddi anlamda artarken, 1980'li yıllara gelindiğinde bu kez de ürün fazlalığı sorunu ortaya çıkmış ve 1985 yılında üretimin ve tarımsal harcamaların kısılması yönünde bir politika belirlenmiştir (www.ikv.org.tr).

Yoğun tarım fazlasının çiftlik harcamalarının artışına yol açması Pazar yönetim politikalarının Avrupa'nın tarımsal problemlerini çözmek için yeterli olmadığını, çiftliklerin sosyal yapısı ile çevrenin ve ürün çeşitliliğinin dikkate alınması gerektiğini göstermiştir.

5.5.2.1 1992 Mac Sharry reformu

1991 yılı başında bir tartışma dokümanı olarak hazırlan Mac Sharry Planı çerçevesinde, 1996 yılına kadar uyulması gereken ve tarım politikalarında reform olarak adlandırılabilen bir takım değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu reformun asıl nedeni; yürürlükteki uygulamaların üreticiler arasında adil gelir dağılımı sağlamaması ve çevre sorunlarının ve ürün fazlalarının engellenmesidir. Ayrıca, Maastricht Antlaşması sonrası getirilen kırsal politika yaklaşımının hayata geçirilmesi ve sürmekte olan Uruguay Round görüşmelerinin ortaya çıkardığı gelişmeler de önemli birer etken olmuştur (Akın 2008).

5.5.2.2 Gündem 2000 reformları

Avrupa Birliği'nin üreticilerini sürekli korumak amacıyla bir taraftan üreticilerine yüksek sübvansiyonlar vermesi diğer taraftan Dünya ticaretinde kendi ürünlerinin önünü açmak amacıyla yüksek ihracat teşviki uygulamaları, Dünya ticaretinde haksız rekabete yol açmıştır. DTÖ'nün bu iç destekleri azaltmasına yönelik kararları ve AB Ortak tarım Politikası'ndaki diğer reformlardaki başarısızlıklar, Birliği yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu sebepler neticesinde Aralık 1995 Madrid Zirvesi'nde Konsey'in isteği üzerine Komisyon tarafından hazırlanan ve 21. yüzyılda AB'nin karşılaşacağı sorunları saptayarak, çözüm önerileri içeren Gündem 2000 metninde, OTP reformlarının devamı niteliğinde hazırlanan bir dizi reforma yer verilmiştir (Dellal 2004). Gündem 2000, destekleme politikaları yerine doğrudan ödemeleri temel almış ve kırsal kalkınmaya yönelmiştir. Bu anlamda yapısal, sosyal, bölgesel ve çevresel politikalar önem kazanmıştır.

Bu reformlarla kırsal kalkınma, OTP'nin birinci ayağı olan Pazar önlemleri yanında mekan boyutunu ön plana çıkararak ikinci ayağı olarak kabul edilmiştir. Reformların üç temel hedefi vardır. Bunlar;

- Kırsal alanların başlıca dayanağı olan tarım ve ormancılık sektörünü güçlendirmek;
- Kırsal alanların rekabet edebilirliğini güçlendirmek, böylece iş olanakları ve kaliteli yaşam koşullarını sağlamak;
- Avrupa'nın çevre, doğal güzellik ve kırsal mirasını korumaktır.

Bu reformlara ulaşmak için ise dört temel prensip belirlenmiştir. Bunlar;

- Tarıma çok fonksiyonlu yaklaşım;
- Kırsal ekonomiye entegre edilmiş çok sektörlü bir yaklaşım;
- Kırsal kalkınma için esnek destek;
- Kalkınma ve yönetim programlarında saydamlıktır.

Kırsal kalkınma konusu Gündem 2000 reformları ile topluluk politikası içerisinde temel bir anlayış haline gelmiştir (Örnek 2007).

5.5.2.3 2003 reformları

Günümüzde tarımsal ürünlerin, yani insan hayatında çok önemli yer tutan gıdaların kalitesi ve hangi koşullarda üretildikleri en önemli kaygı haline gelmiştir. Refah seviyesi yükselen Avrupalı tüketiciler artık sağlıklı ve doğal koşullarda yetiştirilmiş gıda ürünleri talep etmektedir. Tarımsal üretim yapılırken çevreye zarar verilmemesi de batı toplumlarında gittikçe artan bir duyarlılık haline gelmiştir. Zaman içinde ortaya çıkan ve bir kısmı önceden tahmin edilemeyecek bu gelişmeler nedeniyle OTP'nin amaçlarının gözden geçirilmesi ve yeniden tanımlanması istenmiştir. OTP'nin amaçlarının gözden geçirilmesi, OTP'nin uygulanmasında kullanılan mekanizmaların da yeniden yapılandırılmasını gündeme getirmiş, bu da OTP'de kapsamlı reformları gerektirmiştir (www.ikv.org.tr).

Gündem 2000 reformunun çevre dostu yaklaşımlarına paralel olarak 2003 yılında Bakanlar Konseyi OTP'de kökten reformlar yapılması konusunda hemfikir olmuşlardır. 2003 reformlarının şekillenmesinde tüketicilerin çevre, gıda güvenliği ve hayvan refahı konularındaki yoğun ilgisi de etkilidir. Reform sürecindeki ana fikir, tarım sektörü için uzun süreli bütüncül bir perspektif yaratmaktır.

Bu reformlar sırasında iki temel değişiklik gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki, çiftlik başına tek bir doğrudan ödemenin başlatılmasıdır. Desteğin üründen üreticiye kaydırılacağı bu uygulama ile plan kapsamındaki çiftliklerin üretimle ilgili kararlarda daha büyük bir esnekliğe sahip olması hedeflenmiştir.

İkinci hedef OTP'nin birinci sütunundan (pazar ve gelir destekleri) ikinci sütununa (kırsal kalkınma) kaynak transferiyle kırsal kalkınmanın geliştirilmesidir. Böylece AB tarımsal desteklerde müdahaleci politikalardansa kırsal kalkınma gibi üretimden bağımsız araçlara yönelmiş, mevcut kırsal kalkınma araçlarının kapsamı gıda güvenliği, çevre koruma ve hayvan refahını karşılamaya yönelik olarak genişletilmiştir. Böylece Gündem 2000 reformları ile Topluluk için temel bir anlayış haline gelen kırsal kalkınma yaklaşımı 2003 reformları ile birlikte genişletilmiştir (Örnek 2007).

2003 Reformlarının temel unsurları:

- Üretimden bağımsız “tek bir çiftlik ödeme getirilmesi,
- Bu ödemenin çevre, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı, hayvan refahı standartlarına, arazilerde iyi tarım uygulamaları yapılmasına, çevresel açıdan iyi bir şekilde işlenmesi ve korunması şartlarına bağlanması,
- Daha fazla bütçe ayrılarak kırsal kalkınma politikasının güçlendirilmesi, çevre, kalite ve hayvan refahının desteklenmesi için yeni ölçütler getirilmesi ve yeni uygulanmaya başlanacak olan AB üretim standartlarına ulaşmak için üreticilere yardım edilmesi,
- Yeni kırsal kalkınma politikasının finanse edilmesi için, büyük işletmelere yapılan ödemelerde indirim yapılması,
- Bütçenin aşılmaması için mali disiplin mekanizmasının sağlanması,
- Ortak Tarım Politikası piyasa düzenlerinde yapılan revizyonlar sayılabilir (Dellal 2004).

Özellikle 2004 ve 2007 yıllarında yaşanan genişleme süreci ile birlikte Birliğin kırsal alanlarının sosyoekonomik yapısı ciddi anlamda değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle Birliğin tarım ve kırsal kalkınma politikalarının kesin ve net politikalar olduğunu söylemek zordur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, AB 15 ülkeleri ile Birliğe 2004 ve 2007 yıllarında üye olmuş 12 ülkenin kırsal alanlarının sorunlarının birbirinden çok

farklı olmasıdır. Bu farklılıklar AB'nin politikalarında düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle politikalar dinamik olmak zorundadır.

AB'nin tarım ve kırsal kalkınma politikalarının bütünü ve uygulamalar düşünüldüğünde ağırlıklı konunun hala üretimin yoğunlaştırılması ve konsantrasyonun teşvik edilmesi olduğu ve desteğin bu alana yoğunlaşması gerektiği söylenebilir. OTP hala gerçek anlamda üst düzeyde çevre koruma, yüksek standartlarda gıda güvenliği, gıda kalitesi ve hayvan refahı ile doğal güzelliklerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını içeren sürdürülebilir, çok fonksiyonlu bir tarım modelini desteklemede yeterli değildir. Tüm dünyada toprağın yapısının sürekli bozulması, aşırı su kullanımı, biyolojik çeşitliliğin kaybedilmesi, tarımsal kapasitenin düşmesi ve iklim değişikliği kaygı verici gelişmelerdir. Tüm bu süreçler önümüzdeki yıllarda çok ciddi sorunların yaşanmasına neden olacaktır.

Bu nedenle hem AB üyesi hem de aday ülkelerde daha sürdürülebilir çevre ve kırsal kalkınma hedefine ulaşmak için istihdamın, sosyal güvenliğin ve eğitimin geliştirilmesi ortak çikardır.

5.5.3 OTP, OTP reformları ve çevre

OTP nedeniyle bir yandan ürün fazlalıkları diğer yandan da çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Üretimi artırmak için entansif tarım yöntemlerinin uygulanması neticesinde toprağın aşırı kullanımı, doğal yaşam alanlarının zarar görmesi, su ve toprak kirliliği gibi sorunlar, çevreyi tehdit eder hale gelmiştir. Kimyasal maddelerle tarımsal ilaçların aşırı kullanımı, yeni tarım alanları oluşturmak için tarlaların açılması sonucunda biyolojik çeşitliliğin azalması ve orman dokusunun zarar görmesi neticesinde görülen toprak erozyonu, OTP'nin çevreye verdiği başlıca zararlar arasında sayılmaktadır.

Avrupa coğrafyasında önemli bir sorun haline gelen çevre tahribatı, çevre dostu tarımsal üretim tekniklerinin özendirilmesi ve orman alanlarının yeniden kazanılmasıyla azaltılmaya çalışılmaktadır. Topluluk, Beşinci Çevre Eylem Programı çerçevesinde, 1995 yılında yapılan bir düzenlemeyle çevre konularını OTP'nin kapsamına almıştır. Bu program ile kimyasal maddelerin kullanımının sınırlandırılması ve organik tarım faaliyetlerinin desteklenmesi öngörülmüş, entansif tarımdan kaba tarıma geçilmesi hedeflenmiştir. 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma Topluluğun temel hedefleri arasına alınmıştır.

Avrupa Komisyonu'nca hazırlanan Gündem 2000 başlıklı belge ile OTP reformuna ilişkin getirilen öneriler arasında çevrenin korunması hedeflerinin OTP uygulamaları ile bütünleştirilmesi de bulunmaktadır. Topluluğun önüne yeni perspektifler koyan Gündem 2000 belgesinde çevre koruma yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülükler göre üreticilerin doğrudan ödemelerden yararlanabilmeleri için, üretim yöntemlerinde çevre faktörünü göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Üye ülkeler, uyulması gereken çevresel önlemleri ve bu önlemlere uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımları belirlemekle görevlendirilmiştir. 26 Haziran 2003'te kesinleşen tarım reform çalışmaları ile söz konusu yaptırımların doğrudan ödemelerin kısıtlanması ya da durdurulmasını da içerebileceği vurgulanmaktadır. Söz konusu tarım reformu ile kırsal kalkınma tedbirleri arasında çevrenin korunması yoluyla Avrupa'nın kırsal mirasının sürdürülmesi hedefi de bulunmaktadır. Tarım sektöründe çevrenin korunmasına yönelik tüm girişimler, 1992 yılından bu yana çevresel-tarım konsepti olarak isimlendirilen önlemler çerçevesinde ele alınırken, yeni kırsal kalkınma programları kapsamındaki tek zorunlu uygulamanın, çevrenin korunmasına yönelik tedbirler olması kararlaştırılmıştır (www.ikv.org.tr).

5.5.4 2000–2006 döneminde Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma

2000 – 2006 dönemi AB kırsal kalkınma politikasının dayandığı temel mevzuat Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür.

Bu tüzükte AB'nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır. Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir. Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF)'dur.

Çizelge 5.1'de bu tüzük ile belirlenen kırsal kalkınma tedbirlerine ve aktarılan destek miktarları ile toplamdaki paylarına yer verilmiştir.

Çizelge 5.1 2000-2006 dönemi kırsal kalkınma tedbirleri ve tahsis edilen destek miktarı

Kırsal Kalkınma Tedbirleri	Milyon Euro	Oran
Tarımsal İşletmelere Yatırım	4 682	% 9.5
Genç Çiftçilere Destek	1 824	% 3.7
Mesleki Eğitim	344	% 0.7
Erken Emeklilik	1 423	% 2.9
Dezavantajlı alanlar ve Çevresel baskı altında olan alanlar	6 128	% 12.5
Tarım-çevre	13 480	% 27.5
Tarımsal alanların ağaçlandırılması ve Ormancılık	3 760	% 7.7
Tarımsal ürünlerin pazarlama ve işlemlerini geliştirme	4 807	% 9.8
Kırsal alanların adaptasyonu ve geliştirilmesi (Madde 33 tedbirleri)	12 649	% 25.8
Toplam Kırsal Kalkınma Tedbirleri	49 097	% 100

5.5.4.1 AB kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulama araçları

Programlama: Kırsal alanın güçlü ve zayıf yanlarını, fırsatları ve tehlikeleri analiz eden ve sonuçta ölçülebilir hedeflere sahip bir stratejiyi öngören çok yıllık programlar hazırlanması.

Ortaklık: Üye devletin Komisyona gönderdiği program üye devlet veya bölgelerle yakın işbirliği ile çalışılır, yasal yükümlülükleri karşılamak açısından program kamu yetkilileri ve AB tarafından ortaklaşa finanse edilir ve program söz konusu kırsal alandaki ilgili tarafları bir araya getiren bir ortaklıkla geliştirilir ve yönetilir.

Yerinden yönetim: Programın mali ve idari yönetimi yetkili ulusal ve bölgesel otoriteye bırakılmıştır.

İzleme ve değerlendirme: Programlar özel bir komite tarafından yakından takip edilir ve program önceden, uygulama sürecinde ve tamamlanmasından sonra değerlendirmeye tabi tutulur.

5.5.4.2 2000-2006 dönemi mali yardımlar

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren Birlik üyesi ülkelere, aday/potansiyel aday ülkelere ve üçüncü ülkelere, hibe ya da kredi şeklinde çeşitli mali yardımlar yapmaktadır. Bu çerçevede, aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik olarak yapılacak katılım öncesi yardımlar, aday/potansiyel aday ülkenin AB üyeliğine hazırlanmasını sağlamaktır. Avrupa Birliğinin katılım öncesi yardımları 1990 yılında PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı) ile başlamıştır. 2000 yılında üç yeni yardım aracı daha yürürlüğe konmuştur ki; bunlar da ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı), CARDS (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar İçin Birlik Yardımı) ve SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı)'dır.

PHARE: PHARE programı (Coordinated Support For The Reconstructing of Economics of Poland and Hungary-Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Destek Programı), Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte, bu devletlerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Başlangıçta yalnızca Polonya ve Macaristan'a yönelik olarak 18 Aralık 1989 itibarıyla AB Konseyi kararı (EEC-3906/89) ile yürürlüğe giren fon program, zaman içerisinde onüç ülkeyi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Söz konusu yardım; enerji, ulaştırma ve haberleşme altyapısı; özel sektörün gelişimi ve işletmelerin desteklenmesi; eğitim, mesleki eğitim ve araştırma; çevrenin korunması ve nükleer güvenlik; tarımsal yapıların yeniden düzenlenmesi gibi alanlar temel olmak üzere onbeş ayrı sektörde verilmektedir.

PHARE aynı zamanda, AB'ye üye olmak için başvuran on MDAÜ için hazırlanan üyelik-öncesi strateji kapsamında kullanılan temel mali araçtır. 1994'ten bu yana Phare'ın kullanıldığı alanlar, MDAÜ'lerin öncelik ve gereksinimlerine göre belirlenmiştir. Bu çerçevede özelleştirmenin desteklenmesi, yatırımların finansmanı, Trans-Avrupa ağları, demokrasinin ve kurumların gelişimi gibi hedefler yeni öncelikler arasındadır.

ISPA: ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politika Aracı), AB adayı Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Lituanya, Letonya, Romanya, Bulgaristan) adaylık sürecinde mali destek sağlamaya yönelik bir programdır. 1999 yılında kurulan ve 2000 yılında faaliyete geçen program kapsamında 2000-2006 döneminde AB adayı MDAÜ'lere çevre ve ulaştırma alanlarında kullanılmak üzere oluşturulmuştur. AB Konseyi'nin 1267/99 no'lu tüzüğü çerçevesinde kurulan ISPA programı için 2000-2006 yılları arasında her yıl bir milyar Euro bütçe tahsis edilmiştir.

Çevre konusunda aday ülkelerin AB mevzuatına uyum sağlamasını ve AB standartlarına erişmesini hedefleyen ISPA kapsamında çevrenin korunması, çevre kalitesinin iyileştirilmesi, çevre sağlığı ve doğal kaynakların korunması öncelikli alan olarak belirlenmiştir.

Ulaşım alanında ise aday ülkelerin altyapılarının iyileştirilerek, AB ulaşım ağlarına bağlanması öngörülmektedir. Aday ülkelerin trans-Avrupa kara ulaşım ve demiryolu ağları ile bağlantılarının ve ulusal ağlar arasındaki ara bağlantıları sağlayacak projeler finanse edilmektedir.

CARDS: CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation-Kalkınma, İstikrar ve Yeniden Yapılanma için Topluluk Yardımı) Programı ile bölgesel işbirliği kapsamında Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya ve Makedonya'da, sınır ötesi suçların azaltılması, bölgesel ve uluslararası ticaretin artırılması, azınlık haklarının korunması, sivil toplumun güçlendirilmesi, kamu kurumları arasında işbirliğinin artırılması, ulaşım, enerji ve çevre sorunları konusunda bölgesel çözümler üretilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi, ekonomik yeniden yapılanmanın ve demokratikleşmenin sağlanması amaçlanmıştır. Program kapsamında yatırım ve yeniden yapılanma alanları için 4.6 Milyar Euro tahsis edilmiştir.

SAPARD: AB üyeliğine aday 10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi için geliştirilen genişleme stratejisi çerçevesinde -Gündem 2000-, bu ülkelerdeki tarımsal yapıyı yeniden şekillendirmek amacıyla, SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-Tarım ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı) isimli bir katılım öncesi mali araç oluşturulmuştur.

SAPARD Programı bir yandan aday ülkelerin Topluluk Müktesebatını uygulamalarına yardımcı olmayı hedeflerken bir yandan da adayların üyelik yolunda tarım sektöründe

ve kırsal alanlarda yaşadıkları sıkıntıları aşmalarını sağlamayı amaçlamıştır (Akın 2008).

5.5.5 2007–2013 döneminde Avrupa Birliği’nde kırsal kalkınma

21 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Konseyi 2007-2013 dönemi için kırsal kalkınmanın Kırsal Kalkınma için Tarımsal Fonlar vasıtasıyla desteklenmesine yönelik düzenleme konusunda politik anlaşmaya varmıştır. Bu düzenlemenin temel unsurları:

- Mevcut tüm tedbirler Avrupa Tarımsal Kırsal Kalkınma Fonu adı altında tek bir fonlama ve programlama enstrümanı adı altında yeniden gruplandırılacaktır;
- AB öncelikleri (büyüme, istihdam, sürdürülebilirlik) ile tutarlılık ve koordinasyonu güvence altına almak, piyasa desteği reformuna (“birinci ayak”) eşlik etmek ve ulusal stratejiler ve programlara bir temel olarak hizmet etmek üzere yeni bir stratejik yaklaşım devreye sokulacaktır;
- Politikanın tüm paydaşlar açısından daha şeffaf ve görünür kılınmasının sağlanmasını olanaklı kılacak birleştirilmiş ve güçlendirilmiş bir izleme, değerlendirme ve raporlama mekanizması oluşturulacaktır;
- Eksen başına asgari harcama oranları ve daha az ayrıntılı uygunluk kuralları belirlenecek, deneyimin yaşayabilir kırsal alanlar açısından gerekli olduğunu gösteren politikalar dengeli bir biçimde uygulanırken üye devletlerin belirli eksen ve tedbirler üzerinde odaklanmaları için daha fazla hareket serbestisi tanınacaktır;
- Avrupa kırsal alanlarının içinde oldukları durumun çeşitliliğine ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermek üzere yerel kalkınma stratejilerine daha fazla vurgu yapılması desteklenecektir;
- Avrupa kırsal alanları arasında ağ çalışmaları ve işbirliğine yönelik daha azimli bir rol oynanması başarılı olmuş uygulamaların transferini kolaylaştıracak ve kırsal politikalara bir Avrupa boyutu kazandıracaktır;

- Üye devletler ile komisyon arasındaki sorumluluk dağılımı daha açık biçimde tanımlanacaktır (Örnek 2007).

Avrupa Birliği'ne üye devletler 20 Eylül 2005 tarihli ve 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü uyarınca 1 Ocak 2007–31 Aralık 2013 tarihleri arasında kapsayan planlama dönemi boyunca kendi kurumsal düzenlemelerine uygun bölgesel düzeylerde kırsal kalkınma programlarının yürütülmesinden sorumlu olacaktır. Buna göre;

- Ülkelerin kırsal kalkınma politikaları OTP'nin piyasa ve gelir politikalarına eşlik etmeli ve bu politikanın hedeflerine katkıda bulunmalıdır.
- Her bir üye devlet kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasına yönelik referans çerçeveyi oluşturacak olan kırsal kalkınma ulusal strateji planını hazırlamalıdır.
- Kırsal kalkınmanın programlanması topluluk önceliklerine ve ulusal önceliklere uygun olmalı ve özellikle de tarımsal Pazar politikasını ve ortak balıkçılık politikası gibi topluluk politikalarını tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.
- Kırsal kalkınma programları genç çiftçilere özel haklar verilmesi ile işletmelerin kurulmasını ve yapısal uyumunu teşvik etmelidir.
- Kırsal kalkınma programları çiftçilik faaliyetlerinin tarım dışı faaliyetlere doğru çeşitlendirilmesi, tarım dışı sektörlerin geliştirilmesi, istihdamın sağlanması, bilgi ve iletişim teknolojilerine yerel erişebilirliği sağlamayı içeren temel hizmetlerin iyileştirilmesi, kırsal alanların sosyal ve ekonomik düşüş ve nüfus azalış trendlerini tersine çevirmek gibi konuların desteklenmesi ile kırsal alanlardaki değişimlere eşlik etmelidir.
- Her bir kırsal kalkınma programı, kırsal kalkınmanın hukuki ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılayabilmek için, üye devletlerin ortaklığıyla birlikte oluşturulan ve yürütülen ortak bir kontrol ve değerlendirme çerçevesi temelinde, bir kontrol komitesi tarafından uygun bir denetlemeye tabi olmalıdır (Örnek 2007).

Kırsal Kalkınma eksenleri ve tedbirleri aşağıdaki Şekil 5.1 ve Çizelge 5.2’de açıklanmıştır.

Şekil 5.1 IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri (www.eu.int)

Çizelge 5.2 IPA Kırsal Kalkınma Eksenleri ve Tedbirler

Eksen	Öncelik	Tedbir
Eksen 1: Tarım ve Ormancılık Sektörlerinde Rekabet Edebilme Yeteneğinin Geliştirilmesi	Öncelik 1: Bilgi birikimini yükseltme ve insan potansiyelini geliştirme	Mesleki eğitim ve enformasyon faaliyetleri, yeni çiftçilerin iş kurması, erken emeklilik, danışmanlık servisi kullanımı, yönetim, yardım ve danışmanlık servisleri kurma
	Öncelik 2: Modernizasyon, yeniden yapılandırma ve fiziksel potansiyeli geliştirme	Tarımsal işletmelerin modernizasyonu, ormanların ekonomik değerinin geliştirilmesi, tarım ve ormancılık ürünlerinin değerini artırma, ormancılık ve gıda sektörleri ile tarımda teknoloji, yeni ürünler ve süreçlerin geliştirilmesi için işbirliği, tarım ve ormancılığın uyum ve geliştirilmesiyle ilgili altyapı
	Öncelik 3: Tarımsal üretim ve ürünlerin kalitesini geliştirme	Birlik mevzuatındaki standartları karşılama, çiftçilerin gıda kalite programlarına katılımı, bilgilendirme ve teşvik

		faaliyetleri
	Öncelik 4: İnsan kaynaklarına yönelik yatırım için öncelikli sektörler	
Eksen 2: Arazi Yönetimi ve Kırsal Çevrenin İyileştirilmesi	Öncelik 1: Biyolojik çeşitlilik ve tarımsal arazilerin sürdürülebilir kullanımı	Dağlık ve diğer fiziki engelli arazilerde doğal engel ödemeleri, Natura 2000 ödemeleri, tarım ve çevre ödemeleri, hayvan refahı ödemeleri, üretim dışı yatırımlar
	Öncelik 2: Orman arazilerinin sürdürülebilir kullanımı	Tarım arazilerinin ilk ağaçlandırılması, tarımsal arazilerin üzerinde tarım-ormancılık tesislerinin kurulması, tarım dışı arazilerin ilk ağaçlandırılması, Natura 2000 ödemeleri, orman ve çevre ödemeleri, ormancılık potansiyelini iyileştirme, üretim dışı yatırımlar
Eksen 3: Kırsal Alanlarda Yaşam Kalitesinin ve Ekonomik Çeşitliliğin Geliştirilmesi	Öncelik 1: Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi	Tarım dışı faaliyetlere yönelik çeşitlendirme, yeni iş olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi için destek, turizm faaliyetlerinin desteklenmesi

	Öncelik 2: Kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi	Ekonomi ve kırsal nüfus için temel hizmetler, kırsal nüfusun korunması ve güçlendirilmesi
	Öncelik 3: Meslek eğitimi, yetenek edindirme ve canlandırma	Mesleki eğitim ve bilgilendirme, yetenek edindirme, canlandırma ve uygulama

5.5.1 LEADER

Bu eksen kırsal kalkınmaya yerel bazlı aşağıdan yukarıya yaklaşımı ifade etmektedir. 1989 yılından beri uygulanmakta olan LEADER yaklaşımı 2006 yılı sonuna kadar üç dönem geçirmiştir. Bunlar LEADER I (1991-1993), LEADER II (1994-1999) ve LEADER+ (2000-2006) dönemleridir.

LEADER yaklaşımın ana hedefi yerel kamu-özel ortaklıkları olarak tanımlanan yerel kalkınma stratejilerini destekleyerek yenilik, istihdam ve kırsal alandaki büyümeye katkıda bulunmaktır. Bu yaklaşım tamamen yerinden yönetimi ve yerel nüfusun aktif olarak politikalara ve bu politikaların oluşum sürecine katkı sağlamasını, kendi yaşamları üzerinde karar verme yetkisini geliştirebilmesini temel alır. Tüm kırsal aktörleri içeren bütünleşmiş yaklaşımlar, belirli bir bölgenin kendi doğal ve kültürel mirasından sürdürülebilir yararlar elde etme yeteneğine ciddi katkılarda bulunabilir; özellikle yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğini ele alan çabalar açısından, turizm ve çevresel farkındalık noktalarında önem taşımaktadır.

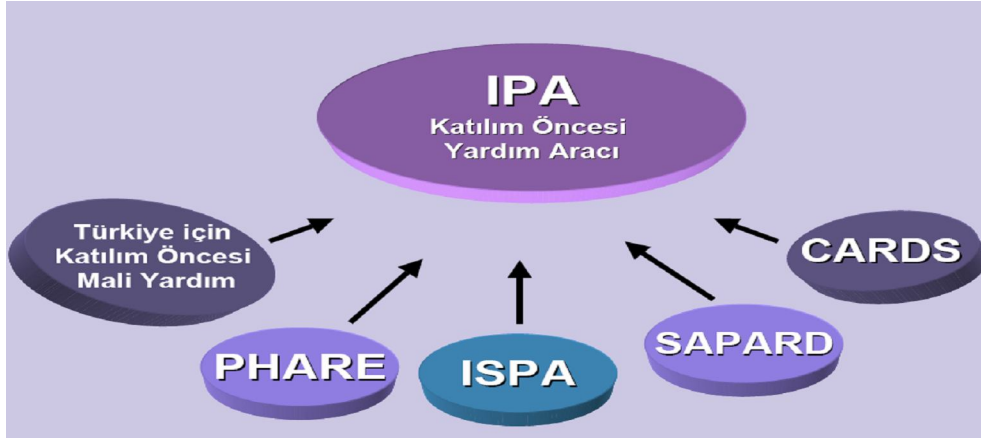
LEADER yaklaşımının kendisi bir Topluluk inisiyatifi olarak yukarıdan aşağıya bir politika önerisi olmasına rağmen, planlama ve kararların uygulanması anlamında aşağıdan yukarıya yaklaşımların geliştirilmesini hedeflemektedir. Yerel ortaklıklara ve

yerinden yönetime vurgu yapan LEADER yaklaşımının amacı, kırsal alana yönelik problemlere yenilikçi ve bütüncül ya da çok sektörlü çözümler üretmektir. LEADER yaklaşımının prensipleri:

- “Yerel Eylem Grubu” (YEG) olarak adlandırılan yerel bir partnerliğin, bir eylem planının tanımlanmasından ve uygulanmasından sorumlu küçük bir sürekli uygulamacılar ekibiyle birlikte örgütlenmesi;
- Belirli sayıdaki kırsal alanlarda kalkınma projeleri için çeşitli öncelikli müdahale hatlarını belirleyecek olan bir “yerel eylem planının” geliştirilmesi ve uygulanması;
- Bütünleşmiş bir küresel stratejinin parçası olarak, çoksektörlü bir yaklaşım ve eylemler arasında bağlantıların kurulması için sistemli bir araştırma;
- Bu eylem planlarının Avrupa komisyonu, üye devletler ve/veya bölgeler tarafından, belirli sayıdaki sektörel bütçe hatları biçiminde değil, küresel bir mali dağıtım biçimi içinde ortak finansmanı;
- Söz konusu kırsal alanlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımını kolaylaştıracak ağ çalışmaları yapılmasıdır (Örnek 2007).

5.5.2 2007–2013 dönemi mali yardımlar

AB'nin mali yardım mekanizması, 2007-2013 yıllarını kapsayan yedi yıllık bir dönem için yeniden tanımlanmıştır. 17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü ile hukuki çerçevesi ortaya konan IPA (Katılım Öncesi Yardım Aracı); bir önceki mali dönemde uygulanan PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS ve Türkiye için söz konusu olan katılım öncesi programların yerine, bunları tek bir çatı altında toplayan yeni bir program öngörmektedir. Amaç, katılım öncesi yardımları modernleştirmek ve bunları tek bir çerçeve ile tek bir tüzükte düzenlemektir (Ulucan 2007).

Şekil 5.2 IPA

5.5.3 IPA – Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı

IPA, AB mali yardımlarının programlama ve dağıtım sürecinin etkinliğini artırmak amacıyla tasarlanmıştır. IPA, daha önce uygulanan mali yardım programlarında olduğu gibi, üyelik perspektifi çerçevesinde, aday ve potansiyel aday ülkelerin AB standartlarına, politikalarına ve müktesebatına uyum çabalarına destek olacaktır (Gösterici ve Ormanoğlu 2007).

IPA uygulaması; 17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü Md.2’de belirtildiği üzere, aday ve potansiyel aday ülkelere; toplamda 11,468 milyar Euro’luk bir bütçe ile; demokratik kuruluşları güçlendirme ve hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanması, insan hakları ile temel hak ve hürriyetlerin korunması, ilerletilmesi ve azınlık haklarına saygı, kamu yönetimi reformu, ekonomik reformların yürütülmesi, sosyal içerme, cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve ayrımcılığın önlenmesi, sivil toplumun desteklenmesi, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, barış ve yeniden yapılanmanın ilerletilmesi, kurumsal yapılanma, sürdürülebilir kalkınmayı sağlama, yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunma alanlarındaki çabalarına destek vermeyi amaçlar.

Ayrıca, aday ülkelerin AB müktesebatına tam uyumunun sağlanması ve özellikle Birliğin ortak tarım ve uyum politikası uygulamalarına ve yönetimine hazır hale getirilmesi, IPA'nın aday ülkelere özgü amaçlarındandır.

Söz konusu Tüzükte, mali yardımlardan yararlanabilecek ülkeler iki gruba ayrılmıştır:

- 1) Avrupa Birliği'ne aday ülkeler.
- 2) Avrupa Birliği'ne potansiyel aday ülkeler

Aday ülkeler, IPA Tüzüğü'nün (1) sayılı ekinde belirtilmiştir. Hırvatistan, Türkiye ve Makedonya bu grupta yer almaktadır. Potansiyel aday ülkeler ise, IPA Tüzüğü'nün (2) sayılı ekinde yer almaktadır. Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan ile Kosova potansiyel aday ülkeler grubunda yer almaktadır.

5.5.4 IPA'nın Bileşenleri

IPA kapsamında yapılacak mali yardımlar beş ana başlık altında toplanmıştır. IPA bileşenleri olarak adlandırılan bu başlıklar şunlardır:

1. Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma
2. Sınır Ötesi İşbirliği
3. Bölgesel Kalkınma
4. İnsan Kaynaklarının Gelişimi
5. Kırsal Kalkınma

Yukarıda sayılan beş bileşenden ilk ikisi olan Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma ile Sınır Ötesi İşbirliği bileşenleri tüm aday ve potansiyel aday ülkeler için söz konusu olmakla birlikte, Bölgesel Kalkınma, İnsan Kaynaklarının Gelişimi ve Kırsal Kalkınma bileşenleri sadece aday ülkeler tarafından kullanılabilir.

17 Temmuz 2006 tarih ve 1085/2006 sayılı Konsey Tüzüğü hükümleri uyarınca bahse konu bileşenler aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Geçiş yardımı ve kurumsal yapılanma

Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma bileşeni, IPA uygulamasının en önemli bileşenidir. Bu bileşenin faydalanıcıları hem aday hem de potansiyel aday ülkelerdir. Müktesebat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve içişleri reformu, sivil toplumun gelişimi ve temel haklar, çevre politikası, eğitim ve sağlık sistemi reformu ve mali kontrol gibi konular bu bileşen kapsamında ele alınmaktadır.

Sınır ötesi işbirliği

Sınır Ötesi İşbirliği bileşeni, aday ve potansiyel aday ülkelerin birlikte yararlanabileceği bir bileşendir. Bu bileşen, aday ve potansiyel aday ülkelerin birbirleri arasında veya ikili işbirliği ekinde ya da bu ülkelerin AB üyesi ülkelerle bölgesel veya uluslararası sınır ötesi işbirliğini desteklemektedir. Bu şekildeki işbirliği, ilgili tüm ülkelerin karşılıklı çıkarları çerçevesinde iyi komşuluk ilişkilerini ilerletmek, istikrar, güvenlik ve refahı büyütmek ve bu ülkelerin uyumlu, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmalarını sağlamak amacını gütmektedir. Bu bileşen altında; sınır bölgelerinde sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmayı geliştirmek; çevre, halk sağlığı, organize suçlara karşı mücadele konularında ortak mücadele yürütmek; etkin sınır güvenliğini sağlamak; yasal ve idari işbirliğini geliştirmek, yerel düzeyde insan insana tipi faaliyetleri geliştirmek gibi faaliyetler desteklenmektedir.

Bölgesel kalkınma

Bölgesel Kalkınma Bileşeninden yalnızca aday ülkeler yararlanabilir. Söz konusu bileşen, aday ülkelerin Topluluk uyum politikalarının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklarına, özellikle de Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Uyum Fonu hazırlıklarına yönelik olarak, bu ülkelerin politika geliştirmelerine destek sağlamaktadır. Bu bileşen altında; ulaştırma, eğitim, sağlık, çevre (özellikle su, atık su ve hava kalitesi

konuları) ve enerji altyapısı (yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği konuları) gibi alanlardaki faaliyetler desteklenmektedir.

İnsan kaynaklarının gelişimi

İnsan Kaynaklarının Gelişimi bileşeni ile aday ülkeler, politika geliştirme ve Topluluk uyum politikalarının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklar, özellikle de Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde Avrupa Sosyal Fonu'na uyum hazırlıkları konusunda desteklenir. Bu bileşen altında; istihdamın artırılması, sosyal içermeye-diğer bir deyişle- sosyal dışlanmayla mücadele, eğitim ve mesleki eğitim yoluyla istihdam kalitesinin artırılması ve kapasite artırımı gibi alanlardaki faaliyetler desteklenmektedir.

Kırsal kalkınma

Kırsal Kalkınma bileşeni ile aday ülkeler, politika geliştirme ve Topluluğun ortak tarım politikasının uygulanması ve idaresine yönelik hazırlıklar konusunda desteklenmektedir. Ayrıca bu bileşenin amacı; kırsal alanların ve tarım sektörünün sürdürülebilir kalkınmasına ve aday ülkelerin Ortak Tarım Politikası ve ilgili diğer müktesebatın uyumuna yönelik hazırlıklarına katkıda bulunmaktır. Bu bileşen altında; tarımsal işletmelere destek, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve üretici birliklerine teknik destek gibi faaliyetler değerlendirilmektedir (1085/2006 EC Regulation, Ulucan 2007)

5.5.5 IPA uygulama süreci

IPA kapsamında, aday ve potansiyel aday ülkelere, bileşen bazında sağlanacak mali yardımların kullanımı belli süreçlerin tamamlanmasına bağlıdır. Söz konusu süreçleri dört aşamada değerlendirmek mümkündür.

Çok Yıllık Gösterge Finansman Çerçevesi (Multi-Annual Indicative Financial Framework /MIFF)

AB Komisyonu her yıl, IPA çerçevesinde izleyen üç yıl için verilecek mali yardımların dağılımını gösteren ve uygulama planı niteliğindeki bir Çok Yıllık Gösterge Finansman Çerçevesi hazırlayarak AB Parlamentosuna ve AB Konseyine sunar. Finansman Çerçevesi, mali yardımların IPA bileşenleri ve ülkeler bazında dağılımı konusunda AB Komisyonunun görüşünü yansıtır. Bu belge, IPA'dan faydalanan ülkeleri ve her bileşen altında yapılacak yardım miktarını indikatif olarak gösterir.

Çok Yıllık Gösterge Planlama Belgesi (Multi- Annual Indicative Planning Document / MIPD)

IPA sürecinin ikinci aşamasında, ilgili ülke ve AB Komisyonunun yakın işbirliğiyle, Çok Yıllık Gösterge Planlama Belgesi hazırlanır. Çok Yıllık Planlama Belgesi, Finansman Çerçevesi ile bir ülkeye ayrılan yardım fonunun, IPA bileşenleri altında gerçekleştirilecek faaliyetler ve temel önceliklere göre dağılımını gösterir.

Bu dokümanlar izleyen üç yılın perspektifini yansıtacak şekilde hazırlanır ve yıllık gözden geçirmelere tabi tutulur.

Operasyonel Programlar (OP)

IPA sürecinin üçüncü aşamasında, ilgili aday ülke tarafından her bir IPA bileşeni için Operasyonel Program hazırlanır ve AB Komisyonuna sunulur. Operasyonel Programlar, Çok Yıllı Planlama Belgesindeki amaç ve önceliklere ulaşmak için yapılacak faaliyetleri ve uygun önlemleri tanımlar ve gösterir. Operasyonel Programlar, hedeflenen her bir alan için amaçları, beklenen sonuçları ve ölçülebilir başarı göstergelerini de içerecek

şekilde hazırlanır. IPA kapsamında fon kullanacak aday ülkenin, gerekli kurumsal yapıyı oluşturması ve programlama dokümanlarını hazırlaması şarttır.

Finansman Anlaşmaları

Son olarak, her bir aday veya potansiyel aday ülke tarafından hazırlanarak Komisyon'a sunulan ve IPA bileşenlerinin her biri altında yapılacak faaliyetleri proje bazında gösteren programlar doğrultusunda, ayrı bir finansman anlaşması yapılır (Gösterici ve Ormanoğulları 2007).

6 TÜRKİYE’NİN KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

6.1 Tarihçe

Cumhuriyet’in kuruluşundan beri kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde önemli çalışmalar vardır. Bu çalışmalar, ülkemizin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı Dönem Öncesi çalışmalar ile Sonrası çalışmalarıdır.

Planlı dönem öncesi

Türkiye dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha 1930’lu yıllarda uygulamaya koyan çok az ülkeden biridir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme, çağdaşlaşma özlemi ve buna paralel olarak çalışmaların, tüm zorluk ve engellere karşın zamanın olanakları içinde başarı ile yürütüldüğü söylenebilir. Çünkü Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşma girişimleri ve ekonominin her sektöründe belli dengeleri kurma çabaları elverişsiz ve talihsiz koşullarla karşı karşıya bulunuyordu. Gerçekten de genç Türkiye Cumhuriyeti 1929 yılına değin dış ticaretine, gümrüklerine ve ödemelerine Lozan Antlaşması koşulları nedeniyle pek egemen olamamıştır. Hele 1929 ve 1930 yıllarında dünya ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş, sadece tarım ürünlerine dayalı olan Türk ihracat olanaklarını felç etmiş ve ekonominin çok şiddetli sarsıntı geçirmesine neden olmuştur. Bu gerçekler karşısında Türkiye'nin tek yapabileceği ise, tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak, kaynak yaratılmasıdır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bundan hareketle, dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924'deki 442 sayılı Köy Kanunu'nu çıkartmışlardır (TKB Tarım Şurası).

Köy kanunu

Kırsal kesimin çağdaşlaşmasını sağlamaya yönelik Köy Kanunu iki açıdan önemlidir. Birincisi, bu yasa ile kalkınmanın köyden başlama gereği vurgulanıyor, ikincisi de köylere hukuki bir kişilik tanınıyor ve ilk defa köy kanunu ile köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturuluyordu. Köye tanınan özerklikle birlikte, seçilen yönetsel organlara ve köy halkına köy yaşamı için gerekli alt yapı ve benzeri hizmetleri yapma ve daha iyi yaşam koşulları yaratma yükümlülüğü getirilmiştir.

Birinci İktisat Kongresi

1930'lu yıllarda kalkınma arayışlarını sürdüren Türkiye'de, işe nereden başlanacağı belirlenmesi amacıyla, İzmir'de "1inci İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede ülkenin kalkınma sorunları ele alınmış ve kırsal kesimin sorunlarına ilişkin olarak; büyük toprak sahipleri Aşar Vergisinin kaldırılmasını, köyde dirliğin gerçekleştirilmesini, tarımın makineleştirilmesini önermiş ve tarımda kapitalistleşme sürecinin hızlandırılmasını savunmuşlardır. Kongrede ayrıca, tarımsal kredi sorununun çözümlenmesi, kırsal kalkınmanın en etkin aracı olarak kabul edilen tarımsal eğitimin bu amaca göre yönlendirilmesi ve tarımsal eğitimin uygulamalı olması, yeniliklerin çiftçiye bizzat uygulatılarak benimsetilmesi, köy kökenli ve kentli aydın ve önder kişilerin köylerde yerleşmeleri ve kırsal kalkınma girişimlerinde bir misyoner gibi çalışmaları önerilmiştir.

Birinci Köy Kongresi

Köyle ilgili çalışmaların kazandığı önem karşısında, Tarım Bakanlığı tarafından 1938'de düzenlenen "Birinci Köy ve Ziraat Kongresi", tarımla ilgili teknik konular yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunlarını da kapsamıştır. Köy kalkınması ve tarımsal gelişme için girişilecek "ulusal seferberlik"te, mali plan için sağlanacak kaynaklar konusunda da bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca, köyün toplumsal yapısı, yaşantısı ve ekonomik gereksinimleri dikkate alınarak "köy kalkınması hakkında rapor" hazırlanmıştır.

Toprak ve tapulamaya ilişkin girişimler

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusa göre elde yeterinden çok tarıma elverişli toprak vardı. 1934'de çıkarılan "İskan Kanunu", az topraklı ya da topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngörüyordu. Bu yasayla, ikiden çok nüfuslu ailelere 6-15 hektar arasında toprak ile çift hayvanı, araç-gereç, tohumluk, ahır, samanlık gibi yerlerin de verilmesi öngörülüyordu. Aynı yıl çıkarılan bir başka yasa (Tapu Kanunu) ile de sahipsiz toprakları imar edenlere tapusunun parasız verilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan, devlet mülkiyetinde olup da kamuya ayrılmamış olan yerleri bağ-bahçe yapan kişilere de vergi değerinin belli bir oranı alınarak dağıtım yapılıyordu. Fakat bu yasalar daha çok büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır. Bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"dır. Bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi artıracak biçimde yeniden düzenlemek ve aynı zamanda çeşitli nedenlerle kullanılmayan toprakların ekip biçilerek değerlendirilmesi amacıyla güden bu yasa, Meclis'te birçok tartışmaya yol açmıştır. 5000 dekardan geniş işletmelerin kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılmasını öngören bu yasa büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmak için kullanılamamıştır. Yasa ile daha çok kamuya ait toprakların dağıtımına ilişkin kararlar uygulanmıştır.

Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketiyle olmuştur. Köy Enstitüleri, özellikle kır kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki bilgilerle donatılıp yeniden köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlamaktaydı. Dünyada örnek bir eğitim denemesi olarak Köy Enstitüleri girişimi ile özellikle eğitimde fırsat eşitliği, uygulamalı eğitim, yerel önderlik konularında önemli sonuçlar elde edilmiştir (TKB, Türkiye'de Tarım 2005).

Yukarıda detaylı olarak anlatıldığı gibi, köy ve köylü sorunlarına ilişkin çalışmalar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Fakat bunlar birbirinden kopuk, dağınık çalışmalar olarak sürdürülmüştür. Yapılmak istenilen çalışmalar bazen

toplumsal engellemelerle karşılaşmış, yaşanan şiddetli ekonomik krizler ve yetersizlikler ise kırsal kalkınma ile ilgili sorunların çözümlenmesini güçleştirmiştir.

Planlı dönem sonrası politikalar

Türkiye 1963 yılından itibaren kamunun gerçekleştireceği ekonomik ve sosyal faaliyetlerin daha verimli ve rasyonel yapılabilmesi için “planlı kalkınma” dönemini başlatmıştır. Hükümetlerin gerçekleştireceği faaliyetlerin, programların Beş Yıllık Kalkınma Planlarına (BYKP) bağlı olarak yürütülmesi süreci bu dönemde başlamıştır (TKB, Türkiye’de Tarım 2005).

1963–1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, Türkiye’de planlı dönem başlamış, sosyo-ekonomik kalkınmanın etkin ve rasyonel bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla planlı kalkınma ilkesi benimsenmiştir. Planlı dönemle birlikte, gerek kırsal alana altyapı ve kamu hizmetlerinin sunumu, gerek kırsal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla çeşitli stratejiler geliştirilerek uygulamaya konmuştur.

Bu dönemde, kırsal kesimdeki yaşam kalitesinin kentsel kesime yaklaştırılması, kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması ve daha geniş topluluklara ulaşarak hizmet etkinliğinin ve kalitesinin artırılması gibi amaçlarla farklı hükümet dönemlerinde aşağıdaki yaklaşım ve modeller geliştirilmiştir:

- Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları dönemlerinde kırsal nüfusun gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması ve kamu kesimi ile gerekli işbirliğini kurması, hizmet maliyetlerine katılması ve sahiplenmesi ilkelerini temel alan toplum kalkınması yöntemi benimsenmiş ancak Türkiye geneline yaygınlaştırılamamıştır (Ekim ve Recep 2006).

- 1963–1965 yılları arasında pilot olarak “örnek köy” uygulamaları hayata geçirilmiştir. Bu uygulamalarda amaç, köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm ve aktörler arasında işbirliğini sağlamak ve hizmetlerden çevre köyleri de faydalandırmaktır.
- 1965–1970 yılları arasında köyün kendine yeterli bir yerleşim birimi durumuna gelmesi ve köy-kent ayrımının azaltılması amaçlarıyla, altı ilde Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması uygulamaya konulmuştur.
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1973–1977) ise köy kümelerinde merkezi bir yerleşim birimini hizmet istasyonu olarak geliştirerek kırsal toplumu geliştirmeyi amaçlayan Merkez Köy yaklaşımı benimsenmiştir (Örnek 2007).
- 1977 yılı hükümet programında benimsenen “köy-kent” modeli merkez köy çalışmalarının yerini almıştır. Uygulama için iki pilot yöre seçilmekle birlikte, köy-kent uygulaması 1979 yılında sona ermiştir. 1980’li yıllarda merkez köy niteliğindeki yerleşmeler belirlenerek kırsal alana yönelik hizmetlerin bu merkezler aracılığıyla çevre yerleşmelere ulaştırılması hedeflenmiştir. 1983–1990 yılları arasında, merkez köylerde özellikle eğitim, sağlık, sosyal tesisler, ulaşım, elektrik, içme suyu gibi altyapı hizmetlerinde, örgütlenme, yem ve süt fabrikası gibi kırsal sanayi tesislerinin yaygınlaşmasında bazı anlamlı gelişmeler görülmüştür (Akın 2008).

6.2 Kırsal Kalkınma Projeleri

Türkiye'nin farklı yörelerinde hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için hükümetler tarafından çeşitli yörelerde "kırsal kalkınma projeleri (kkp)" uygulanmaktadır. Bu projeler kırsal alanda altyapıyı iyileştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi ve kırsal nüfusu harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, kalkınma planlarında “kalkınmada öncelikli yöreler” için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih

ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. *Türkiye'de il veya iller düzeyinde hükümetler tarafından uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir.* Bunlar; Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonudur (IFAD). 1970'li yıllarda Dünya Bankasının kkp.lerine ilgisinin de etkisiyle, Türkiye'nin ilk kkp.si olan "Çorum-Çankırı kkp" hazırlıkları 1972 yılında FAO/Dünya Bankası programlarının yardımlarıyla başlamıştır.

Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum - Çankırı kkp. si Türkiye'de uygulanan ilk entegre kkp.si olup başlangıçta yalnızca tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet planlaması değil, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, elektrik, içme suyu vb. gibi yatırımları da hedefleyen bir proje olarak planlanmıştır. Projenin hedef kitlesi her iki ilde yaşayan yaklaşık 80.000 çiftçi ailesidir. Projenin başlıca amaçları, bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek, aktif işgücünün kente göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak, yeni üretim alanları açmak, sosyal ve ekonomik yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen altyapı hizmetlerinin (yol yapımı, onarımı, içme ve sulama suyu tesisleri, elektrifikasyon, sosyal tesisler gibi) gerçekleştirilmesi biçiminde özetlenebilir (TKB Türkiye'de Tarım 2005, TKB Tarım Şurası).

Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ikinci kkp. olan "Erzurum kkp" Türk Hükümeti ile Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti 137 milyon ABD Doları olup, bunun 40 milyon ABD Doları Dünya Bankası, 20 milyon ABD Doları ise IFAD tarafından sağlanmıştır. Projenin başlıca amaçları; bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin arttırılması, kırsal altyapının geliştirilmesi, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, istihdam alanlarının genişletilmesi ve bunların sonucunda ilin 1046 köyünde

yaşayan yaklaşık 76 bin çiftçi ailesinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması olarak özetlenebilir.

Bingöl-Muş Kırsal Kalkınması Projesi

52.5 milyon ABD Dolarlık bir maliyete sahip projenin 20,5 milyon ABD Doları dış kaynaklı olup (IFAD), 1990–1999 yıllarında Muş ve Bingöl illerinde, 52,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile yürütülmüştür. Proje yörede yaşayan yaklaşık 35.000 kırsal ailenin gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, köy yolları, köy içme suyu tesisleri, el sanatları ve kredi gibi hizmetlerin sağlanarak fakirliğin azaltılması, kırsal istihdam olanaklarının oluşturulması ve özellikle kadınların yaşam koşullarının düzeltilmesini hedef edinmiştir.

Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Yozgat ilinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunda bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür. Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki verimliliğin ve üretimin artırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır.

Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi

Sivas ve Erzincan illerinin az gelişmiş alanlarında, tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi suretiyle kırsal göçün önlenmesini hedefleyen projenin 2004-2010 yılları arasında toplam 30,040 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile uygulanması hedeflenmektedir. Sivas ve Erzincan illerinde uygulama aşamasında belirli kriterlere göre seçilecek olan en fakir 200 köyde uygulanacak ve yaklaşık 2 bin kişi proje sürecinde yer almaktadır. Projeye ait

anlaşmalar Bakanlar Kurulu onayından geçerek, proje faaliyetlerinin ilk aşaması olan köy seçimine 2004 yılının ikinci yarısında başlanılmıştır. Projenin temel bileşenleri; topluluk kalkınması ve kooperatif kurulması amacıyla üreticilere eğitim ve teknik destek sağlanması, topluluk tarafından önerilebilecek ve teknik/sosyal yönlerden yaşanabilirliği olan her tipte girişimin desteklenmesi, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi ve tarımsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerdir.

Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Diğer kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun Kırsal kalkınma Projesi çalışmalarında hedefler ve ihtiyaçların tespiti, köy seviyesinde başlamıştır. İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde Köy Kalkınma Planları hazırlanmakta ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmektedir. Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 köy olmak üzere toplam 280 köy proje kapsamına alınmıştır. Proje katılımcı kırsal planlama yaklaşımını hedeflemiştir. Köy Kalkınma Planlarına uygun olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde çiftçinin gönüllülüğü ve maliyete katkısı esastır. Tarımsal faaliyetlerde işçilik hariç toplam maliyetin %20–40 oranında çiftçi katılımı sağlanmaktadır.

6.3 Bölgesel kalkınma projeleri

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Türkiye'nin en önemli ve dünyanın da önde gelen projelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye yüzölçümünün ve nüfusunun yaklaşık %10'una tekabül eden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmakta olup; toprak ve su kaynaklarını geliştirerek, genel bir sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik entegre ve sürdürülebilir insani gelişme ilkesine dayalı bir girişimdir. 1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak GAP uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi

benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP bunlardan hareketle, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

Proje kapsamında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından kırsal alanda yaşayan yöre insanına yönelik bir dizi mikro ölçekli çalışma ve pilot proje yürütülmektedir. Bu çalışma ve projeler, kırsal alanda yaşayanların eğitim, örgütlenme, yaşam ve gelir düzeylerinin artırılmasını amaçlamaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonu ve katkılarıyla bölgedeki valilikler, belediyeler, kamu kuruluşlarının merkez ve taşra teşkilatları ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra Dünya Bankası, UNDP, FAO, WHO, ILO gibi uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği fonları ile bölgede çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği fonları ile uygulanmakta olan AB-GAP Bölgesel Kalkınma Programı, 7 Aralık 2001 tarihinde, Hazine Müsteşarlığı, GAP-BKİ ve Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan finansman anlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Program, 2002 yılından itibaren 5 yıllık bir uygulama dönemini kapsamaktadır. Toplam finansman tutarı ise 47 Milyon Euro'dur ve tamamı hibe olarak sağlanmaktadır.

Doğu Anadolu Projesi (DAP)

DAP, Doğu Anadolu bölgesinde bulunan 16 ili kapsamaktadır. Bu iller: Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van olup sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış illerimizin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Proje bölgesi, ülke yüzölçümünün % 20,4'üne, nüfusun ise % 4'üne tekabül etmektedir. 1997 yılı cari fiyatlarla bölgenin GSYİH içindeki payı %4 olup, 1987–1997 döneminde 1987 yılı fiyatlarıyla ülke %4.1'lik bir büyüme gösterirken, bölgenin yıllık büyüme hızı ancak %1.9 olabilmıştır. Bölgede kişi başına düşen milli gelir, Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısıdır (1997 yılı itibariyle %44,7).

Bölge, hayvancılık ve çayır-mera açısından ülke içinde önemli bir paya sahipken 1980li yıllardan bu yana bölgede yaşanan olumsuz gelişmeler, hayvancılığı büyük ölçüde karlı olmaktan çıkarmış ve bölgenin gelişmesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Proje, tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan bölgede öncelikle ekonomik yapının değiştirilmesini ve tarımda verimliliğin artırılmasını ve bölgenin reel ekonomik hacminin ve kişi başına düşen gelirin yükseltilmesini hedeflemektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Proje, Doğu Karadeniz bölgemizde bulunan, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Proje ile, söz konusu problemlerin giderilmesi için gerekli önlemler belirlenmiş olup, halen ilgili kuruluşlar yetki ve sorumlulukları altında bulunan konularda, yatırımları, yıllık yatırım programlarına almak suretiyle projede belirlenen faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 3294 sayılı Yasa kapsamında bulunan ve sosyal güvence kapsamında bulunmayan vatandaşlar için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) aracılığı ile sosyal amaçlı yardımlar sağlamaktadır. SYDV kendi hizmet alanlarında bir model olarak kabul edilebilecek bir çalışma sistemine sahiptir. Fon kaynaklarından yararlanabilecek fayda sahipleri ve gerçekleştirilecek yardımlar ülke genelinde yayılmış bulunan 931 Vakıf aracılığı ile belirlenmektedir. Vakıflar çalışmalarını bünyesinde bulunan Vakıf Mütevelli Heyetleri ile gerçekleştirmektedir.

Sosyal Riski Azaltma Projesi

Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) yoksulları hedef alan bir sosyal yardım sistemin kurulmasını amaçlamaktadır. SRAP hızlı yardım ve yatırım olmak üzere 2 temel bölümden oluşmaktadır. Hızlı Yardım bölümü tamamlanmış olup, bu kapsamda “okula devam paketleri, gıda yardımları” gerçekleştirilmiştir. Yatırım bölümü kurumsal gelişim, şartlı nakit transferi ve yerel girişimler alt bileşenlerinde oluşmaktadır. Kırsal

kalkınma doğrudan ilgili bulunan yerel girişimler alt bileşeni kapsamında gelir getirici projeler, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitimleri, sosyal hizmet amaçlı projeler, toplum yararına geçici çalışma programları ve toplum kalkınması projeleri desteklenmektedir.

6.4 Türkiye'nin AB'ye Uyum Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları

AB, Türkiye'den AB'nin tarım politikalarını benimsemesini talep etmektedir. Bu politikalarda temel olan kırsal alanların ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan ve sürdürülebilir kalkınma açısından dengeli gelişmesi ve bu gelişmeye yerel nüfusun aktif katılımıdır. Her şeyden önce Türkiye'nin önündeki ekonomik, sosyal ve çevresel zorluklarla baş etmesi gerekmektedir. Bu zorluklar aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Ekonomik Zorluklar

- Türkiye kırsal alanına, özellikle daha az gelişmiş bölgelere gelir ve istihdam açısından yeni kaynaklar bulmak zorundadır.
- Kırsal alanın büyük çoğunluğunda yüksek işsizlik veya kısmi işsizlik sorunu ve kırsal yoksulluk problemi vardır. Bununla birlikte, kırsal alandan kentlere akan nüfus, kentsel alanlardaki birçok sosyoekonomik problemin kaynağıdır.
- Türkiye'de kırsal alan birinci dereceden tarıma bağlıdır; fakat parçalanmış ve küçük ölçekli toprak yapısı ve yüksek üretim giderleriyle tarım sektörü rekabet edebilirlikten uzaktır.
- Geçimlik ve yarı geçimlik üretim yaygındır ve verim düşüktür.
- Tarımsal ürünler kalite ve standartlar yönünden yeterli değildir.
- Tarım-sanayi entegrasyonu zayıftır.
- Sermaye ve mali kaynak yetersizliği söz konusudur.

Sosyal Zorluklar

- Kırsal alanlarda eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Bununla birlikte mesleki eğitim, örgütlenme ve işbirliği yeterince gelişmiş değildir.
- Kırsal alanda nüfus azalması, beraberinde bu alanlarda yaşlı nüfusun yoğunlaşmasını getirmektedir.
- Kamu hizmetlerinden, sağlık hizmetlerinden ve eğitimden yararlanmaya yönelik mekanizmalar yeterince gelişmiş değildir.

Çevresel Zorluklar

- Sürdürülebilir tarım faaliyetleri yeterli değildir.
- Kirlenme ve erozyon ciddi bir sorundur.
- Sürdürülebilir kalkınma politikalarına yönelik finansal destek yeterli değildir.
- Çevrenin korunmasına yönelik uygulamalar kısıtlıdır.

Bunların dışında kamu örgütlenme yapısındaki dağınıklık yetki karmaşasına ve koordinasyonsuzluğa neden olmaktadır (Örnek 2007).

Bu kapsamda, AB'ye uyum sürecinde yapılacak çalışmalara temel teşkil etmek ya da mevcut durumun bir fotoğrafını çekmek, konuyla ilgili paydaşların görev ve sorumluluklarını ortaya koymak ve birbirleri arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanmış olan kırsal kalkınma politika belgeleri aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

6.5 Kırsal Kalkınma Politika Belgeleri

6.5.1 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Kalkınma Planları, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1963 yılından itibaren hazırlanmakta olup, uzun vadede ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına yönelik ulusal politika çerçevesini belirlemekte ve her sektör için hedefler ve öncelikleri içermektedir. Bu çerçevede, söz konusu planlar kırsal kalkınma için de kalkınma faaliyetlerini içeren temel politika belgeleridir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007-2013 yıllarını içermekte olup, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika dokümanıdır. Bu bağlamda, Planın vizyonu "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" olarak belirlenmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve plan vizyonunun gerçekleşmesi yolunda beş stratejik amaç eksenini tanımlanmıştır (DPT 2008). Bu eksenler:

- (1) Rekabet gücünün artırılması
- (2) İstihdamın artırılması
- (3) Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi
- (4) Bölgesel gelişmenin sağlanması
- (5) Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması

Plan içeriğinde rekabet gücünün artırılması eksenini altında doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının gözetilmesi; ayrıca, bölgesel gelişmenin sağlanması eksenini

altında kırsal kesimlerde gelişmenin sağlanması önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Planda, AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için gerekli kurumsal çerçevenin oluşturularak, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari kapasitenin geliştirilmesi vurgulanmaktadır.

6.5.2 Tarım Stratejisi (2006-2010)

Sektördeki gelişmeler ve reform girişimlerinin hızlandırılması ihtiyacı ile 2006-2010 yıllarına yönelik tarım stratejisinin kabul edilmesi gündeme gelmiştir. Strateji, Yüksek Planlama Kurulu tarafından 30 Kasım 2004⁸ tarihinde kabul edilmiştir. Stratejide, tarım sektörünün gelişmesi için ulusal stratejiler ve hedefler doğrultusunda, AB entegrasyonu sürecini de tam anlamıyla gözeterek temel çerçeve belirlenmiştir.

Tarım stratejisinde, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır. Tarım Stratejisi ile Türkiye’de ilk kez, tarım sektörünün gelişmesinde çevre boyutunun dikkate alınmış olması ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşmasını hedefleyen bir tarımsal programın oluşturulmuş olması dikkati çekmektedir. Hukuki bağlayıcılığı olan bir belge olmamakla birlikte, somut uygulama hedefleri ortaya koyduğu için önemli bir belge niteliğindedir.

6.5.3 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi- UKKS

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Türkiye’de kırsal kalkınma faaliyetlerine bütüncül bir politika çerçevesi oluşturmaktadır. UKKS ile kırsal kalkınma için temel amaç olarak “*Temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel*

⁸ Tarım Stratejisi 30.11.2004 tarihli ve 2004/92 sayılı YPK kararı ile kabul edilmiştir.

alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması” tanımlanmıştır. Bu bağlamda dört stratejik amaç ve bu stratejik amaçların altında da öncelikler belirlenmiştir (Çizelge 6.1).

Çizelge 6.1 UKKS’nin stratejik amaç ve öncelikleri (Dıraor 2008)

1. Ekonominin Geliştirilmesi ve İş İmkanlarının Artırılması	2. İnsan Kaynaklarının, Örgütlenme Düzeyinin ve Yerel Kalkınma Kapasitesinin Geliştirilmesi
<p>1.1. Tarım ve gıda sektörlerinin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması,</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Üreticilerin örgütlenme ve bilgi düzeyinin yükseltilmesi, ▪ Su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı, ▪ Tarım ve gıda sanayi işletmelerinin rekabet gücünün artırılması, ▪ Gıda kalitesi, tüketicinin korunması ve gıda sağlığına yönelik kontrol yapılarının güçlendirilmesi, <p>1.2. Kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi</p>	<p>2.1. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi</p> <p>2.2. Yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların istihdam edilebilirliğinin artırılması</p> <p>2.3. Yerel kalkınma kapasitesinin güçlendirilmesi</p>
3. Kırsal Alan Fiziki Altyapı Hizmetlerinin Geliştirilmesi ve Yaşam Kalitesinin Artırılması	4. Kırsal Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi
<p>3.1. Kırsal altyapının geliştirilmesi</p> <p>3.2. Kırsal yerleşimlerin geliştirilmesi ve korunması</p>	<p>4.1. Çevreci tarım uygulamalarının geliştirilmesi</p> <p>4.2. Orman ekosistemlerinin korunması ve orman kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanması</p> <p>4.3. Korunan alanların yönetimi ve geliştirilmesi</p>

Tarım Stratejisi, sektörel bir hedef olarak tarım sektörünün, “yapısal dönüşüm sürecinde rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını” amaçlarken; Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, tarım stratejisinin sektörel hedeflerini de kapsayarak “kırsal toplumun refahının artırılması için kırsal kalkınmanın hızlandırılmasını” hedeflemekte ve daha geniş sosyal hedefler içermektedir.

Bu kapsamda, özellikle tarım sektörünün geliştirilmesi ve sürdürülebilir tarım-çevre ilişkileri çerçevesinde doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi arasındaki görevdeşliğin geliştirilmesi açısından bu iki strateji belgesinin amaçlarının uyumu ve bütünlüğü önem taşımaktadır. UKKS, tarım sektörünün ihtiyaçları ile kırsal kesimin daha geniş çaptaki ihtiyaçlarını sürdürülebilir bir biçimde ele alırken, kırsal alanlara yönelik, kırsal kalkınmanın sektörel ve mekansal açılardan tüm boyutlarını göz önüne alan bütüncül ve tutarlı bir yaklaşım oluşturmaktadır.

Stratejinin yaklaşımı, 1698/2005 sayılı Konsey Tüzüğü ve 1974/2006 sayılı tüzükte öngörüldüğü üzere AB'nin kırsal alanlara ilişkin son yıllardaki stratejik yaklaşımı ile uyumlu olmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım ile kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması, çevre koşullarının iyileştirilmesi ve aynı zamanda kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi ve yerel kapasitenin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. AB ve Türkiye'nin stratejilerinde kırsal kalkınmaya yönelik ele aldıkları konular benzer şekilde olup kırsal alanlara ilişkin tüm boyutları bütüncül ve bütünlük bir yaklaşım içinde ele alınmaktadır (TKB 2008).

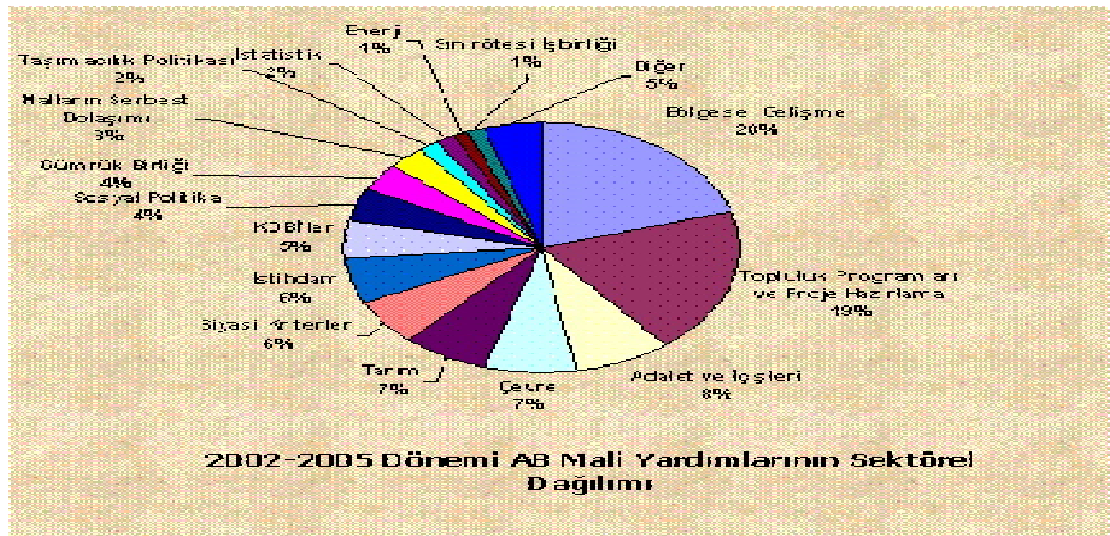
Yukarıda detaylı olarak anlatıldığı üzere AB'nin 2000-2006 dönemi için aday ülkelerin kullanımına sunduğu PHARE, ISPA ve SAPARD gibi programlar mevcuttur. Türkiye'nin 1999 yılında adaylığının açıklanmasının ertesinde, diğer aday ülkelerle birlikte, 2000-2006 dönemi için bahsi geçen programlardan yararlanması beklenmiştir. Ancak, AB söz konusu programların ilgili dönem için bütçelerinin kesinleştiğini ve değiştirilmesinin mümkün olmadığını gerekçe göstererek, Türkiye için MEDA programına ilaveten yeni kaynaklar⁹ oluşturulacağını belirtmiştir.

⁹ Türkiye'ye yönelik katılım stratejisi çerçevesinde yapılacak hibe nitelikli yardımların tek bir çerçeve altında toplanması amacıyla hazırlanan ve kısaca "Tek Çerçeve" (Single Framework) olarak bilinen Yönetmelik (Council Regulation concerning pre-accession financial assistance for Turkey), AB Balıkçılık Konseyinin 17 Aralık 2001 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (Ulucan 2007).

Çeşitli projeler ve programların finansmanında kullanılan AB mali yardımları, diğer aday ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'nin de AB'ye uyum çalışmalarını hızlandırmak için katalizör işlevi görmektedir. Bu genel amaçla tahsis edilen mali yardımların üçte ikisi mevzuat uyumu ve bunun için gerekli kurumsal yapılanmanın oluşturulmasına yönelik projelerde, üçte biri ise AB ile ekonomik ve sosyal uyumu destekleyici projeler için kullanılmaktadır (Şekil 6.1). Söz konusu projelerin uygulandıkları sektörlerle göre dağılımı ise Şekil 6.2'de verilmiştir.

Şekil 6.1 AB Mali Yardımlarının Kullanım Alanları (www.abgs.gov.tr)

Şekil 6.2: AB Mali Yardımlarının Sektörel Dağılımı

6.6 2007-2013 Döneminde Türkiye'nin IPA kapsamında AB'ye uyum çalışmaları

Türkiye IPA çerçevesinde tahsis edilen fonlardan yararlanabilmek için ilgili bileşen kapsamında seçilen öncelikli faaliyet alanlarını belirten OP'leri hazırlamak zorundadır. Bu bağlamda Çizelge 6.2'de MIFF'e göre IPA'nın her bir bileşeni için Türkiye'ye tahsis edilmiş miktarlar verilmiştir. Çizelge 6.3 ise hazırlanması zorunlu OP'lere ilişkin çalışmaların bileşenler çerçevesinde hangi kurumunun sorumluluğunda yürütüldüğünü göstermektedir.

Çizelge 6.2 IPA çerçevesinde 2007-2010 yıllarını kapsayan süreçte bileşen bazında Türkiye için öngörülen yardım miktarları (Milyon Euro)

Bileşen	2007	2008	2009	2010
Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma	252.2	250.2	233.2	211.3
Bölgesel ve Sınır Ötesi İşbirliği	6.6	8.8	9.4	9.6
Bölgesel Kalkınma	167.5	173.8	182.7	238.1
İnsan Kaynaklarının Gelişimi	50.2	52.9	55.6	63.4
Kırsal Kalkınma	20.7	53.0	85.5	131.3
Toplam	497.2	538.7	566.4	653.7

Çizelge 6.3 OP hazırlık çalışmalarından sorumlu kurumlar

IPA BİLEŞENİ	Öncelikler	Operasyonel Program hazırlığından sorumlu kurum
Kurumsal Kapasite Gelişimi	Mevzuat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve içişleri reformu, sivil toplumun geliştirilmesi, mali kontrol, çevre politikaları, eğitim reformu	ABGS Koordinatörlüğünde
Bölgesel ve Sınır ötesi İşbirliği	Sınır ötesi işbirliği, uluslararası ve bölgelerarası işbirliği	ABGS Koordinatörlüğünde
Bölgesel Kalkınma	Çevre, Ulaştırma, Bölgesel Rekabet Edebilirlik	Çevre Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı koordinatörlüğünde
İnsan Kaynakları	İstihdamın arttırılması, istihdam kalitesinin arttırılması, sosyal dışlanmayla mücadele, mesleki eğitim	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Koordinatörlüğünde
Kırsal		

Kalkınma	Tarımsal işletmelere destek, tarımsal mamullerin işlenmesi ve pazarlanması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve üretici birliklerine teknik destek	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koordinatörlüğünde
----------	--	---

6.6.1 IPA Bölgesel Kalkınma Bileşeni altında – Çevre Operasyonel Programı (2007-2009)

2007-2009 dönemini kapsayan Çevre Operasyonel Programı (ÇOP); Türkiye'nin çevre sektöründeki performansını, Avrupa Birliği'nin ilkeleri ve politikaları doğrultusunda geliştirmesine yardım edecek temel plan ve eylem belgelerinden biridir. Program; Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından, Avrupa Komisyonu ile istişare halinde bulunularak biçimlendirilmiş ve geliştirilmiş olup; Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Tüzüğü'nün 8 (1) maddesi uyarınca, Komisyon Kararı ile nihai olarak onaylanmıştır. Bu program aynı zamanda, Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan ve 2007-2009 dönemini kapsayan Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi (MIPD) ile uyumlu olarak, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından, 2007-2013 dönemi için Avrupa Birliği kaynaklarından yararlanmak üzere hazırlanan Ulusal Stratejik Çerçeve Belgesi'nde (SÇB) yer alan dört (4) Operasyonel Programdan biridir. Ayrıca, bu program; Avrupa Komisyonu tarafından onaylanacak ve ülke için çevre sektöründeki öncelikleri belirten ve orta vadeli önlemleri içeren bir belge olarak da tanımlanmaktadır.

Çevre Operasyonel Programı, ortaklık ilkesi ile uyumlu olarak, ilgili tüm idari ve sosyo-ekonomik paydaşların aktif katılımı ile hazırlanmıştır. Çevre Operasyonel Programı bağımsız bir belge olarak hazırlandığından dolayı, normalde bir Operasyonel Program'dan beklenenden daha fazla arka plan bilgisi ve istatistiksel veri içermektedir. Ancak bu belgenin, hem ulusal hem de bölgesel bağlamda acilen ele alınması gereken ve çevrenin korunmasına ilişkin karmaşık konuların daha iyi anlaşılmasına ve Avrupa Birliği Çevre Müktesebatı ile uyumlu ulusal çevre mevzuatının uygulanmasına katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

Çevre Operasyonel Programı'nın uygulanması aynı zamanda bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri canlandıracak ve geri dönüşüm, yenilikçi enerji üretimi, turizm ve eğlence gibi sektörlerde yeni iş fırsatları sunacaktır. Bu sayede; son derece önemli olan çevrenin korunması, daha sağlıklı ve daha güvenli bir geleceğin oluşturulmasının yanı sıra sürdürülebilir kalkınma ile de bir arada algılanabilecektir (www.ipa.gov.tr).

6.6.1.1 Çevre Operasyonel Programının Amacı

Çevre Operasyonel Programı'nın genel amaçları:

- (a) çevrenin korunmasını geliştirmek,
 - (b) çevreyi ve yaşam standartlarını iyileştirmek,
 - (c) içme suyuna, atık su arıtımına ve entegre katı atık hizmetlerine erişimi geliştirmek,
 - (d) kapasiteyi ve yönetişimi güçlendirmek
- olarak belirlenmiştir.

6.6.1.2 Çevre Operasyonel Programının Öncelikleri ve Önlemleri

Çevre Operasyonel Programı; temel çevresel altyapının, özellikle su ve atık su altyapısı ile katı atık yönetiminin iyileştirilmesine ve geliştirilmesine odaklanmaktadır. Çevre Operasyonel Programı Çizelge 6.4'de belirtilen öncelikler ve önlemler doğrultusunda yürütülecektir (www.ipa.gov.tr).

Çizelge 6.4 ÇOP kapsamında seçilen öncelikler ve önlemler

Öncelik I: İyileştirilmiş su temini, kanalizasyon ve atık su arıtımı hizmetleri.	
	Önlem I.1: İçme suyu teminindeki kalitenin iyileştirilmesi;
	Önlem I.2: Alıcı su ortamlarının kalitesinin iyileştirilmesi.
Öncelik II: İyileştirilmiş entegre katı atık yönetimi.	
	Önlem II.1: Geri dönüştürülen atıkların miktarının artırılması ve nihai bertarafın iyileştirilmesi.
Öncelik III: Teknik Yardım.	
	Önlem III.1: Çevre Operasyonel Programı yönetiminin geliştirilmesi;
	Önlem III.2: Faydalanıcı planlama kapasitesinin geliştirilmesi.

6.6.1.3 Çevre Operasyonel Programının Bütçesi

Çevre Operasyonel Programı'nın uygulanmasına ilişkin finansman ihtiyacının toplam 204.1 milyon Avro'luk bölümü IPA kaynağı tarafından, 68.033 Milyon Avro'luk bölümü ise ulusal kaynak tarafından karşılanacaktır.

Çevresel altyapı ve teknik yardım öncelik ekseninde faaliyetleri için IPA Programı'ndan gelecek katkı; toplam maliyetlerin, standart maksimum oranı olan %75'i temel alınarak hesaplanmıştır. Ulusal eş finansman; önlemler doğrultusunda gerçekleştirilecek yatırım faaliyetleri ve bu yatırım faaliyetlerine ilişkin teknik yardım ve teknik yardım önceliği

altında yer alan faaliyetler için uygulanacaktır. Ulusal eş finansmanın tamamı, IPA Programı Mali Sözleşmesi çerçevesinde sağlanacaktır (www.cevreorman.gov.tr).

6.6.2 IPA Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD)

IPA-Kırsal Kalkınma bileşeni (IPARD) daha önce aday ülkeler için oluşturulan Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı-SAPARD ile, ilkeler ve uygulama açısından büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu bileşenin temel amacı; Avrupa Birliği (AB) Ortak Tarım Politikası ile ilgili müktesebatın uygulanmasına ve aday ülkelerde tarım sektörü ve kırsal alanların sürdürülebilir biçimde adaptasyonu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır.

Bu bağlamda desteklenecek faaliyetlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ve kırsal alanlarda yeni istihdam yaratılması konularına verilmektedir. IPARD'ın diğer bir önemli özelliği, uygulamanın Komisyon tarafından değil tamamıyla Türkiye tarafından gerçekleştirilecek olmasıdır.

6.6.2.1 IPARD programlaması

IPARD Programı

IPARD Programının temel amacı; AB Ortak Tarım Politikasıyla ilgili müktesebatın hazırlanmasına ve aday ülkelerdeki tarım sektörü ile kırsal alanların sürdürülebilir bir biçimde adaptasyonu için bazı önceliklere ve sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda desteklenecek tedbirlerde öncelik; pazar verimliliği, kalite ve sağlık standartlarının iyileştirilmesi ile kırsal alanlarda yeni istihdam oluşturulması gibi konulara verilmektedir (Akın 2008).

IPA kapsamında Kırsal Kalkınma bileşeni altında destek alacak ülkelerin kendi tarım sektörü ve kırsal alanların ihtiyaçları çerçevesinde Kırsal Kalkınma Planı hazırlamaları gerekmektedir. Söz konusu Plan, IPARD kapsamında önceliklendirilecek tedbirleri ve bu kapsamda desteklenebilecek projelere ilişkin her türlü detayı içermelidir. Daha sonra bu plan Avrupa Komisyon'u ile müzakere edilir ve kabul edildikten sonra Program adını alır.

Kırsal Kalkınma Planında bulunması gereken bilgiler:

- Mevcut durumun (farklılıklar, sorunlar, daha önce ayrılan kaynaklar, bunların etkileri vb.) sayılarla tanımı;
- Sektör analizi çerçevesinde önerilen stratejinin tanımı, hedefleri, seçilen öncelikler, coğrafik kapsamı;
- Yukarıda belirtilen hususları geçerli kılan ön değerlendirmede yer alan sonuç ve tavsiyeler;
- AB, ulusal ve bazı durumlarda diğer uluslararası finans kuruluşlarından sağlanacak kaynakları özetleyen gösterge niteliğinde bir finansman tablosu;
- Planı uygulamak için seçilen tedbirlerin ve faydalanıcıların tanımı
- İzleme ve değerlendirme gibi planın doğru biçimde uygulanmasını temin etmeye yönelik düzenlemeler;
- Programın uygulanmasından sorumlu yetkili merci ve diğer sorumluların isimleri;
- Yetkili merciler, organlar ile sosyo-ekonomik ve çevreyle ilgili tarafları birleştirmek için yapılan düzenlemeler ile bunlarla yapılan istişarelerin sonuçlarıdır.

Buradan da anlaşılacağı üzere IPARD Programının hazırlık süreci oldukça detaylı analizlere dayanmaktadır. Bu amaçla, konu ile ilgili kurumların katılımıyla TKB koordinasyonunda bir Plan Hazırlık Çalışma Grubu oluşturulmuştur. IPARD Planı

hazırlık çalışmaları çerçevesinde, hangi sektörlerle kaynak aktarılacağına tedbir ve faaliyet alanları bazında belirlenmesinde bağımsız dış uzmanlar tarafından gerçekleştirilen sektör analizlerinden yararlanılmıştır.

Sektör analizleri temel olarak;

- Sektördeki üretici/çiftçi, işleme sanayi, pazar ve ticaret ve hükümet politikalarındaki mevcut durum analizi,
- AB standartlarına ulaşma düzeyinin analizi,
- Sektörün GZFT analizi,
- sektörde desteklenecek öncelikli faaliyet alanları ve kapsayacağı coğrafi alanlar,
- Geçmişteki eğilimler ve geleceğe yönelik muhtemel gelişmeler,
- Sektör için tavsiyelerin yer aldığı sonuçları içerir.

Öncelikli sektörler olarak Politika Çerçeve Belgesi'nde tanımlanan; süt ve süt ürünleri sektör analizi Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organisation of United Nations-FAO) kaynaklarından; et ve et ürünleri, meyve ve sebze ile su ürünleri sektör analizleri ise AB kaynaklarından finanse edilmiştir ve bunların tamamı 2007 yılı içinde sonuçlandırılmıştır. AB Kırsal Kalkınma Politikasına uyum çalışmalarına destek sağlamak üzere AB Mali İşbirliği 2004 Yılı Programlamasında kabul edilen 'AB Ortak Tarım Politikasının Uygulanmasına Hazırlık' başlıklı projenin bir bileşeni olarak 'Kırsal Kalkınma Planının Etkin Uygulanması İçin Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Eşleştirme Projesi' tasarlanmıştır. Proje ile, Program Otoritesi olarak görev yapacak olan TKB'nin ve ilgili kurumların kırsal kalkınma konusunda kurumsal kapasiteleri değerlendirmiş, planın uygulanması ve izlenmesi için gerekli çalışmaların yapılması; ekipman, insan kaynağı, bilgisayar altyapısı ihtiyacının tespiti, planın uygulanması için gerekli yönetmeliklerin hazırlanması ve AB mevzuatı ile uyumlaştırılması ile kırsal kalkınma tedbirlerine ilişkin kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılması sağlanmıştır (Ulucan 2007). IPARD Planının hazırlığı da bu proje kapsamında yürütülmüştür. Söz konusu Plan; UKKS, sektör analizleri, MIPD,

1085/2006 sayılı IPA Tüzüğü ve 718/2007 sayılı IPA uygulama Tüzüğü ile ulusal kırsal kalkınma programları temelinde hazırlanmış olup, planının nihai hali 2007 yılı Kasım ayında Avrupa Komisyonuna iletilmiştir. IPARD Planı, 19 Aralık 2007 tarihinde Avrupa Komisyonu Kırsal Kalkınma Komitesi'nde görüşülerek kabul edilmiş; 25 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından resmen onaylanmış ve IPARD Programı adını almıştır. Söz konusu Program, 2007–2009 yılları 1. faz ve 2010–2013 yılları 2. faz olmak üzere uygulanacaktır. Uygulama alanı olarak; ilk faz için 20 il ve ikinci faz için de 20 ile ilave olarak 22 il belirlenmiştir. IPARD Programında ilk faz için seçilen tedbirler aşağıda verilmiştir (Çizelge 6.5).

Çizelge 6.5 2007-2009 dönemine ilişkin IPARD Programı'nda belirtilen tedbirler

EKSEN	TEDBİR	ALT-TEDBİR
Eksen 1	Tedbir 1.1. Tarımsal İşletmelerin Yeniden Yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına Ulaştırılmasına yönelik yatırımlar	1-1-1 Süt sektörü 1-1-2 Et sektörü
	Tedbir 1.2. Tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının yeniden yapılandırılması ve Topluluk Standartlarına ulaştırılmasına yönelik yatırımlar	1-2-1 Süt sektörü 1-2-2 Et sektörü 1-2-3 Sebze ve meyve sektörü 1-2-4 Balıkçılık sektörü
	Tedbir 1.3. Üretici gruplarının kurulmasına destek	

Eksen 3	Tedbir 3.1. Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi	3-1-1 Çiftlik faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi 3-1-2 Yerel ürünler ve mikro işletmelerin geliştirilmesi 3-1-3 Kırsal turizm 3-1-4 Kültür balıkçılığı (Yetiştiricilik)
	Tedbir 4: Teknik Destek	

IPARD Programı ikinci faz için seçilen tedbirler Çizelge 6.6'da verilmiştir.

Çizelge 6.6 2010-2013 dönemine ilişkin IPARD Programı'nda belirtilen tedbirler

EKSEN	TEDBİR	ALT-TEDBİR
Eksen 2	Tedbir 2.1: Çevreye ve kırsal peyzajın gelişmesine yönelik faaliyetler	1) Erozyon Kontrolü 2) Su Kaynaklarının Korunması 3) Biyolojik Çeşitlilik
	Tedbir 2.2: Yerel kırsal kalkınma stratejilerinin hazırlanması ve uygulanması	1) Yetenek kazandırma, harekete geçirme ve yerel kalkınma stratejisinin hazırlanması 2) Yerel kalkınma stratejilerinin uygulaması 3) Yerel Eylem Gruplarının

		faaliyet giderleri 4) İşbirliği projelerinin uygulanması
--	--	---

IPARD Tedbirlerinin UKKS hedeflerine katkısı

Çevre konusunda, IPARD desteğinin amacı tarım-çevre uygulamalarının kompleks yapısı sebebiyle pilot seviyede tarım-çevre tedbirine yönelik hazırlık amaçlı faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir. Diğer taraftan Eksen 1 tedbirleri kapsamında hayvan dışkısı depolama, atık ve atık su yönetimi, enerji tasarrufu ve modern sulama sistemlerine yatırım gibi çevresel konular ele alınmaktadır. Bu kapsamda, kırsal kalkınmanın içerisinde çevre boyutunun da entegrasyonu çerçevesinde, IPARD desteğinin UKKS'nin Stratejik Amaç 1 Öncelik 1.1 altında su ve toprak kaynaklarının etkin kullanımı ile birlikte Stratejik Amaç 4 altındaki önceliklerle de örtüştüğü görülmektedir.

6.6.2.2 IPARD Uygulaması

IPARD Ajansı (TKDK)

IPARD programının yönetimi ve kontrolü ilgili ülkenin sorumluluğunda kurulmuş bir ödeme ajansı tarafından yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda kırsal kalkınma çerçevesinde ülkemiz için ayrılmış fonların kullanılması için bir IPARD ajansı kurulması zorunludur. Uygulama mekanizması için öncelikle bir IPA Kırsal Kalkınma (IPARD) Ajansının kurulması, Ajansın planda öngörülen tedbirlerin her birisi için ayrı ayrı olmak üzere, akredite edilmesi ve projelere desteklerin verilmeye başlanabilmesi için ilgili tedbirle ilgili Komisyon tarafından yetki devrinin gerçekleştirilmesi gereklidir.

Bu çerçevede, Türkiye’de IPARD Ajansı, “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu” (TKDK) olarak adlandırılmıştır ve bu konuya yönelik temel çalışmalar, Türkiye-AB Mali İşbirliği kapsamındaki 2005 Proje Fişi olarak isimlendirilen “IPARD Ajansı Kurulması Projesi” ile yürütülmektedir. Bu proje ile Türkiye’nin ihtiyaç ve şartlarına uygun olarak, IPARD Programını uygulayacak olan IPARD Ajansının kurulması ve akredite edilmesi için AB’den destek alınması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, AB’den teknik destek ve yatırım desteği alınmakta ve eşleştirme olanağından faydalanılmaktadır (Ulucan 2007).

12 Mart 2007 tarihinde uygulanmaya başlanan 19 aylık proje kapsamındaki çalışmalar sürdürülmektedir. Projenin iki ayağı bulunmaktadır; bunlardan birincisi IT (Bilgi Sistemleri) ile ilgili, diğeri ise Ajans’ın kuruluş çalışmaları ile ilgilidir. IT konusundaki proje büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ajans’ın kurulmasına ilişkin çalışmalar ise hızla devam etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, Ajansın akreditasyonunu sağlayacak dokümanlar hazırlanmaktadır. Bunların başında, uygulama rehberleri, iş tanımları, görev tanımları, iş akış şemaları, organizasyon şemaları ve her birime ait doküman formları gelmektedir. Ajansın uygulama ve ödemeye ilişkin işleyişi kısaca özetlenirse: İlk olarak başvuruların alınmasına ilişkin çağrı yapılır, gelen proje başvuruları; uygunluk kriterleri, ilgili kurallar ve AB ile yapılan Anlaşmalar açısından incelenir. Daha sonra uygun bulunan başvuru sahipleri ile sözleşme imzalanır. Faydalanıcı tarafından proje yürütülür ve sözleşme ile belirlenen aşamalarda faydalanıcı tarafından ödeme talebinde bulunulur. İlgili ödeme talebindeki harcamalar TKDK tarafından uygun bulunursa; faydalanıcının banka hesabına YTL cinsinden ödeme yapılır. Projelerin izlenmesi ve fiziksel gerçekliğin yerinde kontrol edilmesi için sözleşme öncesi, ödeme öncesi ve proje bitiminden itibaren beş yıllık sürede yerinde kontroller gerçekleştirilir.

7 ÇEVRE ODAKLI KIRSAL KALKINMA YAKLAŞIMI

Türkiye'nin yapısal kırılganlığı; AB ülkeleri ile olan kayda değer gelir farkı, giderek genişleyen iç eşitsizlikler (gelir ve iç göç açısından), kayıt dışı ekonomi hacminin büyüklüğü, kırsalda yaşayan insanların düşük eğitim düzeyleri gibi sorunlar temelinde oldukça köklü ve kalkınma süreciyle doğrudan ilişkilidir. Kırsal alanlar ve geleneksel tarımsal faaliyetler yapısal değişiklikler getiren modernleşme sürecinde zorlanmakta ve etkilenmektedirler. Kırsal politikalar bu tür kırılganlıkları ele almalı, kırsal alanları yeni makro ekonomik çerçevede yaşanabilir ve sürdürülebilir kılmalı, bu yapılırken çevresel öğeleri de dikkate alarak burada yaşayanların ekonomik ve sosyal açıdan dışlanmalarını önlenmelidir.

Çevresel konular, özellikle tarım ve kırsal kalkınmaya bağlı olarak Türk siyasetinde ancak 1990'lardan bu yana istikrarlı olarak ele alınmaktadır. Katılım öncesi dönem bu eğilimi daha da sürdürülebilir kılacak ve yönlendirecektir. "Müktesebatın" kabulü çevresel endişelerin ve toprak yönetiminde iyi uygulamaların birleştirilmesi üzerinde durmaktadır. Bu husus 2003 yılındaki Ortak Tarım Politikası reformuyla güçlendirilmiş olup geleceğin kilit strateji hedeflerinden biri olarak belirmektedir.

Tarım ve çevrenin ortak paydası, doğal kaynaklardır. Toprak ve su gibi doğal kaynaklar bir yandan tarımsal üretim için vazgeçilmez girdiler iken, diğer yandan da bu üretimden olumsuz etkilenen çevre unsurlarıdır. Nüfus artışının doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırdığı artık herkes tarafından kabul edilmektedir. Aşırı nüfus, birim alandan daha fazla ürün elde etme isteğiyle tarımda entansifleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu durum, toprak ve su kaynakları üzerindeki baskıyı arttırarak, kaynakların aşırı kullanılmasına ve kirlenmesine yol açmaktadır. Oysa tarım-çevre arasında doğal kaynakların gelecekte bulunabilirliğini garantiye alacak şekilde yönetimini ifade eden sürdürülebilir tarımı gerçekleştiren bir ilişki arzulanmaktadır.

Türkiye’de tarımsal faaliyetin neden olduğu çevresel sorunlar, tarımın su ve toprak kaynaklarına, biyolojik çeşitliliğe ve iklim değişikliğine olan etkileri şeklinde ele alınabilir.

Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıkları gibi faktörlerin etkisiyle ileriki yıllarda su kaynakları üzerine çeşitli baskılar olabilecektir. Bu nedenle, Türkiye’nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynaklarını çok iyi koruyup, akılcı kullanması gerekmektedir. Tarımsal üretimin vazgeçilmez bir unsuru olan sulama, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde yüksek tarımsal verim ve kalite açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Ancak yanlış sulama uygulamaları sonucunda ciddi boyutlara ulaşabilen çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Taban suyu yükselmesi, bilinçsiz ve aşırı sulama sonucu oluşan tuzluluk, gübre ve kimyasal ilaç kalıntılarının sulama suyuyla derine inmesi, bu kalıntıların yeraltı ve yerüstü sularına karışması, iz elementlerin su kaynaklarında birikmesi ve bu sulardan yararlanan canlılar (*bitki, hayvan ve insan*) üzerinde hastalık ve zararların oluşması, yanlış sulama uygulamalarından kaynaklanan temel çevre sorunlarıdır (TKB Türkiye’de Tarım 2005).

Su kaynaklarının kısıtlı oluşu, sulama dışında çeşitli maksatlar için kullanımı ve bunlar için talebin devamlı artışı, suyun sulama amacıyla kullanımında tasarrufa gidilmesini zorlamaktadır. Su tasarrufu suyun iletimi, dağıtımı, sistemin işletilmesi ve araziye tatbiki aşamalarında olabilmektedir. Klasik sulama yöntemleri yerine yağmurlama ve damlama sulama metotlarının kullanılması halinde hem verim artışı hem de su tasarrufu sağlanmaktadır. Ayrıca yüksek düzeyde azotlu gübreleme sonucu topraktan yıkanmalarla, içme suları ve akarsularda nitrat miktarında artış, fosforlu gübrelerin yüzey akışlarıyla taşınması sonucunda ise içme sularında ve diğer akarsulardaki fosfat miktarında yükselme görülmektedir.

Türkiye’de toprak kaynaklarına ilişkin sorunlar arasında yaklaşık 57 milyon hektarda görülen erozyon en önemli çevre sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Erozyonun oluşumunda; iklim, topografik yapı ve toprak özellikleri gibi doğal etkiler rol oynamakta ve en önemli etmenleri oluşturmaktadır. Erozyona neden olan bir diğer

faktör, uygun olmayan tarımsal uygulamalardır. Erozyonda etkili olan tarımdan kaynaklanan sorunlar arasında, arazilerin doğal nitelik ve yeteneklerine göre işletilmemesi, meyilli arazilerde korumasız tarım yapılması, anız yakılması, meralarda otlatmanın kontrolsüz ve kapasitenin üzerinde yapılması, tarımda sulamanın zaman zaman plansız ve kontrolsüz yapılması sayılabilir. Bitki örtüsünün çeşidi, sıklığı, nöbetleşmedeki yeri ve zamanı erozyonda etkili olan faktörlerdir. Ekim nöbeti planlamasının yapılmadığı geleneksel tarım yöntemlerinde, topraktaki bitki besin maddelerinin tek yönlü tüketilmesi, toprak verimliliğinin azalmasına, kötüleşmesine, toprakta hastalık ve zararlıların çoğalmasına ve erozyonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Erozyona karşı en iyi koruma çayır ve orman örtüsünde olmaktadır. Erozyon nedeniyle her yıl ortalama 500 milyon tona yakın verimli topraklarla birlikte, yaklaşık 9 milyon ton bitki besin maddesi yitirilmektedir (DPT 2008). Bu özelliği ile erozyon, ekosistemin ve suların kirletilmesinde en büyük etken olmaktadır. Çünkü yüzey akışlar ile taşınan bitki besin maddeleri, gübreler ve pestisitler akarsuların, göllerin, barajların ve denizlerin kirlenmesine neden olmaktadır.

Erozyon yanında, tarımsal faaliyetin etkilediği toprak kaynaklarına ilişkin bir diğer sorun da toprak kirliliğidir. Tarımsal üretimde kullanılan pestisitler, yağmur, rüzgar gibi çeşitli etkenlerle toprağa dolaylı olarak ulaşabilmektedir. Zararlı böceklerle, mikroorganizmalara ve tohuma uygulanan pestisitler ise direkt olarak toprağa karışmaktadır. Bu şekilde pestisitler toprakta birikmekte ve kalıcı olmaktadır. Tarımsal alanlarda kullanılan gübrelerin aşırı miktarda ve yanlış kullanımı da toprak kaynaklarını toksik maddelerce zenginleşmesine neden olarak etkilemekte; toprak reaksiyonu, strüktürü ve topraktaki canlılar üzerine etkide bulunmaktadır. Ayrıca yüksek düzeyde azotlu gübrelerin kullanıldığı topraklardaki bitkilerde nitrozamin gibi kanserojen maddeler oluşmakta, özellikle yaprakları yenen marul ve ıspanak gibi bitkilerde nitrat ve nitrit birikimleri olabilmektedir.

Biyolojik çeşitlilik açısından, Türkiye doğal yapısını koruyabilmiş ender ülkelerden biridir. Bitki genetik kaynakları bakımından dünyada çok önemli bir konumda bulunan Türkiye, jeomorfolojik, topografik ve iklimsel çeşitlilikleri nedeniyle olağanüstü habitat

zenginliğine sahiptir. Türkiye'nin canlı türlerin ve genetik özelliklerin ve ekosistemlerin çeşitliliği bakımından zengin bir ülke olmasının başlıca iki önemli ekolojik nedeni bulunmaktadır. İlki, Anadolu'nun coğrafi konumu bakımından üç kıta arasında bir köprü durumunda olması nedeniyle canlıların göç yolları üzerinde bulunmasıdır. İkincisi ise, çok kısa mesafeler içinde, ekstrem derecede farklı yeryüzü şekillerine, buna bağlı olarak da çok değişik lokal iklimlere sahip bulunmasıdır.

Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan sonra sıtma hastalığını önleme, baraj yapımı ve tarım arazisi kazanma amacıyla yürütülen politikalar nedeniyle önemli miktarda sulak alan kaybı olmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda sulak alanları koruma çalışmalarına başlayan Türkiye, bu alanda çeşitli uluslararası sözleşmelere de imza atmıştır. Tarım alanlarının uygun olmayan kullanımı, kimyasal ilaç ve gübre kullanımı gibi etkenler biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilemektedir. Tarım sektöründe, anız ve ot yakılması da, özellikle, omurgasız hayvanların yok olmasına neden olmaktadır. Tarım alanlarının sulanması amacıyla, suyu çekilen bazı sulak alanlarda da biyolojik etkinlik ve aktiviteler azalmaktadır. Tarımda giderek artan kimyasal gübre ve pestisit kullanımı biyoçeşitliliği etkilemiştir. Pestisitlerin toprağa ve süzülerek suya karışması bu ortamlardaki çeşitliliği etkilemektedir. Tarımsal üretimin artırılması için kullanılan nitratlı ve fosfatlı gübrelerin ve bazen bitkisel kökenli atıkların son alıcı ortamı olan durgun sularda plankton ve yosunlaşmanın artmasına neden olması, bu ortamların ötrofikasyonuna, bu da çeşit azalmasına neden olmaktadır (TKB Türkiye'de Tarım 2005).

Tarımsal faaliyetlerin iklim değişim üzerine etkileri incelendiğinde, yalnızca Türkiye'nin değil global ölçekte bütün insanların karşı karşıya kaldığı küresel ısınma problemi karşımıza çıkmaktadır. Fosil yakıt yakılması, sanayi süreçleri, arazi kullanımı değişiklikleri, tarımsal faaliyet ve ormansızlaşma gibi insanlar tarafından gerçekleştirilen çeşitli etkinlikler sonucunda, atmosferdeki birikimleri sanayi devriminden beri önemli düzeyde artan ana sera gazları doğal sera etkisini kuvvetlendirmeye başlamıştır. Yerkürenin ışıyım dengesini bozan bu zorlamanın iklim üzerindeki en önemli ve en belirgin etkisi, yerküre sıcaklığını artırma eğilimi göstermesidir (DPT). Ağırlıklı olarak tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan

emisyollar içinde yer alan sera gazlarından karbondioksit (CO₂), metan(CH₄) ve diazotmonoksit (N₂O) 'in küresel ısınma içindeki payları %74 olarak belirtilmektedir.

Küresel ısınmaya yol açan sera gazları, tarım sektöründe, anız yakma, çeltik üretimi, hayvancılık ve gübreleme faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de sera gazı üreten tarımsal etkinlikler; hayvancılık, azotlu gübre kullanımı, anızların yakılması ve çeltik üretiminden oluşmaktadır. Hayvancılıkta sera gazı salımları iki şekilde oluşmaktadır. İlki ve en önemlisi, hayvanların tükettiği besinlerin sindirimi sırasında ortaya çıkan metan (CH₄) salımıdır. İkincisi, hayvansal gübrelerin özellikle oksijensiz ortamlarda depolanmaları sonucunda bozuşmayla ortaya çıkmaktadır. Diazotmonoksit (N₂O) salımlarının tarımsal kaynakları toprağa azot verilmesi ve aşırı otlatma gibi uygulamalardır. Toprağa ya da suya uygulanan yapay ya da hayvansal gübreler, amonyak ve azot oksitlere indirgenmekte ve bu kimyasallar daha sonra N₂O'ya dönüşmektedir. Sürekli sulama yöntemi ile çeltik üretimi yapılan alanlarda metan gazı salımı olmaktadır.

Türkiye'de tahıl hasadından sonra anızlar yakılmaktadır. Anız yakılması, hem metan (CH₄), hem de diazotmonoksit (N₂O) emisyonlarına yol açmaktadır. 1992'de Rio Zirvesinde imzaya açılan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Türkiye 2003'de 188. ülke olarak taraf olmuştur. Sözleşmenin temel amacı; atmosferdeki sera gazı konsantrasyonunu iklim sistemini daha fazla etkilemeyeceği seviyede tutmaktır.

Sonuçta, verim artışı sağlayıcı teknolojik gelişmeler ve tarım sektörüne yapılan yardımlar üretimin entansifleşmesine yol açmaktadır. Yoğun girdi kullanılan tarım sistemleri sadece maliyetleri yükseltmemiş, su kirliliği, toprak erozyonu, pestisid kalıntıları, bitki hastalıklarının kimyasallara dayanıklılık kazanması gibi sorunlara da yol açmıştır. Bunun yanı sıra yanlış arazi kullanımı nedeniyle binlerce hektar tarıma elverişli arazi tarım dışı amaçlarla kullanılmaktadır. Toprak kullanan inşaat ve seramik sanayi kaliteli tarım arazilerini bir daha kullanılamayacak şekilde tahrip etmektedir. Ayrıca yanlış arazi kullanımı nedeniyle orman ve mera alanları da hızla azalmaktadır. Meralardaki aşırı otlatma biyolojik çeşitliliği azaltmakta ve erozyona neden olmaktadır.

Tüm bunlar doğadaki dengeyi bozarak doğal yaşamı etkilemektedir (<http://gewamed.com/belgeler>).

Tarımsal faaliyetler, çeşitli etkenlerle yol açtığı tüm bu çevresel sorunlardan aynı zamanda etkilenen sektör durumundadır. Su ve toprak kaynakları, biyolojik çeşitlilik ve iklim değişikliği konusunda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler tarım sektörünü de olumsuz yönde etkilemektedir. O nedenle, bu konuda etkin politikaların seçilmesi ve uygulanması önem taşımaktadır.

7.1 Organik Tarım

Organik Tarım; üretimde kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Organik tarım ile üretim sırasında sentetik ilaçlar, kimyasal zararlılar, büyüme hormonları, antibiyotik kullanımının ve canlıların genlerinin değiştirilmesinin önüne geçilmesi esastır. Organik tarımın amacı; toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumaktır. Organik tarımla çok daha sağlıklı ve çevreye çok daha az zarar veren bir tarımsal üretimin gerçekleştirilmesi hedeflenmekte; yenilenebilir kaynaklar ve geri dönüşüm desteklenmektedir. Organik tarım kırsal kalkınma için de önemli fırsatlar sağlamaktadır. Giderek büyümekte olan bu sektör çiftçilik, işleme ve hizmetlerde yeni istihdam olanakları yaratmaktadır. Organik tarım ve entegre çiftçilik, hem çevre koruma açısından hem de sosyal bütünlüğe ve ekonomiye katkıda bulunma açısından dikkate alınması gereken yeni yatırım alanları arasındadır.

Organik tarımın geçmişi 20.yüzyıla dayanmaktadır. Zira çevre bilinci ve ozon tabakasındaki incelleme ve dünya geleceğinin tehlikeye girmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Önceleri çok çeşitli yöntemler ve teoriler geliştirilmiş, hatta bu yöntemlere astrolojik boyutlar katılarak ay ve yıldızların etkisini de üretime katan ekoller ortaya çıkmıştır. Tüm bu ekoller incelendiğinde görülen temel öğe; ekolojik dengenin

korunarak, bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte aile işletmeciliği şeklinde yapılması, dolayısıyla üretimden tüketime kısa devrelerin kurularak kendi kendine yeterliliğin sağlanmasıdır (TKB 2008).

Bu özelliği nedeni ile 1. ve 2. Dünya savaşları arasında popüler olan organik tarım 1950 yılından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall yardımı ile önemini yitirmiş, sağlanan ekonomik katkılar ve aşırı desteklemeler sonucu entansif tarım süratle yayılmış, makineleşme, kimyasal ilaç ve gübreler ile kimyasal katkı maddeleri kullanılmaya başlanılmıştır. 60'lı yılların sonunda Avrupa Topluluğu'nun uyguladığı tarımsal destekleme politikaları, 1970 de pestisitlerin ve kimyasal gübrenin keşfi de bu gelişmeye katkıda bulunmuştur.

Ancak "Yeşil Devrim" olarak adlandırılan bu tarımsal üretim artışının dünyadaki açlık sorununa bir çözüm getirmediğini, aksine doğal dengeyi ve insan sağlığını süratle bozduğunu gören kişi ve gruplar bu konuda araştırmalara başlamışlardır. Bu araştırmaların sonucunda bilim çevreleri ve sivil toplum örgütlerinin baskısıyla 1979 yılından itibaren DDT grubu pestisitlerin kullanımı A.B.D.'den başlayarak tüm dünyada yasaklanmıştır. Bu durumda organik tarım tekrar gündeme gelmiş, 1980 yılından sonrada tüketicilerin baskısıyla aile işletmeciliği şeklinden çıkarak ticari bir boyut kazanmıştır.

Organik ürünler ticarete konu olunca beraberinde kontrol ve sertifikasyona ilişkin yasal düzenlemeler gündeme gelmiştir. Avrupa'da önceleri her ülke kendine göre bazı düzenlemeler yapmış, daha sonra 24 Haziran 1991 tarihinde Avrupa Topluluğu içinde organik tarım faaliyetlerini düzenleyen 2092/91 sayılı yönetmelik yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ülkemizde organik tarım faaliyetleri 1986 yılında, Avrupa'daki gelişmelerden farklı şekilde, ithalatçı firmaların istekleri doğrultusunda, ihracata yönelik olarak başlamıştır. Önceleri ithalatçı ülkelerin bu konudaki mevzuatına uygun olarak yapılan üretim ve

ihracata, 1991 yılından sonra Avrupa Topluluğunun yukarıda adı geçen Yönetmeliği doğrultusunda devam edilmiştir. Daha sonra 2092/ 91 sayılı yönetmeliğin 14 Ocak 1992 tarihinde yayımlanan 94 /92 sayılı ekinde; Avrupa Topluluğuna organik ürün ihraç edecek ülkelerin uymak zorunda olduğu hususlar ayrıntıları ile belirtilmiş ve ülkelerin kendi mevzuatlarını uygulamaya koymaları ve bu mevzuatın da dahil olduğu çeşitli teknik ve idari konuları içeren bir dosya ile Avrupa Topluluğuna başvurmaları zorunluluğu getirilmiştir.

Avrupa Topluluğu'ndaki bu gelişmelere uyum sağlamak üzere Tarım ve Köyişleri Bakanlığı çeşitli kurum ve kuruluşların işbirliği ile Yönetmelik hazırlama çalışmalarına başlamış ve 11.07.2002 tarihli ve 24812 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” hazırlanmıştır. Organik ürünlerin üretimi, tüketimi ve denetlenmesine dair kanun tasarısı Hükümetin acil eylem planı içerisinde yer almış ve 5262 sayılı “**Organik Tarım Kanunu**” 03.12.2004 tarihli ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu Kanuna gereğince hazırlanan “**Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik**” 10.06. 2005 tarihli ve 25841 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 2006-2020 yıllarını kapsayan “Organik Tarım Strateji Belgesi” hazırlanmıştır.

Organik Tarım Kanun ve Yönetmelik esaslarına göre üretilen bitkisel ve hayvansal tüm ürünler organik olarak değerlendirilir ve Yönetmelikte ayrıntıları verilen etiket ve özel organik tarım logosu ile pazarlanır (TKB 2008).

Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürünün başkanlığında TÜGEM temsilcileri, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü temsilcileri, TÜBİTAK, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri, yetkilendirilmiş kuruluşların temsilcisi, üniversiteler ve özel sektör temsilcileri ile Komitenin toplantı gündemiyle

ilgili görüşlerinin alınmasında yarar gördüğü kurum ve kuruluşların temsilcilerinden olmak üzere en az on kişiden oluşur.

Komite organik tarımın geliştirilmesi ve uygulanması ile ilgili stratejileri belirlemek üzere yılda en az bir kez toplanır ve alınan kararları tavsiye niteliğinde olmak üzere Organik Tarım Komitesine iletir.

Organik Tarım Komitesi (OTK); Komitenin oluşumu; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı; Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Başkanlığı ile Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı tarafından görevlendirilecek temsilcilerinden, Bakan veya yetkilendireceği müsteşar veya müsteşar yardımcısının onayı ile kurulur. Bu komite ülkedeki organik tarım faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, tanıtılması, takip ve kontrolünden sorumludur. Kontrol ve kuruluşlarına çalışma izni vermek ve çalışmalarını denetlemek görevleri arasındadır (TKB 2008).

7.2 İyi Tarım Uygulamaları

Türkiye’de iyi tarım uygulamalarına ait sertifikalandırmalar, Eurepgap Protokolü ile başlamıştır. 2003 yılından itibaren, Avrupa ülkelerine yönelik ihracat yapan yaş meyve sebze sektöründe, Eurepgap kriterlerine göre iyi tarım uygulamaları yapılmaktadır. 2004 yılı itibariyle Türkiye’de Eurepgap sertifikalı alan 2905 ha. sertifikalı üretici sayısı ise 102 ‘dir. Ancak yıllar itibariyle iyi tarım uygulaması yapan üretici sayısında önemli oranda artış yaşanmıştır. 2006 yılı itibariyle Eurepgap sertifikasına sahip üretici sayısı 3222’ye ulaşmıştır. Bu gelişme ile 2004 yılına kadar Eurepgap kapsamında 41 ülke arasında 31. sırada yer alan Türkiye, 2006 yılı itibariyle 45 ülke arasında 6. sıraya yükselmiştir (www.eurepgap.org).

Ancak küçük işletmelerin ve üreticilerin önemli bir kısmı İTU konusunda yeterli bilince ulaşamamışlardır. Bu üreticiler elde ettikleri ürünü geleneksel ürüne kıyasla ne kadar yüksek fiyatla satacakları konusuna cevap aramaktadırlar. Bu nedenle İTU uygulamalarının yaygınlaşmasında üreticilerin yanında tüketiciler ile pazarlama zincirinde yer alanların eğitimi kilit rol oynamaktadır. Bununla birlikte İTU uygulamalarında artan bilgi ihtiyacı ve tarımsal danışmanlık hizmetleri ile ürünlerin İTU'ya göre üretildiğini belirleyecek sertifika maliyetleri küçük işletmelerin İTU'na yönelmelerini engellemektedir.

İyi tarım uygulamalarının, çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanmasının amaçlandığı bir tarım olarak tanımlanması durumunda, bu uygulamaların içerisinde olduğu bir çok mevzuat düzenlemelerin yıllardan beri Türkiye'de uygulandığı görülmektedir. Ancak iyi tarım uygulamaları ile doğrudan ilgili olan mevzuatlar, İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik ile Nitrat Yönetmeliğidir.

7.2.1 İyi Tarım Uygulamaları (İTU) Yönetmeliği

08/09/2004 Tarihinde İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik 25577 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır ve daha sonra 05/05/2004 ve 15/05/2006 tarihlerinde İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikler Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Ek 1).

İTU Yönetmeliğinin Amacı; çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla hazırlanmıştır.

İTU Yönetmeliğinin kapsamı; iyi tarım uygulamalarına uyulması için İl Müdürlüklerinin, üreticilerin, üretici birliklerinin, müteşebbisler ile yetkilendirilmiş kuruluşların görev ve sorumlulukları ile denetim esaslarını kapsamaktadır.

Yönetmelik hükümlerince; Bakanlık tarafından yetki verilecek EN 45011 veya ISO ISO/IEC Guide 65'e göre Türk veya yabancı akreditasyon kurumlarından akredite gerçek veya tüzel kişilerden oluşan Yetkilendirilmiş Kuruluşlar, üreticilerle sözleşme yaparak İyi Tarım Uygulamalarına göre üretilen ürünü kontrol etmekte ve sertifikalandırmaktadır. Halen 5 özel belgelendirme kuruluşu kontrol ve sertifikasyon yapmak üzere, 1 özel kuruluş ise kontrol yapmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiştir. Ayrıca Bakanlık Ana Hizmet Birimleri temsilcilerinden oluşan İyi Tarım Uygulamaları Komitesi Yönetmeliğin uygulamasını takip ve temin etmekle görevlidir (TKB 2008).

7.2.2 Nitrat Yönetmeliği

Avrupa Birliğinde 1991 yılında yayınlanan ve iyi tarım uygulamaları içerisinde önemli yer alan Nitrat Yönetmeliğine paralel olarak, ülkemizde de Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği 18.02.2004 Tarih ve 25377 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelikte İyi tarım uygulamaları; ekolojik dengeyi bozmayan tarımsal üretim teknikleri ve metotları olarak tanımlanmıştır. Nitrat Yönetmeliğinin 7. maddesinde ise iyi tarım uygulama esasları belirtilmektedir (Ek 2).

Nitrat Yönetmeliğinin amacı, tarımsal kaynaklı nitratın suda neden olduğu kirlenmenin tespit edilmesi, azaltılması ve önlenmesidir.

Nitrat Yönetmeliğinin kapsamı, yer altı, yer üstü suları ve topraklarda kirliliğe neden olan azot ve azot bileşiklerinin belirlenmesi, kontrolü ve kirliliğin önlenmesi ile ilgili teknik ve idari esaslardır.

7.3 Projeler

7.3.1 “91/676/EC Nitrat Direktifi’nin Türkiye’de Uygulanması Projesi”

Tarım sektörü tüm dünyada devamlı bir modernizasyon süreci içindedir. Bu sektörde, daha fazla büyükbaş ve kümes hayvanı yetiştirmek/üretmek ve yüksek besin değeri olan gıda maddeleri kullanmak temel eğilimlerdir.

Ancak, daha fazla üretim yapmak, suların nitrat ve fosfat ile kirlenmesinde olduğu gibi daha fazla kirlilik riski taşımaktadır. Nitrat ve fosfat bitkilerin büyümesi için gerekli maddeler olup, tarımda kullanılan çok sayıda gübrenin de temel bileşenlerini oluşturmaktadırlar. Hayvansal gübreler de bu iki bileşeni ihtiva ederler. Kimyasal ve hayvansal gübrelemenin aşırı olarak yapıldığı durumlarda, bunların içinde bulunan nitrat ve fosfat, göl, akarsu ve nehir gibi su kaynaklarında ciddi kirliliklere sebep olurlar. Bu bileşenlerin konsantrasyonlarının çok yükselmesi, suları içilemez hale getirir ve su üstündeki yosunlar aşırı şekilde büyüerek (ötrifikasyon) su içinde yaşayan diğer canlıların (balık ve diğer bitkiler) ölümüne sebep olur.

Batı Avrupa’da bu tür kirlilik sorun olarak ilk olarak 1980’li yıllarda tanınmıştır. Değişik Avrupa ülkeleri tarımsal alanlarda aşırı miktarda gübre kullanımını engellemek amacı ile aksiyon planları geliştirmiş ve kanunlar çıkarmıştır. 1991 yılında AB Nitrat Kirliliği ile ilgili Direktif (Yönetmelik) yürürlüğe sokulmuştur. Bu yönetmeliğe göre her bir Avrupa ülkesi nitrat (ve fosfat) kaynaklı kirliliği izlemek, hassas alanları belirtmek ve bu alanlarda (veya ülke çapında) kirliliği önlemek için önlemler almak zorundadır.

Türkiye’deki tarım sektörü hızla gelişmekte olup, bu sektörde daha fazla sebze ve çiçek yetiştirmek gayesi ile gübre kullanımını da mukayeseli bir şekilde giderek artmaktadır. Türkiye’nin yakın gelecekte sularında ötrifikasyon ile karşılaşması beklenmektedir. Bu

da turizm sektörü için büyük önem arz eden ekolojik değerler ve Türkiye'nin kıyı şeridi ile haliçlerdeki deniz suları ve içme suyu kaynakları için bir tehlike arz etmektedir.

Türkiye'nin AB üye ülkeleri arasına girmesi yönündeki arzusunun gerçekleşmesi için kendisini AB Direktiflerindeki koşullara hazırlamasını gerektirmektedir. Nitrat Direktifi, yüzey ve yer altı sularındaki tarımsal kaynaklı ötrifikasyonu azaltmaya odaklanmış bir direktiftir.

“91/676/EC Nitrat Direktifi'nin Türkiye'de Uygulanması Projesi” Hollanda Mekansal Planlama, Konut ve Çevre Bakanlığı tarafından alınan bir fonla desteklenmekte ve Hollanda Uluslararası İş İlişkileri Ajansı EVD'nin denetimi altında 2005 yılında başlamış olup iki sene süre ile devam ettirilmiştir. Projenin amacı tarımsal kaynaklı nitrat kirliliği ile ilgili AB Direktifininin uyumlaştırılması konusundaki zorunluluğu yerine getirmek için Türkiye'ye yardımcı olmaktır. Bu proje Ameco, Tauw, Alterra, CLM and R&R Bilimsel ve Teknik Hizmetler'den oluşan bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilmektedir.

Nitrat Direktifinin uygulanmasındaki ilk aşamalardan biri Türkiye'deki nitrat kirliliği açısından hassas bölgelerin tanımlanması olmuştur. Bunlar tarımsal kaynaklı ötrifikasyonun olduğu yerlerdir. Bu bölgelerin tanımlanabilmeleri için tüm Türkiye'de önemli su kaynaklarından örnekler alınarak bunlar üzerinde keşif amaçlı bir izleme ağının kurulması gerekmektedir. Bu keşif amaçlı izleme ağı hem Türkiye'deki mevcut izleme ağını hem de yeni örnek alma noktalarını içermek durumundadır.

İzleme ağı, Türkiye'deki tüm suların -taze yüzey suları, yer altı suları, deniz (tuzlu) suları ve deniz ile tatlı suların birleştikleri yerlerdeki suların, haliçlerin- kaliteleri hakkında genel bir bilgi verecektir. İzleme, hassas bölgeleri işaret etmek ve ötrifikasyonu azaltacak önlemlerin etkilerini görebilmek gayesi ile yapılmalıdır. Nitrat ötrifikasyona sebep olan temel ve en önemli kaynaklardan biridir. Nitrat tarımsal kökenli bir kirletici olabildiği gibi, evsel atık su veya endüstriyel kaynaklı da olabilir.

Direktifte yer alan izleme çerçevesi tarımsal kaynaklardan meydana gelen nitrat kirliliği üzerine odaklanmış bulunmaktadır.

Günümüzde AB üye ülkelerinin çoğu sadece sulardaki nitrat seviyelerini izlemekle kalmayıp aynı zamanda azot bileşenleri ve diğer ötrifikasyon (fosfat, oksijen) göstergelerini de izlemektedirler. Bu bilgi tarımsal istatistiklerle birleştirildiğinde çiftlik hayvanları ve gübre kullanımı ile ilgili eğilimleri ortaya koymaktadır (TKB 2008).

7.3.2 Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP)

Türk Hükümetinin tarımsal reformlar kapsamında yer alan yatırım programlarının ilk bölümünü Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) oluşturmaktadır. Bu projenin amacı, tarım üreticileri ile tarım endüstrilerinin rekabet ortamında avantaj oluşturabilecek doğrultudaki üretimlerinin teşvik edilmesi, aksi koşulların oluşturduğu üretimler için para yardımlarının veya teşviklerin en aza indirilmesidir. Bu amaç ile yürütülecek ARIP'in finans kaynağı Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında yapılan kredi Anlaşması ile sağlanmaktadır.

ARIP Projesi 4 ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar: A) Doğrudan Gelir Desteği (DGD), B) Alternatif Ürün(AÜD), C) Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Yeniden Yapılandırılması, D) Proje Destek Hizmetleridir.

B5 alt bileşeninde Çevresel Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması projesi ekolojik dengeyi bozan tarımsal faaliyetlerin önlenmesi, değiştirilmesi, üretim teknolojisinin yenilenmesi için sağlanacak teknik yardım ile halihazırdaki uygulamalardan etkilenecek kişilere tazminat ödemelerini finanse etmeyi amaçlamaktadır (TKB 2008).

7.3.2.1 Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programı (ÇATAK)

Hedefi: Projenin uygulandığı alanlarda uygun tarım teknikleri yaygınlaştırılarak; üreticilerin yaptıkları tarımsal faaliyetlerin çevre üzerine olan etkisini değerlendirebilmeleri ve yerel toplum, doğal bitki ve hayvan dokusunu göz önünde bulundurarak çevreyi koruyabilmeleri sağlanacaktır.

Pilot proje olarak uygulanmaya başlayan ÇATAK ile tarımsal faaliyetlerin uygulamasında yapılan hatalar nedeniyle, doğal dengesi bozulan erozyona maruz kalan, su ve çevre kirliliği oluşan alanların korunması amaçlanmıştır.

Erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri, çok yıllık yem bitkileri, organik tarım ve ağaçlandırma gibi yöntemleri kullanmalarını teşvik etmek üzere, talep etmeleri durumunda tarım tüzel kişileri/üretici grupları ile devlet arasında en az beş yıl süreyle ve birim alan başına belirlenen yıllık ödemelere dayalı sözleşme karşılığında yem ve örtü bitkileri ile ağaçlandırma faaliyetleri yapılacaktır.

Uygulama Alanı: Proje, Kırşehir (Seyfe Gölü çevresi), Isparta (Kovada Gölü Kanal Bölgesi), Konya (Ereğli Sazlığı), Kayseri (Sultan Sazlığında) olmak üzere toplam 5.000 ha alanda, 3 farklı kategoride ve 3 yıl süre ile uygulanmaktadır.

Kategoriler:

1. KATEGORİ:

Erozyonla mücadele (canlı veya cansız perdeleme, ideal sürüm tekniğinin uygulanması), arazinin ıslah edilmesi, drenaj, setleme, taş toplama ve/veya koruma amaçlı boş bırakma şeklinde olup, 40 \$/da ödeme yapılmaktadır.

2. KATEGORİ:

Çevre Dostu, Uygun Tarım Teknikleri ve benzeri kültürel uygulamalar kapsamında uygun sulama tekniklerinin kullanımı, kontrollü ilaç, gübre ve hormon kullanımı, organik, yeşil ahır gübresi, kompost vb. kullanımı ile organik ve iyi tarım uygulamaları halinde 90 \$/da ödeme yapılmaktadır.

3.KATEGORİ:

Aşırı otlatmanın engellenmesi, çayır-mera rehabilitasyonu ve yem bitkisi yetiştirilmesi şeklinde 40 \$/da ödeme yapılmaktadır.

Bütçe ve Ödemeler:

ARİP projesi kapsamında; uygulama bütçesi 9 milyon ABD Dolarıdır. Bugüne kadar toplam 1.507 üretici 4.060 hektar alanda ÇATAK Programına müracaat etmiştir. 3,6 Milyon ABD Doları ödeme yapılmıştır. ÇATAK desteklerinin tarımsal destekleme bütçesi içindeki payı %5dir (TKB 2008).

7.3.3 Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi

Projenin genel amaçları; Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki sürdürülebilir doğal kaynak yönetiminin ve katılımcı planlamanın sağlanması, doğal kaynaklara baskının azaltılması, çevreyle dost tarım ve ormancılık faaliyetlerinin benimsenmesi, kurumsal kapasitenin artırılması ile halkın bilinçlendirilmesi ve ayrıca AB'ye uyum sürecinde su ve besin yönetimi ile ilgili politikaların geliştirilmesidir. Buna ilaveten, projenin rehabilitasyon ve gelir artırıcı faaliyetleri ile bağlantılı olarak Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarında GEF (Küresel Çevre Fonu) tarafından desteklenen Tarımsal Kaynaklı Kirliliğin belirlenmesi ile bu kirlilik sebebiyle oluşan olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ve azaltılması amaçlanmaktadır. Söz konusu proje; Samsun (Sadece Tarımsal Kirlilik), Amasya'da (Tarımsal Kirlilik ve Havza Rehabilitasyonu) 5 mikro

havza, Tokat'da (Tarımsal Kirlilik ve Havza Rehabilitasyonu) 5 mikro havza, Çorum'da (Tarımsal Kirlilik ve Havza Rehabilitasyonu) 7 mikro havza, Sivas'da (Havza Rehabilitasyonu) 6 mikro havza, Kayseri'de (Havza Rehabilitasyonu) 5 mikro havza olmak üzere Kızılırmak ve Yeşilirmak havzasında toplam 28 adet mikro havzayı içermektedir. Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi 2004 yılında başlamış olup 2011 yılına kadar devam etmesi öngörülmektedir (TKB 2008).

Projenin Finansman Kaynağı: IBRD kredisi ve GEF hibesi olmak üzere:

Kredi	20.000.000 \$
İç Katkı	15.000.000 \$
TOPLAM	35.000.000 \$

Proje ile Gerçekleştirilecek Faaliyetler:

Mera yönetiminin geliştirilmesi, mera ve orman alanlarının rehabilitasyonu, bu alanların bitki örtüsü bakımından zenginleştirilmesi, yem bitkisi üretiminin artırılması, nadasa bırakılan tarım alanlarının azaltılması ile çevre dostu tarım tekniklerinin benimsetilmesi çalışmaları ile paralel hayvan yemi ve odunluk ağaç üretimini artırıcı, toprak koruyucu önlemleri özendirici ve ayrıca nem koruyucu tarım teknikleri de dahil ekili alanlar, meralar ve ormanlık arazide gerçekleştirilecek bir dizi doğal kaynakları geliştirici uygulamalar yapılacaktır. Ayrıca küçük ölçekli sulamanın, kuruda arazi teraslamasının, bahçecilik, arıcılık işlerinin kapsamını genişletme, yerel hayvancılığı geliştirme faaliyetleri de dâhil yerel halka aile gelirini artırıcı faaliyetleri gerçekleştirmelerinde yardım edilecektir. Bunun yanında, Karadeniz'e dökülen sulardaki kirliliğin ölçülmesi ve önlenmesi için gerekli tedbirler alınacaktır (TKB 2008).

7.4 Geleceğe Yönelik Perspektifler

Türkiye, ilerleyen yıllarda kırsal alana yönelik geliştireceği politikalarda ekonomik, sosyal ve çevresel bütünleşmeyi sağlayacak önlemler almalı ya da bu çerçevede daha önceki dönemlerde alınan önlemleri kararlı ve istikrarlı bir tutum ile sürdürülebilir kılmalıdır. Bu politikalar geliştirilirken kırsal kalkınmanın çok aktörlü ve çok disiplinli kavramsal çerçevesi öne çıkarılmalıdır.

AB içerisinde ve uluslararası alanda ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve öncelikler çerçevesinde OTP reformları devam etmektedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen Health Check (HC), 2009-2013 yıllarını kapsayan dönemde yapılacak politika ayarlamalarını ifade etmektedir. 2004'te başlayan Ortak Tarım Politikası ara dönem değerlendirmesi, 2007-2008 yılları için bazı gözden geçirme hükümleri getirmiş olup, bu hükümler, Health Check'in temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda AB Komisyonu, Kasım 2007'de yayımlanmış olduğu bir Bildiri ile OTP'de yapılacak gözden geçirmelere ilişkin önerilerini sunmuş ve 6 ay süren bir danışma sürecini başlatmıştır. Bu tartışmalar neticesinde, 2008 Baharında Komisyon tarafından mevzuat önerileri hazırlanmış olup, 2008 sonunda bu mevzuatın yürürlüğe girmesi beklenmektedir (www.europa.eu.int). İklim değişikliği, yenilenebilir enerji, biyolojik çeşitlilik ve su yönetimi konuları AB kırsal kalkınma politikasının bu kapsamda karşı karşıya kaldığı yeni mücadele alanları¹⁰ olarak anılmaktadır. AB'nin küresel ölçekte "ekolojik ayak izini" azaltmaya yönelik bu hedeflerinin ülkemizde de benimsenmesi için, konunun öneminin kırsal kalkınmayla ilgili tüm aktörlere aktarılması ve bu hedeflere yönelik tabandan gelen yaklaşımların dikkate alınması önemlidir (Örnek 2007).

Bu kapsamda Türkiye'de ileriki yıllarda da devam etmesi öngörülen Anadolu Su Havzaları Projesi, ÇATAK Projesi kapsamında verilen destekler, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından çevre dostu ürünlerin üretimine (örneğin; kanola bitkisi) verilen

¹⁰ Andra Ruppachter'in EU Rural Development Policy Seminar: Decision Making within the EU Agricultural Policy" konulu seminerinde de belirtilen hususlar olup, Komisyon tarafından Kasım 2008 de kesin karar verileceği ifade edilmiştir.

destekler ve devlet tarafından verilen çevre koruma teşviklerinin yanı sıra IPARD Programı'nın ikinci fazında uygulanması öngörülen tarım-çevre tedbirlerine yönelik hazırlıkların tamamlanması ve kapasite artırımı sağlanması için 2008 yılı IPA Mali İşbirliği çerçevesinde bir proje teklif edilmiş ve Komisyon'ca uygun görülerek kabul edilmiştir.

IPARD Program'ında belirlenen tarım-çevre tedbirinin yasal ve idari çerçeveye birlikte yapılacak hektar başına ödemelerin de hesaplanabilmesi açısından Programın 2.döneminde (2010-2013) uygulanması öngörülmüştür. Bilindiği üzere resmi olarak 25.02.2008 tarihinde kabul edilen IPARD Programındaki tarım çevre tedbir fişleri halen taslak haldedir (Ek 3). Bu proje (TR080201) ile taslak halde bulunan bu tedbir fişlerinin nihai hale getirilmesini sağlayacak ve böylece seçilecek alanların çevre sorunlarına pilot faaliyetlerle çözüm getirilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda proje söz konusu tedbir ile ilgili akreditasyon ve tedbiri uygulamaya başlamak için gerekli olan Komisyondan yetki devri kararı alınması sürecinde de destek sağlayacaktır. Ayrıca bahse konu proje ile hem Yönetim Otoritesinde hem de IPARD Ajansında tarım çevre tedbirlerinin uygulanması konusunda kapasite artırımı sağlanacaktır. Projenin bir diğer önemli unsuru ise, IPARD Ajansının hali hazırda var olan IT sisteminin yeniden gözden geçirilmesine ve kapsamlı bir ihtiyaç analizi çerçevesinde tedbirin uygulanması için gerekli olan ihtiyaçların belirlenmesine imkan sağlayacaktır. 1,055,000 €'su Topluluk katkısı olmak üzere projenin toplam bütçesi 1,140,000 €dur.

8. SONUÇ

Temelinde, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, bir başka deyişle, göç ve istihdam gibi temel sorunları yerinde çözmeyi amaçlayan kırsal alandaki kalkınma uğraşları çok yönlü politik bir tercihtir. Ülkemiz ekonomik kalkınmayı belli plan ve programlar çerçevesinde yürüten ve planlı kalkınmayı 1930'lu yıllarda devreye koyan ender ülkelerden biridir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kırsal yerleşmelerdeki yaşamın zorluklarını en aza indirmeye ve de giderek tümünden kaldırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bunlar, Köy Kanunu'nun çıkartılması, toprak ve tapulamaya ilişkin düzenlemeler, köy kalkınması, toplum kalkınması, köy-kent, tarım-kent, kırsal kalkınma projeleri gibi çeşitli politikalar ve uygulamaların geliştirilmesiyle başlamış olup, önlemler alınıp yeni yasal ve kurumsal yapılanmaların oluşturulması ve büyük oranlarda kaynak tahsis edilmesiyle bu süreç devam etmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri kırsal kesimin kalkındırılmasına ve kentler ile kırsal alan arasındaki dengesizlikleri en az düzeye indirmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar beraberinde birçok çözümü getirmiştir. Fakat büyük oranlarda kaynak harcanarak yürütülen bu çalışmalar sonucundaki çözümler henüz sorunları tam olarak giderememiştir. Kırsal alanların sorunlarının çözümüne yanıt verecek uygunlukta plan ve programların geliştirilememesi, alandaki insanların görüş ve önceliklerinin dikkate alınmaması, katılım ve örgütlenmenin sağlanamaması, yöre özelliklerinin göz ardı edilmesi, izleme ve değerlendirme süreçlerinin ihmali ve yukarıdan-aşağıya/merkezden yönetilme gibi sorunlar kırsal alandaki kalkınma uğraşlarında görülen başlıca eksiklikler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların saptanması ve kır ile kent arasındaki dengenin sağlanması özellikle AB'ye uyum sürecinde Türkiye açısından önem taşımaktadır. Bunlardan hareketle, Türkiye'nin çağdaş ülkeler düzeyine ulaşması ve AB'ye uyum koşullarını da yerine getirmesi açısından, kırsal kalkınma faaliyetlerine ağırlık vermesi, çalışmalarını katılımcı yaklaşımlarla yürütmesi ve yeni yapılanmalara gitmesi önem taşımaktadır.

Geçmiş dönemlere bakıldığında, uzun yıllar boyunca, kırsal kalkınma başlığı altında gerek iç gerek dış finansman kaynaklı program ve projelerin, tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılmasına ve kırsal altyapının iyileştirilmesine odaklandığı ve çevrenin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi konuları göz ardı ettiği görülmektedir. Çevre sorunlarının büyümeden önlenmesi amacıyla çevrede meydana gelen olumsuz gelişmelere müdahale edilmesi ve ekosistemler üzerinde beliren olumsuzlukların engellenmesi için teknik, hukuki ve kurumsal görünüm alabilen yönetsel araçların geliştirilmesi ve uygulama alanına konulması gereklidir.

Son on yılda çevreye ilişkin politika unsurlarının (örneğin; suyun, toprağın ve biyolojik çeşitliliğin korunması) OTP ile bir araya getirilmesinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. OTP, piyasa politikasının ilgili politika araçları, gelir desteği (çapraz uyum), erzak rezervi ve enerji ürünü primleri için çevresel şartları içermektedir. Ne var ki en önemli çevresel politika önlemleri, OTP'nin kırsal kalkınma bölümünde bulunmakta olup bu önlemler dâhilinde, tarım çevre planları (çiftçilerin daha etkin bir çevresel yönetim için belirli bir bedel ödediği), çevreye yönelik yapılan yatırımlara destek, Natura 2000 alanlarında ve çevreye ilişkin verilen eğitim konusunda çiftçilere ayrılan ödenek yer almaktadır. Genel olarak OTP çerçevesi, gelecekte bir dizi önlemleri kapsamaktadır. Ancak, bu önlemlerin nihai etkileri, bütçe kaynaklarına ve ulusal düzeyde uygulamaya olan ilgiye bağlı olduğundan, Türkiye'nin de bu kapsamda, çevre odaklı kırsal kalkınma politikasının etkinliği ve etkililiğini arttırabilmesi için mutlak suretle bütçe imkanlarını zorlaması ve ciddi tanıtım, eğitim ve yayım faaliyetlerini uygulaması zorunludur.

AB ortak tarım politikası, OTP desteğinde tarımsal gelirin önem derecesini göz önüne alarak tarım sektörüne, çevre yönetimini geliştirmek için oldukça önemli bir fırsat tanımaktadır. Ancak bu fırsat, yalnızca ilgili politik önlemler coğrafi olarak doğru hedeflendiğinde, yeterli kaynaklarla beslendiğinde ve etkin olarak uygulandığında en iyi şekilde değerlendirilmiş olur.

Politika entegrasyonunu ölçmek kapsamlı bir faaliyettir. İlk olarak, tarımda çevreyle bağlantılı eğilimler yalnızca OTP'nin politika çerçevesi tarafından yürütülmemekte ancak bu eğilimler üzerinde piyasanın, sosyo-ekonomik ve teknolojik etkenlerin etkisi görülmektedir. Bu nedenle tarım ya da çevreye ilişkin güdülen politikalar, çevre üzerinde etkisi olan çiftçilik sektör eğilimlerini kolaylıkla etkileyemez. İkinci olarak, politik düzeydeki çevresel entegrasyon oldukça kapsamlı bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca politika çerçevesine ya da önlemlerin alınmasına değil aynı zamanda yönetim yapıları arasındaki uygun dayanışma kültürüne, politika değerlendirme yöntemlerine ve diğer etkenlere dayanmaktadır.

Çevreye ilişkin hedeflerin sektörel politikaya başarılı bir şekilde entegre olabilmesi, izleme ve değerlendirmenin yanı sıra politika çerçevesinin dikkatle belirlenmesine ve politikanın tam ve doğru bir şekilde uygulanmasına bağlıdır.

Türkiye nüfusunun %35'i kırsal alanda yaşamaktadır. Tarım sektörü, özellikle ülkenin kırsal sosyo-ekonomik yapısının lokomotif sektörü niteliğindedir. Her ne kadar, kırsal çevrenin öğeleri, başta ormanlar olmak üzere topraklar, bozkırlar, sulak alanlar, akarsular, yabanıl hayvanlar ve kırsal yerleşmelerden oluşmakta ve dolayısıyla kırsal çevrenin konusu içine ormancılık, tarım, hayvancılık, avcılık ve turizm gibi etkinlikler de girmektedirse de; kırsal çevre sorunları dendiğinde akla gelen sorunlar daha çok doğrudan tarımsal faaliyetlerle bağdaştırılan sorunlar şeklinde görülmektedir.

Bu yönüyle, IPARD Programında çevre ve kırsal alana yönelik faaliyetlerin uygulanmasına hazırlık önceliği altında erozyon kontrolü, su kaynaklarının korunması ve biyolojik çeşitlilik alt tedbirlerini öne çıkaran yeni bir yaklaşımın benimsenmesi, ayrıca diğer öncelik eksenleri altında tarım işletmelerine yatırımın ve kırsal ekonominin çeşitlendirilmesine destek verilecek olması; kırsal alanda yaşayan halkın ihtiyaçlarına önemli ölçüde cevap olacağı ve yerel potansiyelleri harekete geçirerek geçmiş dönemlerde uygulamaya konan kırsal kalkınma programları ve projelerinin eksik yönlerini tamamlayıcı bir nitelik taşıyacaktır.

Türkiye’de son yıllarda bir yandan ülke gerçeklerinin ve sorunlarının etkisiyle, diğer yandan AB’ye uyum çalışmaları çerçevesinde ve taraf olunan uluslararası anlaşmalar sonucunda ortaya çıkan gelişmelere ilave olarak tarım-çevre konusunda ciddi sayıda çalışmaların ve yasal düzenlemelerin yapılmış olduğu ve bu atılan önemli adımların AB ile uyumlu olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak, bu olumlu adımlara rağmen Türkiye’de tarımsal kaynaklı çevre sorunlarının çözülmesinde hala tarımın kendisinden kaynaklanan bazı sorunların var olduğu ve öncelikle bu sorunların çözülmesi gerekliliği zaruridir. Ayrıca, bu gelişmelerin tarıma ve çevreye olumlu olarak yansiyabilmesi için uygulamaların denetlenmesi ve yaptırımların işletilmesi de zorunlu tutulmalıdır.

Türkiye’nin diğer sektör politikaları kadar tarım politikaları da çevresel politikalarla uyumlu olmak durumundadır. Türkiye’de tarım-çevre konusunun hukuki boyutuna ilişkin bu gelişmelere rağmen, uygulama ve yaptırım konusunda halen zayıf noktaların olduğu görülmektedir. Tarım-çevre politikalarının uygulanması konusunda faaliyet gösteren uygulayıcı kurumlar arasında koordinasyonun sağlanmasında halen pek çok eksiklikler bulunmaktadır. Söz konusu bu eksikliklerin giderilmesinde etkili bir koordinasyon, işbirliği ve planlamanın yapılması şarttır.

Unutulmamalıdır ki, oluşturulan politika ve stratejilerin sürdürülebilir kılınması ve hedeflerin bu amaca yönelik olarak tasarlanması sadece belirli yılları kapsayan bir dönemde değil aynı zamanda uzun vadede geleceğe yönelik olarak; ayrıca AB’ye üyelik süreci söz konusu olduğunda sadece adaylık döneminde değil aynı zamanda üyelik sonrası dönemde de yürütülmesi gereken çok yönlü ve kapsamlı çalışmaların sağlam bir temel üzerine inşa edilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, M., Doğan, M., 2006. AB'ye Üyelik Yolunda Türk Tarımı: Sorunlar, Zorluklar ve Fırsatlar. TÜGİAD Ekonomi Ödülleri Kitapları, İstanbul, TÜGİAD.

Akdur, R. 2005. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları. ATAUM, Ankara.

Akın, S. 2008. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar, Değişimler ve Türkiye'nin Uyum Çalışmaları. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Commission of the European Communities, 1991. The Development and Future of the Common Agricultural Policy, Germany, Bulletin of the EC.

Dedeoğlu, B. 1996. Adım Adım Avrupa Birliği, İstanbul, Çınar Yayınları.

Dellal, İ. 2004. Ortak Tarım Politikası'nda Reform, DTÖ ve Türkiye. T.E.A.E-Bakış, Sayı 7, Ankara

Dıraor, B. M. 2008. "Katılım Öncesi AB Fonları ve Kırsal Kalkınma" -Fırsatlar, Sorunlar ve Türkiye İçin Öneriler, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No:2764, Ankara.

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 2005. Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu, Yayın No: 134, Ankara.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 1998. Rural Development, Booklet, Belgium.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 1998. Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (SAPARD), Booklet, Belgium.

European Economic and Social Committee, 2002. Ways Forward for Sustainable Agriculture, Brussel, Booklet.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 2003. Rural Development in the European Union, Fact Sheet, Germany.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 2004. The Common Agricultural Policy Explained, Booklet, Brussel.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 2005. The Common Agricultural Policy -2003 Review-, Booklet, Luxembourg.

European Commission Directorate-General for Agriculture, 2006. The EU Rural Development Policy 2007–2013, Fact Sheet, Brussel.

Ekim, R. M. 2006. “Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumunu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı Yüksek Lisans Tezi.

Giray, F.H., Akın, A., gün, S. 2000. Kırsal Kalkınmada Yeni Perspektifler. Ankara.

Görmez, K. 2007. Çevre Sorunları. Nobel Yayın No:1138, İstanbul.

Gösterici H., Ormanoğlu, B., 2007. “Avrupa Birliği IPA Mali Sistemi 2007-2013 Dönemi Uygulaması”, Bütçe Dünyası, Cilt 2, Sayı 25, Bahar 2007.

Gülçubuk B. 2006. “Avrupa Birliği ve Dünya’da Kırsal Kalkınmada Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler ve Türkiye’nin Uyum Sürecindeki Yaklaşımları”, Tekgıda-İş Dergisi, Tekgıda-İş Sendikası Yayın Organı, Sayı:96, Nisan 2006, s. 9-24.

Hausner, Karl Heinz, 2007. “The European Budget in the Years 2007 to 2013 and the Common Agricultural Policy”, Intereconomics, January/February 2007.

İktisadi Kalkınma Vakfı, 2000. Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu, İstanbul, İKV Yayınları.

İktisadi Kalkınma Vakfı, 2006. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları, İstanbul, İKV Yayınları No: 193.

Keleş, R., Hamamcı, C. 2005. Çevre Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.

Kışlalıoğlu, M., Berkes, F. 2007. Çevre ve Ekoloji. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Marm M. C., Yıldırım U. 2004. Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar. Beta Basım, İstanbul.

Mengi, A. 2007. Çevre ve Politika- Başka Bir Dünya Özlemi. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Mikos, P. 2001. “The European Commission Perspective on Rural Development: Integrating New Trends into Multi-sectoral Approaches”, Development Policy Review (545-552) .

Örnek, A. 2007. Kırsal Kalkınma El Kitabı, Heinrich Böll Stiftung Derneği, İstanbul.

Roy, A. 2002. Şu AB Neyin Nesi?. TURKAB AB-Türkiye İşbirliği Derneği Yayını, AB Bilinci Serisi: 1., İstanbul.

Şahin, A., Atış, E., Miran, B. 2006. Daha Etkin Tarım Çevre Politikaları için Homojen Alanların Belirlenmesi: Ege Bölgesi Örneği. Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Bornova, İzmir.

Tan, S., Dellal, İ. 2003. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası. T.E.A.E-Bakış, Sayı 2, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, Sekizinci Beş Yıllık Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara,

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı & Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2002, Avrupa Birliği ve Türkiye, Ankara, 5. Baskı.

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, II. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Komisyon Raporu, Ankara.

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008, Tarımsal Veriler, Haziran 2008, Ankara.

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2008, IPARD Programı, Ankara.

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005, Türkiye’de Tarım, Ankara.

Türkiye Çevre Vakfı, 2001. Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı. TÇV Yayın No: 149, Ankara

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), 2005. AB Hazırlık ve Müzakere Dönmeleri İle Üyelik Koşullarında Türkiye Tarım Sempozyumu 4-5 Mayıs 2005, Ankara, Yayın No:46.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 2006. AB Müzakere Sürecinde OTP’ye Uyum ve Tarımda Acil Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Çalışma Raporu.

Ulucan, B. 2007. IPA Kırsal Kalkınma Ajansının Akreditasyonu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.

Ülger, İ.K. 2003. Avrupa Birliği El Kitabı. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

<http://bursayg21.org/page.php?ID=276>, 2008

http://europa.eu.int/pre-accession_html

http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=0&forum_id=116&thread_id=2546, 2008

<http://sgb.tarim.gov.tr/>

<http://www.abgs.gov.tr/>

<http://www.abmerkezi.org.tr/>

<http://www.avrupa.info.tr>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.kkgm.gov.tr>

<http://www.ikv.org.tr>

<http://www.sanayi.gov.tr/IPAWeb/KatilimOncesiMaliYardimlar>

http://www.sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil2_sayi4_08.pdf, 2008

<http://www.tarim.gov.tr>

<http://www.tugem.gov.tr>

<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler>

EKLER

EK 1. İYİ TARIM UYGULAMALARINA İLİŞKİN YÖNETMELİK

(Resmi Gazete Tarihi: 08.09.2004 Resmi Gazete Sayısı: 25577)

İYİ TARIM UYGULAMALARINA İLİŞKİN YÖNETMELİK⁽¹⁾

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Hukuki Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmelik; çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amacıyla hazırlanmıştır.

Kapsam

Madde 2 — Bu Yönetmelik, iyi tarım uygulamalarına uyulması için Bakanlık İl Müdürlüklerinin, üreticilerin, üretici birliklerinin, müteşebbisler ile yetkilendirilmiş kuruluşların görev ve sorumlulukları ile denetim esaslarını kapsar.

Hukuki Dayanak

Madde 3 — Bu Yönetmelik, 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinin (f) ve (h) bentlerine, 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanununun 22 ve 24 üncü maddelerine, 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunun 16 ve 24 üncü maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 — Bu Yönetmelikte geçen;

a) Bakanlık: Tarım ve Köyişleri Bakanlığını,

b) Bakan: Tarım ve Köyişleri Bakanını,

c) İyi Tarım Uygulamaları Komitesi (İTUK): Bakan Olur'u ile kurulan ve Bakan adına bu Yönetmeliğin uygulanmasını takip ve temin eden, bu Yönetmeliğin 9 uncu maddesinde yer alan Komiteyi,

d) İyi Tarım Uygulamaları (İTU): Tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlık ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemleri,

e) İl Müdürlüğü: Bakanlık İl Müdürlüğünü,

f) Kontrol Kuruluşu: İyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun üretilen ürünün, üretiminden son tüketiciye ulaşıncaya kadar olan tüm aşamalarını kontrol etmek üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

g) Sertifikasyon Kuruluşu: Tüm kontrolleri tamamlanmış iyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun üretilen ürünü, kontrol kuruluşunun yaptığı kontrol ve bu kontrole ilişkin bilgi ve belgeler ile gerek duyulan hallerde yaptırılacak analizlere dayanarak sertifikalandırmak üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

h) Yetkilendirilmiş Kuruluş: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu, kontrol kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu olarak Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

ı) Kontrol: İyi tarım uygulamaları faaliyetlerinin bu Yönetmeliğe uygun olarak yapılıp yapılmadığının belirlenmesi, düzenli kayıtların kurulması, sonuçların rapor edilmesi, gerek görülmesi halinde ürünün niteliğinin laboratuvar analizleri ile test edilmesini,

j) Kontrolör: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu adına iyi tarım uygulamaları faaliyetlerinin her aşamasının ilgili mevzuata göre uygulanmasını kontrol etmek üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek kişiyi,

k) Sertifikatör: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu adına, kontrolü tamamlanmış ürünün iyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun olduğunu onaylamak üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek kişiyi,

l) Denetim: İyi tarım uygulamaları faaliyetlerinin bu Yönetmeliğe uygun olarak yapılıp yapılmadığını tespit etmek amacıyla, yetkilendirilmiş kuruluşlar, işletmeler ve müteşebbisler ile kontrolör ve sertifikelerinin Bakanlık veya Bakanlık tarafından denetim yetkisi verilen kuruluşlarca yapılan her türlü denetimini,

m) Sertifikasyon: Bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin ve iyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun üretilen ürünün mevzuata uygun olarak belgelendirilmesini,

n) Sertifika: Bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin ve iyi tarım uygulamaları kriterlerine uygun üretilen ürünün mevzuata uygun olduğunu gösteren belgeyi,

o) Üretim Alanı: İyi tarım uygulamaları çerçevesinde üretimin yapıldığı alanı,

p) Satış Ünitesi: Tarımsal ürünün üreticiden alınıp tüketiciye ulaştırılarak satışını yapan birimi (manav, market, pazar, v.b.),

r) Entegre Ürün Yönetimi (EÜY): Uzun dönemde sürdürülebilirlik şartlarını kapsayan, yerel toprak, iklim ve ekonomik koşullar gibi çevresel şartlarla uyumlu ürün karlılığını içeren tam bir tarım stratejileri sistemini,

s) Entegre Mücadele (EM): Tarımsal ürünlerde zararlı türlerin popülasyonunu ve çevre ile ilişkilerini dikkate alarak, uygun olan mücadele metotlarını ve tekniklerini kullanarak, ekonomik zarar seviyesini en aza indiren mücadele sistemini,

t) Üretici: Tarımsal ürünlerin her aşamadaki üretimini İTU kriterlerine göre yapan gerçek ve tüzel kişileri,

u) Üretici Birlikleri: 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununa göre tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında ve gönüllülük esasına dayalı olarak kurdukları, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birliklerini,

v) Müteşebbis: İyi tarım uygulamaları kriterlerine göre; üretim yapan ve/veya ürünü işleyen, ambalajlayan, etiketleyen, taşıyan ve pazara hazır hale getiren iç ve/veya dış pazarda pazarlayan, pazarlamada aracılık eden gerçek veya tüzel kişileri,

y) (Ek: RG 05/05/2005-25806) Kontrol günü: Kontrolör tarafından arazide ve/veya işletmede bir gün içinde yapılan kontrolü ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Görev ve Sorumluluklar

Bakanlık İl Müdürlüklerinin Görev ve Sorumlulukları

Madde 5 — Bakanlık İl Müdürlüklerinin görev ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.

- a) Üretici ve üretici birliklerine İTU konusunda eğitim ve yayım hizmeti vermek,
- b) Yetkilendirilmiş kuruluşlar ile kontrolörler ve sertifikelerle İTU esaslarında aykırı hareket etmeleri durumlarında müdahale etmek, gerekli uyarıları yapmak,
- c) Üreticilerin EM ve EÜY tekniklerini kullanarak üretim yapmasını sağlamak için ürün bazında hazırlanan teknik talimatlar hakkında üreticileri, üretici birliklerini ve müteşebbisleri bilgilendirmek,
- d) Üreticiler ve üretim ile ilgili, yetkilendirilmiş kuruluşlardan alacakları bilgileri kayıt altına almaktır.

İTU Kriterlerine Göre Üretim Yapan Üreticilerin ve Üretici Birliklerinin Görev ve Sorumlulukları

Madde 6 — İTU kriterlerine göre üretim yapan üreticilerin ve üretici birliklerinin görev ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.

- a) Üretim alanlarında yaptıkları gübre, bitki koruma uygulamalarını ve gerekli olan diğer zorunlu uygulamaları kayıt altına almak,
- b) Bitki koruma ve hayvan sağlığı ürünlerini tavsiyesine uygun olarak kullanmak,
- c) Üretimde hastalıklar, zararlılar ve yabancı otlar ile mücadele yapmak,
- d) Toprak, su, çevre ve insan sağlığını koruyucu tedbirler almak,
- e) Toprak ve yaprak analizlerini yapmak/yaptırmak, gübrelemeyi analiz sonuçlarına göre uygulamak ve analiz sonuçlarını kayıt altında tutmak,

f) Sulama suyunu analiz ettirmek, önerilen miktar ve metotlarda uygulamak ve kayıt altına almaktır.

İTU Kriterlerine Göre Üretim Yapan Üretici ve Üretici Birliklerinin Ürünü Satın Alan Müteşebbislerin Görev ve Sorumlulukları

Madde 7 — İTU kriterlerine göre üretim yapan üretici ve üretici birliklerinin ürünü satın alan müteşebbislerin görev ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.

a) Üretici, üretici birlikleri ile bunların ürünü satın alan müteşebbisler İTU kriterlerine karşılıklı uyulacağına dair yazılı bir sözleşme yaparlar,

b) Üretime girdi (tohum, fide, fidan, anaçlık, soğan, yumru, rizom, bitki koruma ürünü, gübre, hayvan sağlığı ürünleri vb.) temin eden özel ve tüzel kişiler kayıt tutarlar,

c) Ürünü satın alan müteşebbisler, üreticiden ürüne ait kayıtlarının bulunması şartını ararlar,

d) Ürünü satın alan müteşebbisler, ürünlerle ilgili kayıtların ve uygulanan işlemlerin yer aldığı bir kayıt sistemi oluştururlar,

e) Gıda güvenliğinden üretici, üretici birlikleri ve bunların ürünü satın alan müteşebbisler sorumludur.

Yetkilendirilmiş Kuruluşlarının Görev ve Sorumlulukları

Madde 8 — Yetkilendirilmiş kuruluşların görev ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetkilendirilmiş kuruluşlar her türlü üreticiye, üretici birliklerine, müteşebbise, ürüne, üretime, kontrol işlemine, sertifikasyon işlemine, kuruluşun kendisine, çalışanına ve menşesine dair her türlü bilgi ve belgeleri düzenlemekle yükümlüdür.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşlar İTU kriterlerine göre üretim yapan üreticilere, üretici birliklerine, müteşebbise ait her türlü bilgiyi kontrol ederek kayıt altına alır. 3'er aylık raporlar hazırlayarak bilgi için Bakanlık İl Müdürlüğü'ne verir. Bakanlık İl Müdürlüğü bu raporların özetinden oluşan bir raporu 6 aylık dönemler halinde gereği için İTUK'a bildirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İyi Tarım Uygulamaları Komitesi ve Yetkilendirilmiş Kuruluşlar

İyi Tarım Uygulamaları Komitesinin Oluşumu, Görevleri, Çalışma Şekil ve Esasları

Madde 9 — İyi tarım uygulamaları komitesinin oluşumu, görevleri, çalışma şekil ve esasları aşağıda belirtilmiştir.

a) **(Değişik:RG-05/05/2005-25806)** Komite, Bakanlık Müsteşar veya Müsteşar Yardımcısı ya da yetki vereceği kişi Başkanlığında; Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğünden 6 kişi, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğünden 4 kişi, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğünden 1 kişi, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğünden 1 kişi, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığından 1 kişi ve Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığından 1 kişi olmak üzere toplam 15 kişiden oluşur. Ayrıca, ihtiyaç duyulması halinde konunun uzmanı teknik görevliler veya kuruluşları tarafından görevlendirilecek personelin görüşlerinden yararlanılabilir. İTUK sekreteryası, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.

b) Komitenin görevleri;

1) Bu Yönetmelik hükümlerini uygulamak ve uygulanması için gerektiğinde Bakanlık İl Müdürlüklerini yetkilendirmek,

2) Yetkilendirilmiş kuruluşlara çalışma izni vermek, kurallara uyulmadığı tespit edildiğinde izni iptal etmek veya geçici süreyle durdurmak,

3) Yetkilendirilmiş kuruluşları, kontrolörleri, sertifikierleri, üretici, üretici birlikleri ve müteşebbisleri kodlamak ve denetlemek,

4) Yetkilendirilmiş kuruluşları, kontrolörleri ve sertifikierleri, bu Yönetmelik hükümlerine uyulmadığı durumlarda uyarmak ve gerektiği durumlarda yaptırım uygulamak,

5) İTU kriterlerinin belirlenmesi, yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, tanıtılması konularında çalışmalar yapmak, İTU'da haksız rekabetin takipçisi olmak, bu Yönetmeliğe

aykırı olan ve ülkenin menfaatlerinin zedelendiği her konuda yasal işlemler için başvurular yapmak,

6) Sivil toplum örgütleri ile mesleki ilişkiler kurmak ve gereken durumlarda işbirliği yapmak, ülkenin İTU'nun yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, tanıtılması konularında, üniversite, enstitü, araştırma, basın kuruluşları ve ilgili diğer resmi veya özel kuruluşlarla işbirliği yaparak; araştırma, proje ve eğitim yapmak, yaptırmak,

7) Diğer ülkelerdeki, özellikle AB Ülkelerindeki İTU değişikliklerini izleyerek ülke mevzuatında gerekli değişiklikleri yapmak,

8) Uluslar arası İTU kuruluşlarıyla işbirliğine gitmek, İTU konusundaki ulusal ve uluslar arası seminer, sempozyum, toplantı, kongre ve fuarlara katılım sağlamak,

c) Komite, olağan olarak her ayın ilk haftası toplanır. Olağanüstü durumlarda sekreteryaya tarafından toplantıya çağrılır.

d) **(Değişik: RG 05/05/2005-25806)** Komite, üye tam sayısının en az yarısından bir fazlası ile toplanır. Kararlar toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınır.

e) Raportörlük, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü temsilcilerinden seçilen sekreter üye tarafından yürütülür.

f) Kararlar, toplantı tarihinden itibaren on gün içinde tüm üyeler tarafından imzalanarak Müsteşarlık onayına sunulur ve onay tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Yetkilendirilmiş Kuruluşların Oluşumu, Çalışma Şekli ve Esasları

Madde 10 — Yetkilendirilmiş kuruluşların oluşumu, çalışma şekli ve esasları aşağıda belirtilmiştir.

a) Bu Yönetmeliğin uygulanmasında; İTU faaliyetlerinin her türlü kontrol ve sertifikalandırma işlemleri Bakanlıkça veya Bakanlıkça yetkilendirilmiş kuruluşlarca yapılır. Yetkilendirilmiş kuruluşlar yeterli ve tecrübeli personel ile teknik alt yapıya sahip olmak zorundadır.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşlar, kontrol ve sertifika konularında çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunur. Bakanlıkça gerekli incelemeler yapılır ve dilekçenin verilmiş tarihinden itibaren 45 gün içinde sonuçlandırılır. Yetkilendirilmiş kuruluşlar

çalışma yetki süreleri dolmadan her yıl en az 1 ay önce çalışma yetki sürelerini uzatmak zorundadırlar. Çalışma izinleri hiç bir şekilde devredilemez.

c) Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu; kontrol ve sertifikasyon olmak üzere iki ayrı birimden oluşur. Kontrol biriminde görev yapanlar sertifikasyon biriminde, sertifikasyon biriminde görev yapanlar kontrol biriminde görev yapamazlar.

d) **(Değişik: RG 05/05/2005-25806)** İTU kriterlerine göre üretim faaliyeti için uygulanan her türlü kontrol ve sertifikalandırma işlemleri Bakanlıkça yetkilendirilmiş kuruluşlarca yapılır. İTUK, yetkilendirilmiş kuruluşlardan; her türlü üreticiye, üretici birliğine, müteşebbise, kooperatife ya da tüzel kişilere, ürüne, üretime, kontrol işlemine, sertifikasyon işlemine, kuruluşun kendisine, çalışanına ve menşesine dair her türlü bilgi ve belgeleri istediği zaman talep edebilir.

e) **(Ek: RG 05/05/2005-25806)** Kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşları, kontrol ve sertifikasyon kriterlerini, izlenebilirlik ve yaptırımlara ait bilgileri de içeren bir kalite el kitabı hazırlayarak Bakanlığa bildirir. Bu kitapçık Bakanlık tarafından incelenir ve uygun olmayan kısımlar düzeltilir.

f) **(Ek: RG 05/05/2005-25806)** Kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşu, İTU'ya ilişkin kontrol kriterlerini yerine getirebilmek için;

1) Kontrol planını hazırlar ve her kontrol döneminde en az bir defa kontrol yapar.

2) Üretim alanını yerinde kontrol eder.

3) Kontrol raporunu hazırlar ve rapor tarihinden itibaren en geç 1 ay içerisinde bilgi için faaliyet gösterdikleri ildeki Bakanlık İl Müdürlüğüne verir. Bakanlık İl Müdürlükleri kontrol raporlarının özetini Bakanlığa bildirir.

g) **(Ek: RG 05/05/2005-25806)** Yetkilendirilmiş kuruluşlar, yapmış oldukları yıllık faaliyetleriyle ilgili; üretici, üretici birliği, müteşebbis, kooperatifler ya da benzer tüzel kişilere ait ürün, sertifika, kontrol, üretim, ihracat, çalışan personelin durumu, cezai işlemler gibi tüm bilgileri, takip eden yılın en geç 31 Ocak tarihine kadar Bakanlığa bildirir.

h) **(Ek: RG 05/05/2005-25806)** Yetkilendirilmiş kuruluşlar, tespit ettikleri her türlü aykırılıklar ile ilgili bilgi ve belgeleri, uygun gördükleri yaptırım işlemini de içeren

bir raporu en geç 20 gün içinde Bakanlığa bildirirler. Yaptırımlarla ilgili itirazlar Bakanlığa yapılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Yetkilendirilmiş Kuruluşlarda Aranılan Şartlar, Çalışma İzni ve İstenen Belgeler

Madde 11 —(Ek: RG 05/05/2005-25806)

Yetkilendirilmiş kuruluşlarda aranılan şartlar, çalışma izni ve istenen belgeler aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetkilendirilmiş kuruluşlarda aranılan şartlar;

1) Bakanlık tarafından izin verilecek yerli veya yabancı yetkilendirilmiş kuruluşun Türkiye bürosu temsilcisinin veya yardımcısının T.C. vatandaşı olması zorunludur. Yerli ve yabancı kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşlarının Türkiye bürosunda veya şubelerinde çalışan T.C. vatandaşı kontrolör ve diğer personel sayısı toplam personelin 2/3'ünden az olamaz.

2) Yetkilendirilmiş yerli veya yabancı kuruluşların temsilcisi tercihen, üretim dalı ile ilgili olarak Ziraat Mühendisi, Gıda Mühendisi, Su Ürünleri Mühendisi veya Veteriner Hekim olur.

3) Kontrol ve sertifikasyon işlemleri aynı kuruluş tarafından yapılabilir, fakat ayrı ayrı izin verilir.

4) Yetkilendirilmiş kuruluş yöneticileri, ortakları, kontrolörleri ve çalışanları, o kuruluş adına kodlandığından, başka bir yetkilendirilmiş kuruluşta herhangi bir görev alamazlar.

5) Kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşlarındaki kontrolörlerin sayısı, kuruluşun proje sayısı, kontrol edilecek işletme, üretim alanları ve benzeri için yeterli olmalıdır. Bir yıl içerisinde her bir kontrolör maksimum 90 kontrol günü çalışır. Yetkilendirilmiş kuruluş her 90 kontrol günü için bir kontrolör çalıştırmak zorundadır. Yetkilendirilmiş

kuruluşlarda çalışan kontrolörlerin yeterlilik sayısı Sosyal Sigorta Kurumu Aylık Pirim Hizmet Belgesiyle Bakanlığa ispat edilir ve Bakanlıktan onay alınır.

6) Yetkilendirilmiş kuruluşların yöneticileri, ortakları, kontrolörleri ve çalışanları ticari olarak İTU faaliyetinde bulunmaları durumunda kontrol ve/veya sertifikasyon işlemleri kendi kuruluşları tarafından yapılamaz.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşların çalışma izni ve istenen belgeler;

1) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** Yetkilendirilmiş kuruluş tüzel kişilik ise limited veya anonim şirket olur. Yabancı bir kuruluşun irtibat bürosu veya şubesi ise tüm yasal izin işlemlerini tamamlar."

2) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** Yetkilendirilmiş kuruluşlar, EN 45011 veya ISO/IEC Guide 65'e göre Türk veya yabancı akreditasyon kurumlarından akredite olmak zorundadır. Yetkilendirilmiş kuruluş, yabancı bir kuruluşun Türkiye'deki irtibat bürosu veya şubesi ise merkezine ait akreditasyon belgesini müracaatta Bakanlığa ibraz eder. Diğer yetkilendirilmiş kuruluşlar ise çalışma izni verilmesinden itibaren iki yıl içerisinde akredite olarak akreditasyon belgesini Bakanlığa ibraz etmek zorundadır. Akreditasyon için iki yıl süre tanınan yetkilendirilmiş kuruluşlar, belirtilen sürede akreditasyon belgesini Bakanlığa ibraz etmez ise Bakanlık, akreditasyon belgesi ibraz edilinceye kadar yetkilendirilmiş kuruluşun çalışma iznini askıya alır. Çalışma izni askıya alınan kuruluş, askıya alınmasından itibaren altı ay içerisinde de akreditasyon belgesini Bakanlığa ibraz edemediği takdirde çalışma izni Bakanlıkça iptal edilir.

3) Yetkilendirilmiş kuruluşun yer ve organizasyon tanımlamalarına dair belgeler;

Adı, yeri, adresi ve var ise logosuna ait belgeler,

Kuruluş sahibi, ortakları, temsilcileri ve kontrolörlerine ait kimlik belgelerinin onaylı sureti,

Kuruluş sahibi, ortakları, temsilcileri ve kontrolörlerine ait eğitim belgelerinin noter onaylı sureti,

Ticaret Sicil Gazetesi,

Çalışanların görev tanımları ve sigorta belgeleridir.

4) Kuruluşun çalışma alanı ve çalışma sistemine dair bu Yönetmelikte belirtilen tüm belgeler,

5) Uygulayacağı kontrol ve/veya sertifikasyon yöntemlerini içeren belgelerdir.

6) **(Ek:RG-15/05/2006-26169)** Yetkilendirilmiş kuruluşlar, çalışma izni süresince veya Bakanlıkça çalışma izinlerinin askıya alınması veya iptali nedeniyle, sözleşme yaptığı taraflara, Bakanlığa veya üçüncü şahıslara karşı doğabilecek her türlü zarardan tek başına sorumlu olup, bu sorumluluğu gösterir noter onaylı taahhünameyi Bakanlığa ibraz etmek zorundadır.

Yetkilendirilmiş Kuruluşun Şube Açması

Madde 12 — (Ek:RG-05/05/2005-25806)

Yetkilendirilmiş Kuruluşun şube açma şartları aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetkilendirilmiş kuruluşlar gerekli gördükleri durumlarda şubeler açabilir ve bunlar vasıtasıyla da faaliyet gösterebilirler.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşların açacakları şube sayısında sınırlama yoktur.

c) Her şube için 11 inci maddenin birinci fıkrasının (a) bendinin (1) numaralı alt bendi hükümleri uygulanır.

d) Her şubede en az bir kontrolör bulundurulur. Kontrolör sayısı şubenin iş hacmine göre, 11 inci maddenin birinci fıkrasının (a) bendinin (5) numaralı alt bendine göre düzenlenir.

e) Yetkilendirilmiş kuruluşlar şubenin yaptığı tüm işlemlerden sorumludur.

Yetkilendirilmiş Kuruluşun Çalışma İzninin Askıya Alınması veya İptali

Madde 13 — (Ek:RG-05/05/2005-25806)

Yetkilendirilmiş kuruluşun çalışma izninin askıya alınması ve iptalini gerektiren durumlar aşağıda belirtilmiştir.

a) Yönetmeliğin yetkilendirilmiş kuruluşlarla ilgili maddelerine uyulmaması durumlarında, Bakanlık tarafından yapılacak inceleme sonucunda uyarı cezası verilir. Gerekli durumlarda Bakanlık yerinde kontroller yapar ve belgeleri inceler. Bu inceleme esnasında kuruluşun kontrol ve/veya sertifikasyon iznini askıya alabilir. İki kez uyarı

cezası alması halinde yetkilendirilmiş kuruluşun çalışma izni Bakanlık tarafından iptal edilir.

b) Sözleşme yaptığı müteşebbislere karşı sözleşmede belirtilen ve yürürlükteki İTU ile ilgili mevzuatlara aykırı uygulamalar yapması durumunda, gerekli inceleme yapıldıktan sonra bu maddenin (a) bendindeki yaptırımlar uygulanır.

Üreticilerin, Üretici Birliklerinin, Müteşebbislerin, Kooperatiflerin ya da Benzer Tüzel Kişilerin Uygulamaları

Madde 14 — (Ek:RG 05/05/2005-25806)

Üreticilerin, üretici birliklerinin, müteşebbislerin, kooperatiflerin ya da benzer tüzel kişilerin uygulamaları aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetkilendirilmiş kuruluş ile üreticiler, üretici birlikleri, müteşebbisler, kooperatifler ya da benzer tüzel kişiler arasında bir sözleşme yapılır.

b) Üreticiler, üretici birlikleri, müteşebbislere, kooperatiflere ya da benzer tüzel kişilere yaptırımlar, yetkilendirilmiş kuruluşlar tarafından uygulanır.

c) Yetkilendirilmiş kuruluşlar ile sözleşme yaptığı üretici, üretici birlikleri, müteşebbis, kooperatifler ya da benzer tüzel kişiler arasında gerekli hallerde başvurulması amacıyla bir mahkeme yerinin belirlenmesi zorunludur. Bu yer üretim bölgesi içerisinde olmalı ve sözleşmede belirtilmelidir.

Kontrolörlerde Aranacak Şartlar, Görev, Yetki, Çalışma Usul ve Esasları

Madde 15 — (Ek:RG-05/05/2005-25806)

Kontrolörlerde aranacak şartlar, görev, yetki, çalışma usul ve esasları aşağıda belirtilmiştir.

a) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** Kontrolörlük yapacağı alanla ilgili olarak, Ziraat Mühendisi, Su Ürünleri Mühendisi, Gıda Mühendisi veya Veteriner Hekim olmak ve Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak kontrolörlük eğitimine katıldığına dair resmi bir belgeye sahip olmak."

b) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** Kontrolörler lisans eğitimi aldıkları alan dışında kontrol hizmeti veremezler. Ayrıca, kontrolörler her üç yılda en az bir defa olmak

üzere, iyi tarım uygulamalarındaki yeni gelişmeleri takip etmek amacıyla Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak güncelleme eğitimlerine katılmak zorundadır.

c) Aynı yıl içerisinde yalnız bir yetkilendirilmiş kuruluş adına çalışabilir ve aynı kuruluşun farklı şubelerinde görev alamazlar.

d) Kontrolörlerin çalışma yetkisi, Bakanlık tarafından kişiye verilir.

e) Bakanlıktan alınacak yetki belgesiyle çalışırlar. Kontrolöre, Bakanlıkça verilecek yetki resmi yazı ile bildirilir.

f) Yaptıkları kontrolle ilgili rapor tutmak, bu raporları imzalamak ve kontrol veya kontrol ve sertifikasyon kuruluşuna kontrolü takip eden on gün içinde teslim etmek zorundadır.

g) Bakanlık, kontrolörün İTU kriterlerini uygulamadığını ve yetersizliğini tespit ettiğinde kontrolör belgesini geçici veya süresiz olarak iptal edebilir.

h) Kontrolör olarak çalışanlar sertifikeler biriminde çalışamazlar.

Sertifikelerde Aranacak Şartlar, Görev, Yetki, Çalışma Usul ve Esasları

Madde 16 — (Ek:RG-05/05/2005-25806)

Sertifikelerde aranacak şartlar, görev, yetki, çalışma usul ve esasları aşağıda belirtilmiştir.

a) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** En az dört yıllık yüksek öğrenim mezunu olmak.

b) **(Değişik:RG-15/05/2006-26169)** Ürün veya sistem belgelendirme konusunda bir yıllık deneyime sahip olmak.

c) Sertifikeler yalnız bir yetkilendirilmiş kuruluş adına çalışabilir.

d) Sertifikeler olarak çalışanlar kontrol biriminde çalışamazlar.

e) Bakanlık tarafından verilen yetki belgesiyle çalışırlar. Sertifikelere, Bakanlıkça verilecek yetki resmi yazı ile bildirilir.

f) Bakanlık, sertifikelerin İTU kriterlerini uygulamadığını ve yetersizliğini tespit ettiğinde sertifikeler belgesini geçici veya süresiz olarak iptal edebilir.

Denetim

Madde 17 — (Teselsül: RG 05/05/2005-25806) Bu Yönetmeliğin uygulanmasında; yetkilendirilmiş kuruluşlar, kontrolör, sertifikeler ve müteşebbislerin her türlü denetimi Bakanlık tarafından yapılır.

Denetim hizmetlerinde çalışacak personelin yetki ve sorumlulukları ile hizmet içi eğitimine ilişkin usul ve esaslar İTUK tarafından belirlenir.

Bakanlık gerekli gördüğü hallerde denetim yetkisini kısmen veya tamamen akredite edilmiş; kamu kurum ve kuruluşlarına, özel sektör tüzel kişilerine ve üniversitelere devredebilir.

Genel Hükümler

Madde 18 — (Teselsül: RG 05/05/2005-25806) İyi tarım uygulamalarını uygulayan üreticiler ve üretici birlikleri tarımsal desteklemelerden öncelikli olarak faydalandırılırlar.

GEÇİCİ MADDE 1 – (Ek:RG-15/05/2006-26169)

İTU konusunda Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak kontrolörlük eğitimine kadar bu Yönetmeliğin 15 inci maddesinin (a) bendinde belirtilen lisans eğitimine sahip olanlardan kalite yönetimi sistemi ile tehlike analizi ve kritik kontrol noktası (HACCP) konularında eğitim aldığını belgelendirenlere, kontrolör olarak çalışma yetkisi verilir. Ancak bu şekilde çalışma yetkisi verilenler, faaliyet alanı ile ilgili olarak Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak ilk kontrolörlük eğitiminden itibaren en geç bir yıl içerisinde eğitime katılmak zorunda olup, bu süre içerisinde eğitime katılmayanların çalışma yetkisi durdurulur.

Yürürlük

Madde 19 — (Teselsül: RG 05/05/2005-25806) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 20 — (Teselsül: RG 05/05/2005-25806) Bu Yönetmelik hükümlerini Tarım ve Köyişleri Bakanı yürütür.

EK 2. TARIMSAL KAYNAKLI NİTRAT KİRLİLİĞİNE KARŞI SULARIN KORUNMASI YÖNETMELİĞİ

TARIMSAL KAYNAKLI NİTRAT KİRLİLİĞİNE KARŞI SULARIN KORUNMASI YÖNETMELİĞİ

Yetki Kanunu: 1380, 2872, 4856, 441 KHK

Yayımlandığı R.Gazete: 18.02.2004-25377

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı, tarımsal kaynaklı nitratın suda neden olduğu kirlenmenin tespit edilmesi, azaltılması ve önlenmesidir.

Kapsam

Madde 2 — Bu Yönetmelik, yer altı, yer üstü suları ve topraklarda kirliliğe neden olan azot ve azot bileşiklerinin belirlenmesi, kontrolü ve kirliliğin önlenmesi ile ilgili teknik ve idari esasları kapsar.

Dayanak

Madde 3 — Bu Yönetmelik, 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinin (b) bendi ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununun 20 nci maddesi uyarınca ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 8 inci maddesi ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 2 nci ve 9 uncu maddeleri gereğince hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 — Bu Yönetmelikte geçen;

Yeraltı suyu: Yeraltında doygunluk kuşağında bulunan ve toprak ya da toprak altıyla doğrudan temas halinde olan bütün suları,

Yüzey suyu: Yer yüzeyinde bulunan denizler, akarsular ile göl, gölet, baraj, lagün gibi doğal ve yapay su alanlarını,

Tatlı su: Doğal olarak ortaya çıkan, tuz konsantrasyonu düşük, genellikle içme suyu üretmek amacıyla kullanılmaya ve arıtılmaya uygun kabul edilen suları,

Azot bileşiği: Gaz fazındaki moleküler azotun dışında, azot içeren herhangi bir maddeyi,

Çiftlik hayvanları: Tarımsal amaçla kullanılmak veya gelir elde etmek için bulundurulmuş bütün hayvanları,

Gübre: Bitkisel üretimde verimi ve kaliteyi artırmak amacıyla tarımsal alana uygulanan azot ya da azot bileşiklerini içeren organik ya da inorganik maddeyi,

Çiftlik hayvanı gübresi: Çiftlik hayvanlarından kaynaklanan atık ürünler ile çöpün bir karışımı ya da çiftlik hayvanlarından kaynaklanan atık ürünleri,

Toprak: Kayaların ve organik artıkların parçalanarak ayrışması sonucu oluşan, yeryüzünü ince bir tabaka halinde kaplayan kolayca yok edilebilen yeniden üretilmeyen canlı, doğal kaynağı,

Araziye uygulama: Gübrelerin arazinin yüzeyine uygulanması, içine enjekte edilmesi, arazi yüzeyinin altına verilmesi veya arazinin yüzey katmanlarıyla karıştırılması,

Ötrofikasyon: Suyun içindeki azot bileşiklerinin, suyun kalitesine ve su içindeki mevcut organizmaların dengesine zarar verebilecek düzeyde yosun büyümesinin hızlanmasına veya daha yüksek bitki formlarının oluşmasına neden olacak şekilde artmasını,

Kirlenme: Tarımsal kaynaklı azot bileşiklerinin canlı kaynaklara, su ürünlerine, su ekosistemlerine ve suyun diğer meşru kullanımına zarar verecek şekilde, doğrudan veya dolaylı olarak suya boşaltımını veya karışmasını,

Hassas bölge: Ötrofik olduğu belirlenen veya gerekli önlemler alınmazsa yakın gelecekte ötrofik hale gelebilecek doğal tatlı su göllerine, diğer tatlı su kaynaklarına, haliçler ve kıyı sularına etki eden bölgeleri,

İyi tarım uygulamaları: Ekolojik dengeyi bozmayan tarımsal üretim teknikleri ve metotları,

Örnek alma istasyonu: Koordinatları belli alıcı ortamlarda numune alma noktalarını, ifade eder.

Kirliliğin Tespiti

Madde 5 — Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca suyun ve toprağın fiziksel ve çevresel özellikleri ile azot bileşiklerinin suda ve topraktaki miktarları dikkate alarak;

a) 50 mg/l den fazla nitrat içeren ve bu Yönetmeliğin 8 inci maddesine göre önlem alınmadığı takdirde içerebilecek olan, içme suyu amacıyla kullanılan ya da kullanılabilir kalitede olan tüm yüzey suları ve yer altı suları,

b) Doğal tatlı su gölleri, diğer tatlı su kaynakları, haliçler, kıyı suları ve deniz sularının ötrofik olup olmadığını ya da bu Yönetmeliğin 8 inci maddesine göre önlem alınmazsa yakın gelecekte ötrofik hale gelip gelmeyeceği,

tespit edilir.

Hassas Bölgelerin Belirlenmesi

Madde 6 — Hassas bölgeler aşağıdaki şekilde belirlenir;

a) Bu Yönetmeliğin yayımlandığı tarihten itibaren iki yıllık dönem içinde ve müteakip dönemlerde süzülerek ve taşınarak bu Yönetmeliğin 5 inci maddesine göre belirlenen sularda kirlenmeye neden olan bütün alanlar hassas bölgeler olarak belirlenir.

b) Hassas bölgeler en az her dört yılda bir olmak üzere, önceki belirleme esnasında öngörülme yen değişiklikler ve faktörler de dikkate alınarak yeniden gözden geçirilir, eğer gerekirse revize edilir ya da ilave önlemler alınır.

İyi Tarım Uygulama Esasları

Madde 7 — Bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren iki yıllık dönem içinde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinasyonunda ilgili kuruluşlar tarafından bütün sularda kirlenmeye karşı genel bir korunma düzeyi sağlamak amacıyla iyi tarım uygulama esasları oluşturulur. İyi tarım uygulama esasları:

a) Gübrenin toprağa uygulanmasının uygun olmadığı dönemlerin belirlenmesini,

b) Eğimin çok fazla olduğu alanlarda gübre uygulanma sistemlerini,

c) Suyla doymuş, taşkın suları altında bulunan alanlar ile donmuş ve yüzeyi karla kaplı alanlarda gübre uygulanış sistemlerini,

- d) Su yatak ve kaynaklarına yakın alanlarda gübreleme koşullarını,
- e) Hayvan gübreleri için depolama tanklarının kapasitelerinin belirlenerek inşasını, böylece de silaj gibi bitki materyallerinden ve depolanmış hayvan gübrelerinden sızan sıvıyı içeren yüzey sularından, yüzey akışı ve yer altına sızma şeklinde meydana gelebilecek su kirliliğini önlemeyi,
- f) Kimyasal ve hayvan gübrelerinin doğru uygulama miktarlarının belirlenerek, toprağa yeknesak dağılımının sağlanmasını, böylece de topraktan yıkanarak suya karışacak miktarlarının kabul edilebilir düzeylerde kalmasını sağlayacak uygulama yöntemlerinin belirlenmesini,
- g) Bitki rotasyon sistemleri ile çok yıllık ve tek yıllık bitkilere ayrılan alanların oranlarını dikkate alacak şekilde planlanacak Arazi Kullanım Yönetiminin belirlenmesini,
- h) Yağışlı dönemlerde, nitratı bünyesine alarak, topraktan yıkanıp su kirliliğine neden olmasını engelleyecek şekilde toprak yüzeyinde asgari bitki örtüsünün sağlanmasını,
- ı) Gübreleme planlarının çiftlik düzeyinde yapılmasını ve kayıtlarının düzenli tutulmasını,
- i) Sulama sistemlerin bulunduğu bölgelerde, yüzey akışlarından ve suyun bitki kök sisteminin altına inmesinden meydana gelen su kirliliğinin önlenmesini kapsar.

Çiftçiler için eğitim ve bilgilendirme sağlayacak, iyi tarım uygulama kurallarının uygulanmasının teşvik edilmesi için gerekli olan yerlerde bu amaçla birer program oluşturulur.

Eylem Programları Hazırlama Esasları

Madde 8 — a) Bu Yönetmeliğin 6 ncı maddesinin (a) bendine göre yapılan ilk belirlemeden ve aynı maddenin (b) bendine göre yapılacak her bir ilave belirlemeden sonra bir yıl içinde, bu Yönetmeliğin 1 inci maddesinde belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi maksadıyla, belirlenmiş farklı hassas bölgelere ilişkin olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından farklı eylem programları oluşturulur.

b) Eylem programlarının hazırlanmasında temel olarak tarımsal ve diğer kaynaklardan gelen azot yükleri ile ilgili mevcut bilimsel ve teknik veriler ile, ilgili bölgelerdeki çevresel şartlar dikkate alınır.

c) Eylem programları çerçevesinde, başlangıçta ya da eylem programlarının uygulanmasında kazanılan deneyimin ışığında, bu maddede yer alan önlemlerin bu Yönetmeliğin 1 inci maddesinde belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi için yeterli olmayacağına ortaya çıkması halinde, gerekli görülen ilave önlemler alınır.

d) Eylem programları, ilave önlemler de dahil olmak üzere, en az dört yılda bir gözden geçirilir ve gerekli ise revize edilir.

Eylem Programları

Madde 9 — Eylem programları aşağıda belirtilen önlemlerden oluşur ve hazırlanmalarından itibaren dört yıl içinde uygulanır.

a) Gübreler ve toprağa uygulanma dönemleri belirlenir.

b) Çiftlik hayvanı gübresi depolama yapılarının kapasiteleri belirlenir.

c) Belirlenen bu kapasite hassas bölgede toprağa uygulamanın yasaklandığı en uzun dönem süresince depolama için gerekli olan miktarlardan fazla olmalıdır. Depolama kapasitesini aşan miktarlardaki hayvan gübresinin çevreye zarar vermeyecek usuller ile elden çıkarılacağına yetkili kuruluşlara kanıtlanabilmesi istisnai durum oluşturur.

d) Toprağa uygulanacak gübre miktarı; iyi tarım uygulamaları tanımına uygun şekilde ve ilgili hassas bölgenin toprak şartları, toprağın tipi ve eğimi, iklim şartları, yağış miktarı, sulama, arazi kullanımı, mevcut tarımsal uygulamalar, bitki rotasyon sistemleri ile bitkilerin öngörülebilir azot gereksinimleri ve bitkilere topraktan ve gübrelemeden gelen azot arasındaki dengeyi gözetecek şekilde sınırlandırılır.

e) Bitkilere topraktan geçen azot miktarları;

1) Bitkilerin önemli miktarlarda azot kullanmaya başladığı dönemde toprakta mevcut olan azot miktarı,

2) Topraktaki organik azot rezervlerinin mineralizasyon yoluyla azot sağlama düzeyi,

3) Gübrelerden gelen azot bileşikleri,

göz önünde bulundurularak belirlenir.

Hassas bölgeler için uygulanacak olan çiftlik gübresi miktarı yöre, toprak ve iklim özellikleri ile uygulanacak tarım rejimi dikkate alınarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından belirlenir.

Hektar başına bulunan azot miktarları, hayvan sayılarına göre de hesaplanabilir.

İzleme Programları

Madde 10 — Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, uygulanan Madde 9'a göre oluşturulan Eylem Programlarının etkinliğini değerlendirecek izleme programlarını Çevre ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın görüşünü alarak oluşturur. Tarımsal kaynaklı nitratın sularda yarattığı kirlenmenin boyutunu belirleyebilmek için seçilmiş ölçüm noktalarında yer üstü ve yer altı sularındaki nitrat miktarı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinasyonunda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca izlenir.

a) Hassas bölgeleri belirlemek veya belirlemeleri revize etmek için oluşturulacak izleme programları aşağıdaki kriterlere göre düzenlenir.

Bu Yönetmeliğin yayımlanmasından itibaren iki yıl içinde, tatlı suların nitrat konsantrasyonu bir yıllık dönem üzerinden;

- 1) İçme suyu amacıyla kullanılan yer üstü suyu örnek alma istasyonlarında en azından aylık olarak, sel dönemlerinde ise daha sık örnekleme yapılmalıdır.
- 2) İçme suyu amacıyla kullanılan yer altı su yataklarını temsil eden örnek alma istasyonlarında yılda 6 kez örnekleme yapılmalıdır.
- 3) İçme suyu amacı dışında kullanılan yer altı ve yer üstü su yataklarını temsil eden örnek alma istasyonlarında düzenli aralıklarla örnekleme yapılmalıdır.

b) Nitrat konsantrasyonu 25 mg/l'tnin altında bulunan ve nitrat içeriğini artırması olası herhangi bir yeni faktörün görünmemesi durumunda her sekiz yılda bir izleme programı tekrarlanır. Bunun dışında kalan durumlarda izleme programı her dört yılda bir tekrarlanır.

c) Tatlı suların, haliç ve kıyı sularının ötrofikasyon düzeyi her dört yılda bir gözden geçirilir.

Referans Ölçüm Metodları

Madde 11 — İzleme Programlarında kullanılan referans ölçüm metotları şunlardır;

- a) Kimyasal gübreler için 25/4/2002 tarihli 24736 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren "Kimyevi Gübre Denetim Yönetmeliği"nin ekinde yer alan analiz metodlarına göre belirlenir.
- b) Tatlı sular, kıyı suları ve deniz suları için 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ve Su Ürünleri Yönetmelik hükümleri ile 4/9/1988 tarihli ve 19919 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği hükümlerinin gereği uygulanır.
- c) Çiftlik hayvanı gübreleri için, 22/4/2003 tarihli ve 25087 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren "Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral, Toprak Düzenleyicileri ve Mikrobiyal Gübrelerin Üretimi, İthalatı, İhracatı, Piyasaya Arzı ve Denetimine Dair Yönetmelik" hükümlerinin gereği uygulanır.

Yürürlük

Madde 12 — Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 13 — Bu Yönetmelik hükümlerini Tarım ve Köyişleri Bakanı ile Çevre ve Orman Bakanı birlikte yürütür.

EK 3. IPARD PROGRAMI'NDA EKSEN 2 ALTINDAKİ TASLAK HALDEKİ TEDBİR FİŞLERİ (GAYRİRESMİ TERCÜMEDİR)

TEDBİR TEKNİK FİŞ No: 2.1

TEDBİR 2.1: Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına

Hazırlık

Taslak

Tedbir fişi/alt-tedbir fişleri tedbirin 2010 yılı itibariyle uygulamaya geçmek üzere akreditasyonundan önce uyumlaştırılması gereken taslaklardır.

(1) Yasal Dayanak

- 1085/2006 sayılı IPA Konsey Tüzüğü Madde 12 (2)
- 718/2007 sayılı IPA Uygulama Komisyon Tüzüğü Madde 176
- IPARD Sektörel Anlaşma ilgili hükümleri

Bu tedbir fişi kapsamında belirtilen bütün genel hükümler, bu tedbir kapsamında yer alan bütün alt-tedbirler için geçerlidir.

(2) Gerekçe

Türkiye’de tarımsal teknolojilerdeki güncel gelişmelere paralel olarak, tarımsal üretim; daha fazla kimyasal gübre ve zirai ilaç ve aynı zamanda yüksek teknoloji kullanımı yoluyla alan başına daha fazla verim alınmasının amaçlandığı bir üretim biçimi haline gelmiştir. Sonuç olarak, tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan sorunlarla ve tarım-çevre etkileşimleri ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu etkileşimlerden kaynaklanan sonuçlardan biri de, kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanımına bağlı olarak gelişen su kaynaklarının kirlenmesidir.

Erozyon Türkiye’nin karşı karşıya olduğu en önemli çevresel sorunlardan birisidir. Erozyona neden olan önemli etkenlerden biriside uygun olmayan tarımsal faaliyetlerdir. Bununla birlikte; mera alanların aşırı otlatma gibi yanlış yönetimi, erozyona sebep olacak şekilde mera alanlarının niteliğinin ve niceliğinin azalmasına neden olmuştur.

Ayrıca, tarımsal faaliyetlerde toprak kirliliğine neden olmaktadır. Fazla ve bilinçsiz sulama sonucunda toprağın kalitesi düşmekte, tuzluluğu ve buna bağlı olarak da zararlılar ve hastalıklar artmakta ve tüm bunlar da toprağın verimliliğini azaltmaktadır.

Bitki gen kaynakları ve zengin habitat konularında Türkiye'nin önemli bir yeri vardır. Ancak, yetersiz ve uygunsuz tarımsal faaliyetler Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğini olumsuz etkilemektedir

Tarım-çevreye verilen önem gün geçtikçe artmaktadır. Tarım stratejisi kapsamında yapılan ÇATAK Projesi, 2005'den beri pilot düzeyde uygulanmaktadır. İyi tarım uygulamaları için kriterleri belirleyen ve gönüllülük esasına dayanan iyi tarım uygulamaları yönetmeliği (iyi tarım uygulamalarına ilişkin Türk mevzuatı 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda, söz konusu yönetmeliğin 6.Madde'sine istinaden İTU kriterlerine göre üretim yapan üreticilerin ve üretici birliklerinin görev ve sorumlulukları aşağıda belirtilmiştir.

- a) Üretim alanlarında yaptıkları gübre, bitki koruma uygulamalarını ve gerekli olan diğer zorunlu uygulamaları kayıt altına almak,
- b) Bitki koruma ve hayvan sağlığı ürünlerini tavsiyesine uygun olarak kullanmak,
- c) Üretimde hastalıklar, zararlılar ve yabancı otlar ile mücadele yapmak,
- d) Toprak, su, çevre ve insan sağlığını koruyucu tedbirler almak,
- e) Toprak ve yaprak analizlerini yapmak/yaptırmak, gübrelemeyi analiz sonuçlarına göre uygulamak ve analiz sonuçlarını kayıt altında tutmak,
- f) Sulama suyunu analiz ettirmek, önerilen miktar ve metotlarda uygulamak ve kayıt altına almaktır.

Çevre ve kırsal bölgelerle ilgili faaliyetlerin uygulanmasına programın ikinci fazında (2010 – 2013) başlanacaktır. Bu nedenle mevcut tedbir fişi temel bir yaklaşımı ortaya koymaktadır ve tedbire bağlı olarak konseptin daha geniş bir açıklaması ve detaylandırılması kapasite geliştirilmesi esnasında yapılacaktır. Bu bağlamda, sonlandırılmış tedbir fişinin hazırlanması ve planlanan uygulama başlangıcına kadar yapılacak kapasite geliştirilmesi için zaman çizelgesi aşağıdaki gibidir:

Faaliyetler	Zamanlama
Çevre paydaşları, STK'lar ve kamusal otoriteler ile istişare	2007 sonu/ 2008 başı
Hesaplamalar için bilimsel enstitülerle temas kurulması	2008 başı
İlave olarak gerekebilecek zorunlu standartlar üzerine mevzuatın hazırlanması, eğer gerekliyse İyi Tarım Uygulamalarının güncellenmesi vb.	2008/2009
Kapasite Geliştirme: Eğitim, TAIEX çalıştayları, Eşleştirme, tedbir fişinin sonlandırılması için teknik destek ¹¹	2008/2009
Pilot bölgelere/alanlara karar verilmesi	2009
Hesaplamalarla detaylandırılmış tedbir ve alt-tedbir fişlerinin değerlendirilmesi	2009
Tedbir fişinin müzakeresi ve akreditasyon	2009
Tedbirin uygulanmaya başlaması	2010

Bu tedbir altında uygulanacak faaliyetler pilot nitelikte olacaktır:

- Türkiye çapında yeni tarımsal ve çevresel yaklaşımları kapsayacak şekilde deneysel nitelikte olacak,
- Hali hazırda var olan ulusal ya da diğer tedbirleri tekrar eder ya da yineler nitelikte olmayacak,
- Mevcut fon miktarı dahilinde sınırlı sayıda müdahale alanı ve bireysel proje olacak.

¹¹ Bir kapasite geliştirme projesi, IPA 1.Bileşen 2008Programı altında finanse edilmek üzere ABGS'ye sunulmuştur.

Tarım-çevre ödemeleri kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasını ve toplumun çevresel hizmetler için giderek artan talebinin karşılanmasını hedefler. Bu tedbir altında yapılacak ödemeler; çevrenin, peyzajın ve özelliklerinin, doğal kaynakların, toprağın ve genetik çeşitliliğin korunması ve iyileştirilmesi ile uyumlu olan tarımsal üretim yöntemlerini uygulayan ve topluma bir bütün olarak hizmet veren çiftçileri ve diğer toprak sahiplerini teşvik edici nitelikte olmalıdır.

Tarım-çevre ödemeleri, 5 ile 7 yıl arasında gönüllük esasına dayanan tarım-çevre taahhüdünde bulunmuş çiftçilere ve diğer toprak sahiplerine verilir.

Bu taahhütler, İyi Tarım Uygulamaları Yönetmeliği ve Bölüm 2’de belirtilen diğer ilgili ulusal mevzuatta belirtilen zorunlu standartların ötesine gitmemelidir (detaylar müzakere edilecek sonlandırılmış tedbir fişine eklenecektir).

Ödemeler yıllık ödemeler şeklinde ve aşağıdaki harcamaları kapsayacaktır:

- Çevre faaliyetlerinin taahhüt edilmesinden kaynaklanan ilave masraflar,
- Taahhüde bağlı gelir kayıpları,

Gerekli olduğu durumlarda, ödemeler yapılan işlem masraflarını da kapsayabilecektir.

(3) Genel amaçlar

Bu tedbirin amaçları:

- Avrupa Birliği’nin 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü’nün 39 ve 40’ncü maddelerinde yer alan pilot projeler için destek sağlanarak, Türkiye’nin 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü içerisinde Eksen 2 kapsamında tanımlanan faaliyetlerin uygulamaları için hazırlanması.

Bu tedbirle bağlantılı olan IPARD amaç hiyerarşisi aşağıdaki gibidir:

IPARD Genel amacı: Çok Yıllı Gösterge Planlama Belgesi hedefleri ile aynı zamanda UKKS hedefleri ve ilkelerinin de göz önünde bulundurulması

IPARD Özel Amaçları - Eksen 2: Tarım-çevre ve LEADER tedbirlerinin

uygulanması için hazırlık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi

- Tarım-çevre hazırlık faaliyetlerinin uygulanması
- LEADER yaklaşımı deneyimi ve uygulaması ile yerel kapasitenin ve yerel kalkınma stratejilerinin oluşturulması

Tedbirin amaçları:

- Avrupa Birliği'nin 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü'nün 39 ve 40'ncü maddelerinde yer alan pilot projeler için destek sağlanarak, Türkiye'nin 1698/2005 sayılı Konsey tüzüğü içerisinde Eksen 2 kapsamında tanımlanan faaliyetlerin uygulamaları için hazırlanması.

(4) Programdaki diğer IPARD tedbirleri ile ilişkisi

Bu tedbir Eksen 1 tedbirleri ile çevrenin, biyolojik çeşitliliğin ve meraların iyileştirilmesi ve aynı zamanda doğal kaynakların korunması yönünden ilişkilidir. Ayrıca bu tedbir, kaynaklar üzerindeki rekabetçi baskının gelişmesi ve aynı zamanda tedbir 2.2 - yerel kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ile de ilişkilidir.

(5) Pilot faaliyetler, sonuçların ve deneyimin paylaşılması

Bu tedbir altında uygulanacak faaliyetler pilot nitelikte olacaktır:

- Türkiye çapında yeni tarımsal ve çevresel yaklaşımları kapsayacak şekilde deneysel nitelikte olacak,
- Hali hazırda var olan ulusal ya da diğer tedbirleri tekrar eder ya da yineler nitelikte olmayacak,
- Mevcut fon miktarı dahilinde sınırlı sayıda müdahale alanı ve bireysel proje olacak.

Tarım-çevre tedbirleri, tarımla uğraşan topluluklardaki potansiyel yararlanıcılar arasında mümkün olduğunca programa olan farkındalığı arttıracaktır. Bu nedenle, bu tedbir

altında uygulanacak olan pilot faaliyetler (ve projeler) sonuçların ve kazanılan deneyimin paylaşılmasını mümkün kılmalıdır. Bu durum da dokümantasyon ve ayrıca çiftlik ziyaretleri, bilgilendirici materyaller ve/veya demonstrasyon faaliyetleri gibi çeşitli aktivitelerle gerçekleştirilecektir.

(6) Finansman

Tedbir 2.1. Çevre ve kırsal peyzaja yönelik faaliyetlerin uygulanmasına hazırlık

Yıl	Toplam uygun miktar	Kamu katkısı					
		Toplam		AB katkısı		Ulusal katkı	
		Avro	%	Avro	%	Avro	%
1	2=3	3=5+7	4=3/2	5	6=5/3	7	8=7/3
2007	–	–		0,0		–	
2008	–	–		0,0		–	
2009	–	–		0,0		–	
2010	4.103.125,0	4.103.125,0	100%	3.282.500,0	80%	820.625,0	20%
2011	–	–	–	–	–	–	–
2012	–	–	–	–	–	–	–
2013	–	–	–	–	–	–	–
Toplam 2007-10	4.103.125,0	4.103.125,0	100%	3.282.500,0	80%	820.625,0	20%

Değerler=Avro

TEDBİR TEKNİK FİŞ No 2.1.1

TEDBİR 2.1: Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık

Alt Tedbir 1: Erozyon Kontrolü

Taslak

(1) Yasal Dayanak

Genel çerçeveyi oluşturan Tedbir 2.1'e bakınız.

(2) Alt- tedbir gerekçesi

Çölleşme ile Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Planına göre toprağın yanlış kullanımına bağlı olarak artan erozyonlu arazi yaklaşık olarak 6,2 milyon ha'dır. Hasat öncesi faaliyetler için kullanılan traktörler, biçerdöverler gibi ağır tarımsal makineler ve araçlar, yüzeydeki toprağın fiziksel yapısının bozulmasına neden olarak toprağı erozyona karşı eğilimli hale getirmektedir.

Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta ise, toprağın tarımsal faaliyetler esnasında oluşan kimyasal bozulmaya karşı olan duyarlılığıdır. Öncelikle, anız yakımı, toprağın aşırı sürülmesi, özellikle yarı kurak iklimin hâkim olduğu arazilerin yanlış kullanımı, topraktaki organik madde kaybını arttırır. Topraktaki organik madde miktarı; anızın sürülmesi ve yeşil gübre kullanım teknikleri ile birlikte hayvansal gübre kullanımı yoluyla arttırılmalıdır. Ayrıca, yoğun tarım faaliyetleri ile fazla ve/veya yanlış zirai ilaç kullanımı toprak kirliliğine yol açmaktadır ve bu durum da ülkenin doğal habitat dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Düzensiz ve/veya fazla sulama, yetersiz drenaj sistemleri, yer altı sularının aşırı kullanımı ve kıyı bölgelerde tuzlu deniz suyunun kullanımından kaynaklanan topraktaki tuzluluk ve alkalinite (topraktaki sodyumun %15'den ve pH – 8.5 'dan fazla olması) bir diğer önemli sorundur.

Hayvancılıkla ilgili olarak da, otlama alanlarının bozulmasının başlıca nedenleri özellikle yamaçlarda düzensiz otlatma (yoğun, erken, kontrolsüz vs.) ve toprağın ekilmesi teknikleridir. Aşırı otlatma, doğal bitki örtüsünün botanik yapısının bozulmasına ve otlanın veriminin azalarak erozyon oluşmasına yol açar. Yağışın

yetersiz veya dağılımının düzensiz olduğu kurak ve yarı kurak alanlarda, doğal otlak alanlarının korunması için aşağıdaki tedbirler alınmalıdır:

- a) Otlak yönetimi
- b) Kültürel ve teknik tedbirler (gübreleme, tohum ekme, toprak ve su koruma tedbirleri (teraslama, eş yükseltili yarıklar açmak, hendek açmak, vs), ot yolmak vs.).

Erozyon kontrolüne ilişkin planlanan faaliyetler pilot düzeyde olacaktır. Faaliyetler, zorunlu iyi tarım uygulamaları ve diğer ilgili zorunlu mevzuatın gerektirdiği uygulamaların ötesine geçen, iyi belirlenmiş çevresel amaçlar çerçevesinde, kısıtlı sayıdaki bölgeyi (alanı) hedeflemektedir. Faaliyetler, deneyim kazanma amaçlı olup, var olan ulusal ve diğer tedbirleri tekrarlamayacak olup, ulusal ve diğer projeler için ilave deneyim sağlayacaktır.

Çevrenin korunması ve erozyon kontrolü ile ilgili mevzuat; 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, Mera Kanunu ve ÇATAK Yönetmeliğidir (Bölüm 2'ye bakınız).

Pilot proje alanları ve faaliyetlerin detayları, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturma işlemi tamamlandığında ve tedbirin detayları tüm hatlarıyla hazırlandığında belirlenecektir.

Ödemeler yıllık ödemeler şeklinde ve aşağıdaki harcamaları kapsayacaktır:

- Çevre faaliyetlerinin taahhüt edilmesinden kaynaklanan ilave masraflar,
- Taahhüde bağlı gelir kayıpları,

Gerekli olduğu durumlarda, ödemeler yapılan işlem masraflarını da kapsayabilecektir.

Bu alt tedbir altında hedeflenen faaliyetler gerekçeleri ile birlikte aşağıda verilmektedir:

- **Bütçe Kalemi 1:** Erozyon Kontrolü – Ekilebilir arazinin kalıcı meraya dönüştürülmesi

Yüksek nüfus ve nüfus hareketlerinin negatif bir sonucu olarak yanlış kullanım ortaya çıkmakta, arazi ve arazi kullanımında kısa dönem ihtiyaçlara ve çıkarılara bağlı olan baskısı ile uygunsuz ve sürdürülebilir olmayan toprak kullanımına neden olmaktadır.

Dolayısıyla dağ yamaçlarında ve eğimli alanlarda düşük profil derinliğine sahip olan toprakların, mera ya da ormanlık alan olarak kullanılması uygunken, bu bölgeler ekilebilir alan olarak kullanılmaktadır.

Söz konusu toprakların sürülmesi ile, toprak kayıplarını azaltan eşyükselteli yarıkların açılması, doğal gübreleme, mahsulün çeşitlendirilmesi ve anız yönetimi gibi tedbirlerin uygulanması halinde erozyon ortaya çıkmaktadır.

Ekilebilir arazinin kalıcı meraya dönüştürülmesi, çiftlik aktiviteleri için yararlı olmakla beraber erozyon kontrolü sağlamaktadır. Böylece tarım için kullanılan gübrelerin, zirai ilaçların neden olduğu kirlilik azaltılarak, toprak yüzeyinin kaybı önlenir. Ayrıca, ekilen arazinin kalıcı meraya dönüştürülmesi biyolojik çeşitliliğin devamını ve iyileştirilmesini de sağlar.

- **Bütçe Kalemi 2:** Erozyon Kontrolü – Zarar görmüş meralarda otlatma süresinin azaltılması

Önceden yapılan aşırı otlatma nedeniyle toprağının üst kısmı ile birlikte bir kısım tohumunu, bitki örtüsünü ve biyolojik çeşitliliğini kaybetmiş meralar ve otlaklarda doğal olarak geri dönüşüm hızı düşüktür.

Yetersiz ve masraflı yem üretimi nedeniyle çiftlik hayvanlarının besin ihtiyaçları otlatmayla karşılanmaktadır. Otlatma süresi, rakım ve iklim koşullarına bağlı olarak yılda 6 aydan 10 aya kadar değişebilir. Bu görece uzun otlatma süresi zaten hali hazırda zayıf olan otlakların doğal geri dönüşüm hızını daha da düşürür ki bu durumda erozyonu artırır.

Bu tip arazilerde erozyon kontrolü, otlatma süresinin azaltılmasını ve böylece çimen türlerinin biyolojik döngülerini tamamlamaları ve bitki örtüsünün iyileşmesi yoluyla sağlanır.

Bu faaliyet tek başına bir pilot proje olarak veya Bütçe Kalemi 1'e paralel olarak mera alanı eksikliği olan alanlarda uygulanabilir.

- **Bütçe Kalemi 3:** Erozyon Kontrolü – Toprak yüzeyinin idaresi ve ekilebilir alanlarda geliştirilmiş rotasyon

Türkiye'de yağış düzenli değildir ve daha çok bahar mahsullerinin toplanmış olduğu ve toprağın örtüsüz kaldığı kış aylarında görülür. Dolayısıyla eğimli alanlarda üretilen

mahsullerin yüksek erozyon potansiyeli bulunmaktadır. Bu kalem altında 4 tip faaliyet öngörülmektedir:

Faaliyet 1: iki bahar mahsulü arasında esas bitkinin ekilmediği veya başarısız olduğu dönem içinde bir tarımsal araziyi kısa süre kullanma ya da ana ürünün aralarına yapılan ara ürün ekimi,

Faaliyet 2: bahar mahsullerinin kış mahsulleri ile değiştirilmesi,

Faaliyet 3: Bahar mahsullerinin % 40-50'sinin kış mahsulleri ile değiştirilmesi ve iki bahar mahsulü arasında esas bitkinin ekilmediği veya başarısız olduğu dönem içinde bir tarımsal araziyi kısa süre kullanma ya da ana ürünün aralarına yapılan ara ürün ekimi,

Faaliyet 4: Kış mahsullerinin %40'nın kış baklagilleri ya da yem ürünleri ile rotasyonu, Bahar mahsulleri için çiftçiler faaliyet 1, 2 ve 3 kapsamında; spesifik çevresel ve üretim koşullarına bağlı olarak kendilerine uygun olan faaliyeti seçebileceklerdir.

Faaliyet 1 ve 3, kış aylarında toprağın koruyucu bitki örtüsünün kalmasını amaçlamaktadır. Ayrıca faaliyet 1 ve 3, bahar mahsulleri için ortaya çıkabilecek muhtemel pazar ihtiyacının da karşılanmasını sağlamaktadır.

Faaliyet 4 sadece kış mahsulleri için olmakla beraber kış boyunca toprağa yeterli koruma sağlamakta ancak monokültür yetiştiricilik toprak verimliliğini azaltmaktadır. Azalmış toprak verimliliği toprağın su tutma kapasitesini düşürmekte ve bu durumda erozyonu ve yüzeyden su akışını arttırmaktadır.

Kış baklagilleri ya da yem ürünlerinin yetiştirilmesi, bu ürünlerin atmosferik nitrojeni bağlama kapasiteleri olduğundan dolayı toprak verimliliğini artırmaktadır.

(3) Spesifik Amaçlar

Alt-tedbir 2.1.1'in amaçları;

- Erozyon kontrolünün artırılması ve tarım yapılan toprağın bozulmasının önlenmesi,
- Çiftlikte biyolojik çeşitliliğin yükseltilmesi,
- Besin azalmasından kaynaklanan yüzey ve yeraltı sularının kirliliğinin azaltılması,
- Toprak verimliliğinin artırılmasıdır.

(4) Coğrafi kapsam

Uygun İller

Uygun pilot iller, genel tedbir fişi 2.1 de açıklandığı üzere detaylı ve nihai tedbir fişi hazırlandığında belirlenecektir.

Pilot proje/alan seçim kriterleri:

Pilot bölgeler aşağıdaki kriterlere göre seçilecektir (detaylar nihai tedbir fişine dahil edilecektir):

- Erozyon derecesi (orta düzey, ciddi düzey, çok ciddi düzey).
- Natura 2000 alanlarına yakınlık (92/43/EC sayılı Direktif), 91/676/EEC sayılı Nitrat Direktifindeki hassas bölgeler, nehir ve göl kıyıları, Ulusal Mevzuat ile koruma altına alınan diğer sahalar.
- Çölleşmeyle Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı'nda belirtilmiş alanlar.

(5) Faydalanıcıların tanımı

Faydalanıcılar; pilot olarak seçilen alanlarda kendi arazisi olan ve/veya arazi kira kontratı bulunan bireysel çiftçiler, tarım kooperatifleri, tarımsal işletmeler ve STK'lardır.

Tedbire başvuru gönüllülük esasına dayanır. İyi tarım uygulamalarının daha da ilerisine gidecek tedbirleri uygulamaya istekli olan ve yukarıda bahsedilen kriterleri karşılayan pilot alanlarındaki tüm uygun faydalanıcılar katılım sağlayabilir.

(6) Uygunluk Kriterleri

Faydalanıcı;

- Çiftçinin yerel veya çiftlik düzeyindeki şartlarına göre örneğin faaliyet çeşitlerini ve rotasyon programını gösteren ve tarım uzmanı tarafından hazırlanan Çevre Yönetim Planını uygulayacaktır,
- İyi tarım uygulamaları mevzuatına uyacaktır,

- İyi tarım uygulamalarının ötesine geçen faaliyetleri uygulayacaktır,
- Çevre yönetim planı ve fatura vb. belgelerin bir kopyasını içeren tarım-çevre dosyalarını tutacaktır,
- Demonstrasyon ve bilginin dağıtım hizmetlerine yönelik olanaklar sunacaktır,
- Yetkililerin çiftlik denetimi ve idari kontrollerini kolaylaştıracaktır.

Bu alt tedbir altında potansiyel faydalanıcılar için gerekli olan detaylı idari şartlar daha sonraki safhada tamamlanacak olup, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturulduğunda ve tedbir fişinin detaylı ve nihai hali hazırlandığında belirlenecektir.

TEDBİR TEKNİK FİŞ No 2.1.2

MEASURE 2.1: Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık

Alt-tedbir 2: Su kaynaklarının korunması

Taslak

(1) Yasal dayanak

Genel çerçeveyi oluşturan Tedbir 2.1'e bakınız.

(2) Alt-tedbir gerekçesi

Tarımsal faaliyetler için yeraltı sularının aşırı kullanılması, endüstri ve tarımın atık sular ve tarım ilaçları vasıtasıyla yol açtığı kirlilik, ekilebilir arazi elde etmek amacıyla uygun olmayan drenaj tesislerinin kurulması, sulak alanlarda sıtmanın yok edilmesi çalışmaları ve yüksek oranda suya ihtiyaç duyan ürünlerin üretilmesi için suyun uygunsuz olarak kullanılması gibi faaliyetler su kaynaklarının azalmasına neden olmaktadır. Su kaynaklarının korunması ve suyun hesaplı kullanılması için sürdürülebilir su yönetimi ile birlikte sürdürülebilir arazi yönetimi programları geliştirilmelidir. Bununla birlikte su kaynaklarının geliştirilmesi ve hesaplı kullanımının desteklenmesi için kuvvetli yaptırımları olan etkili kanuni düzenlemelerin getirilmesi gerekmektedir.

Su kaynaklarının korunması ancak farklı mesleki disiplinler, yöneticiler ve insanların işbirliği yapmaları ile mümkündür. Bu sebeple, eğitim ve bilinç oluşturma, kaynakların korunmasında önemli bileşenlerdir.

Su kaynaklarının korunması ile ilgili planlanan faaliyetler pilot düzeyde olacaktır. Faaliyetler, zorunlu iyi tarım uygulamaları ve diğer ilgili zorunlu mevzuatın gerektirdiği uygulamaların ötesine geçen, iyi tanımlanmış çevresel amaçlar çerçevesinde, kısıtlı sayıdaki bölgeyi (alanı) hedeflemektedir. Faaliyetler, deneyim kazanma amaçlı olup, var olan ulusal ve diğer tedbirleri tekrarlamayacak olup, ulusal ve diğer projeler için ilave deneyim sağlayacaktır.

Pilot proje alanları ve faaliyetlerin detayları, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturma işlemi tamamlandığında ve tedbirin detayları tüm hatlarıyla hazırlandığında belirlenecektir.

Tarım-çevre ödemeleri, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek ve toplumun çevresel hizmetler konusundaki artan talebine cevap vermek amacıyla yapılmaktadır. Bu tedbir altında verilecek olan destekler, çiftçiler ve diğer arazi sahiplerini, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, peyzaj ve onun özellikleri, toprak ve genetik çeşitlilik ile uyumlu tarımsal üretim metotları uygulamalarının başlatılması ve devam ettirilmesi hususunda teşvik etmelidir.

Tarım-çevre ödemeleri, 5 ve 7 yıl arasında bir dönem için gönüllü tarım-çevre faaliyetlerini taahhüt eden çiftçiler ve diğer arazi sahiplerine verilebilir. Bu taahhütler, gübre ve bitki koruma ürünleri kullanımı ve Program'ın 2. bölümünde belirtilen İyi Tarım Uygulamaları hakkında kanun ve diğer ulusal mevzuat tarafından oluşturulan minimum gereksinimleri karşılamalıdır. Bu kapsamda, su kaynaklarının korunması ile ilgili hükümler aynı zamanda 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu'nda belirtilmiştir.

Ödemeler yıllık ödemeler şeklinde ve aşağıdaki harcamaları kapsayacaktır:

- Çevre faaliyetlerinin taahhüt edilmesinden kaynaklanan ilave masraflar,
- Taahhüde bağlı gelir kayıpları,

Gerekli olduğu durumlarda, ödemeler yapılan işlem masraflarını da kapsayabilecektir.

Bu alt-tedbir altında hedeflenen faaliyetler, gerekçeleriyle birlikte aşağıda verilmektedir:

- **Bütçe kalemi 1:** Hassas bölgelerde su kaynaklarının yönetimi

Türkiye'nin teknik ve ekonomik tüketilebilir su potansiyeli, "Çölleşmeyle Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı"ndaki verilere göre ortalama 1642 m³/yıl/insan'dır. Bu dünya ortalamasının yaklaşık % 20'si civarındadır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye nüfusu 2025 yılında 90 milyon, 2030 yılında ise 94 milyon olacaktır. Hızlı nüfus artışı su kaynaklarını tehdit etmektedir. Önemli su kaynakları tüketicilerinden bir tanesi olarak tarım, özellikle de hassas bölgelere yakın yerlerde yapıldığında, suların

sürdürülebilir kullanımında önemli bir role sahip olmaktadır. Su kaynaklarının azaltılması, sonuç olarak özellikle sulu alanlardaki habitatın ve biyolojik çeşitliliğin yok olmasına neden olmaktadır. Sulamada kullanılan suyun; sulanan ürünlerin yağmurla beslenen ürünlerle değiştirilmesi yoluyla azaltılması, daha az gübre kullanılması su kaynaklarının korunmasında önemli bir pozitif etki meydana getirecektir.

İki faaliyet öngörülmektedir:

Faaliyet 1: Ulusal ve/veya AB tarafından önemli olan sulak alanlar, kirlenmiş veya az kirlenmiş, ya da kirlenmeye açık alanlar (içme suyu toplama alanları ve yoğun tarım yapılan bölgeler).

- Sulama suyunda % 36 oranında azaltma,
- Nitrojen gübrelerinin en az % 20 oranında azaltma.

Faaliyet 2: Su kaynaklarının sınırlı olduğu ve yoğun tarım yapılan alanlar.

- Sulama suyunda % 30 oranında azaltma

(3) Spesifik amaçlar

Alt-tedbir 2.1.2'nin amaçları;

- Su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Nitrat ve fosfor kirliliğinin azaltılmasıdır.

(4) Coğrafi Kapsam

Uygun iller

Pilot proje/alan seçim kriterleri

Pilot bölgeler aşağıdaki kriterlere göre seçilecektir (detaylar nihai tedbir fişine dahil edilecektir):

- Erozyon derecesi (orta düzey, ciddi düzey, çok ciddi düzey).

- Natura 2000 alanlarına yakınlık (92/43/EC sayılı Direktif), 91/676/EEC sayılı Nitrat Direktifindeki hassas bölgeler, nehir ve göl kıyıları, Ulusal Mevzuat ile koruma altına alınan diğer sahalar.
- Çölleşmeyle Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı'nda (NAP-D) belirtilmiş alanlar.

(5) Faydalanıcıların tanımı

Faydalanıcılar; pilot olarak seçilen alanlarda kendi arazisi olan ve/veya arazi kira kontratı bulunan bireysel çiftçiler, tarım kooperatifleri, tarımsal işletmeler ve STK'lardır.

Tedbiire başvuru gönüllülük esasına dayanır. İyi tarım uygulamalarının daha da ilerisine gidecek tedbirleri uygulamaya istekli olan ve yukarıda bahsedilen kriterleri karşılayan pilot alanlarındaki tüm uygun faydalanıcılar katılım sağlayabilir.

(6) Uygunluk kriterleri

Faydalanıcı;

- Çiftçinin yerel veya çiftlik düzeyindeki şartlarına göre örneğin faaliyet çeşitleri programını gösteren ve tarım uzmanı tarafından hazırlanan Çevre Yönetim Planını uygulayacaktır,
- İyi tarım uygulamaları mevzuatına uyacaktır,
- İyi tarım uygulamalarının ötesine geçen faaliyetleri uygulayacaktır,
- Çevre yönetim planı ve fatura vb. belgelerin bir kopyasını içeren tarım-çevre dosyalarını tutacaktır,
- Demonstrasyon ve bilginin dağıtımını hizmetlerine yönelik olanaklar sunacaktır,
- Yetkililerin çiftlik denetimi ve idari kontrollerini kolaylaştıracaktır.

Bu alt tedbir altında potansiyel faydalanıcılar için gerekli olan detaylı idari şartlar daha sonraki safhada tamamlanacak olup, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturulduğunda ve tedbir fişinin detaylı ve nihai hali hazırlandığında belirlenecektir.

TEDBİR TEKNİK FİŞ No 2.1.3

TEDBİR 2.1: Çevre ve Kırsal Peyzaja Yönelik Faaliyetlerin Uygulanmasına Hazırlık

Alt -tedbir 3: Biyolojik çeşitlilik

Taslak

(1) Yasal dayanak

Genel çerçeveyi oluşturan Tedbir 2.1'e bakınız.

(2) Alt-tedbir gerekçesi

Türkiye kendi doğal yapısını koruma şansına sahip olan nadir ülkelerden birisidir. Değişik jeomorfoloji, topografya ve iklime sahip olması nedeniyle, Türkiye doğal ortam bakımından zengindir. Türkiye'nin bitki örtüsü bu zengin özelliklerinin etkilerinden biri olarak tüm türler için genetik olarak çeşitli ve yabani bir çok kültür bitkisi tipine sahiptir: aynı çeşitlilik hayvanlar için de geçerlidir: Türkiye 80.000 hayvan çeşidine sahip olup, Türkiye ayrıca bazı eşsiz türler için (kelaynak kuşları, su kaplumbağası, Akdeniz foku, v.b.) sığınak olması önemli bir özelliğidir.

Türkiye sulak alanlar bakımından da zengindir. Yaklaşık 250 sulak alan vardır. Uluslararası kriterlere göre bu 205 sulak alandan 81'i uluslararası öneme sahip olarak nitelenir.

Fakat insan faaliyetlerinin en başta tarım olmak üzere biyolojik çeşitlilik üzerine yan etkileri bulunmaktadır. Tarım arazilerinin uygun olmayan kullanımı, kimyasalların ve gübrelerin kullanımı gibi faktörler biyolojik çeşitliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Tarımsal faaliyetler esnasında anız yakma ya da yabancı otları yakma özellikle omurgasız hayvanların neslinin tükenmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra su kapasitelerinin tarımsal arazilerin sulanması amacıyla kullanılan sulak alanlarda biyolojik fayda sağlamak amacıyla yapılan uygulamalar azalma eğilimindedir.

Dikkate alınacak diğer bir nokta kimyasal gübre ve zirai ilaçların artan kullanımının biyolojik çeşitliliği bozmasıdır. Kaybolan türleri belirlemek amacıyla detaylı bir çalışma yürütülmemesine rağmen 15 memeli, 46 kuş, 18 sürüngen, 5 kurbağa ve 50 balık türünün nesli tükenme tehdidi altında bulunmaktadır.

Toprağa sızan ve suya karışan zirai ilaçlar biyolojik çeşitliliği etkilemektedir. Nitrat ve fosfat içeren gübreler ve bazı zamanlarda tarımsal üretimi artırmak amacıyla kullanılan bitki esaslı atıklar, durgun sularda primerin (plankton ve trofikasyonda artış) aşırı üretimine neden olmakta, bu durum biyolojik çeşitliliğin azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Özellikle Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinde görülen bu durum hayvan sayılarında azalmaya yol açmıştır.

Türkiye’de koruma altına olan araziler, sahip oldukları kültürel, doğal ve tarihi varlıklara göre seçilmiş olup, gelecek nesillere kültürel ve tarihi varlıkları aktarmak, bu alanların evre kirliliği ve bozulmaya karşı korunmasını sağlamak amacıyla korunmaktadır.

Biyolojik eşitlilik ile ilgili planlanan faaliyetler pilot düzeyde olacaktır. Faaliyetler, zorunlu iyi tarım uygulamaları ve diğer ilgili zorunlu mevzuatın gerektirdiği uygulamaların ötesine geçen, iyi tanımlanmış çevresel amaçlar çerçevesinde, kısıtlı sayıdaki bölgeyi (alanı) hedeflemektedir. Faaliyetler, deneyim kazanma amaçlı olup, var olan ulusal ve diğer tedbirleri tekrarlamayacak olup, ulusal ve diğer projeler için ilave deneyim sağlayacaktır.

Biyolojik eşitlilik tedbirlerinin oldukça zor olması ve uzun süreli deneyim gerektirmekte olup, bu faaliyetler Program içeriğine tedbirin yönetimi ile ilgili i ve dış uzmanlar arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla dahil edilmiştir. Bu durum katılım sürecinde başarılı bir biyolojik çeşitlilik koruma yaklaşımı için önemli bir ön-koşuldur.

Pilot proje alanları ve faaliyetlerin detayları, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturma işlemi tamamlandığında ve tedbirin detayları tüm hatlarıyla hazırlandığında belirlenecektir.

Tarım-çevre ödemeleri, kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasını desteklemek ve toplumun çevresel hizmetler konusundaki artan talebine cevap vermek amacıyla yapılmaktadır. Bu tedbir altında verilecek olan destekler, çiftçiler ve diğer arazi sahiplerini, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, peyzaj ve onun özellikleri, toprak ve genetik çeşitlilik ile uyumlu tarımsal üretim metotları uygulamalarının başlatılması ve devam ettirilmesi hususunda teşvik etmelidir.

Tarım-çevre ödemeleri, 5 ve 7 yıl arasında bir dönem için gönüllü tarım-çevre faaliyetlerini taahhüt eden çiftçiler ve diğer arazi sahiplerine verilebilir. Bu taahhütler, gübre ve bitki koruma ürünleri kullanımı ve Program'ın 2. bölümünde belirtilen İyi Tarım Uygulamaları hakkında kanun ve diğer ulusal mevzuat tarafından oluşturulan minimum gereksinimleri karşılamalıdır. Bu kapsamda, biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili hükümler 6831 sayılı Ormancılık kanunu, 4195 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda belirtilmiştir.

Ödemeler yıllık ödemeler şeklinde ve aşağıdaki harcamaları kapsayacaktır:

- Çevre faaliyetlerinin taahhüt edilmesinden kaynaklanan ilave masraflar,
- Taahhüde bağlı gelir kayıpları,

Gerekli olduğu durumlarda, ödemeler yapılan işlem masraflarını da kapsayabilecektir.

(3) Spesifik amaçlar

Alt-tedbir 2.1.3.'ün amaçları:

- Biyolojik çeşitliliğin korunması

- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanmasıdır.

(4) Coğrafi kapsam

Uygun iller

Pilot proje/alan seçim kriterleri

Pilot bölgeler aşağıdaki kriterlere göre seçilecektir (detaylar nihai tedbir fişine dahil edilecektir):

- Biyolojik çeşitlilik doğası ve sorunları
- Korunan alanlar
- Natura 2000 alanlarına yakınlık (92/43/EC sayılı Direktif), 91/676/EEC Nitrat Direktifindeki hassas bölgeler, nehir ve göl kıyıları, Ulusal Mevzuat ile koruma altına alınan diğer sahalar.

(5) Faydalanıcıların tanımı

Faydalanıcılar; pilot olarak seçilen alanlarda kendi arazisi olan ve/veya arazi kira kontratı bulunan bireysel çiftçiler, tarım kooperatifleri, tarımsal işletmeler ve STK'lardır.

Tedbire başvuru gönüllülük esasına dayanır. İyi tarım uygulamalarının daha da ilerisine gidecek tedbirleri uygulamaya istekli olan ve yukarıda bahsedilen kriterleri karşılayan pilot alanlarındaki tüm uygun faydalanıcılar katılım sağlayabilir.

(6) Uygunluk kriterleri

Faydalanıcı;

- Çiftçinin yerel veya çiftlik düzeyindeki şartlarına göre örneğin faaliyet çeşitleri programını gösteren ve tarım uzmanı tarafından hazırlanan Çevre Yönetim Planını uygulayacaktır,
- İyi tarım uygulamaları mevzuatına uyacaktır,
- İyi tarım uygulamalarının ötesine geçen faaliyetleri uygulayacaktır,
- Çevre yönetim planı ve fatura vb. belgelerin bir kopyasını içeren tarım-çevre dosyalarını tutacaktır,
- Demonstrasyon ve bilginin dağıtımını hizmetlerine yönelik olanaklar sunacaktır,
- Yetkililerin çiftlik denetimi ve idari kontrollerini kolaylaştıracaktır.

Bu alt tedbir altında potansiyel faydalanıcılar için gerekli olan detaylı idari şartlar daha sonraki safhada tamamlanacak olup, genel Tedbir fişi 2.1' de açıklandığı üzere, tedbirle ilgili kapasite oluşturulduğunda ve tedbir fişinin detaylı ve nihai hali hazırlandığında belirlenecektir.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Elif Pınar BAŞARIR

Doğum Yeri : Ankara

Doğum Tarihi: 22.07.1983

Medeni Hali : Bekar

Yabancı Dili : İngilizce (KPDS 92 A)

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise: TED Ankara Koleji Vakfı Özel Lisesi - 2000

Lisans: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Çevre Mühendisliği Bölümü - 2004

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, DİABK Dairesi Başkanlığı, AB Uzman Yrd. Ağustos 2005-
Devam Ediyor. Ankara.